LIISA PERANDI

VABANAINE

NOVELLID

NOOR-EESTI KIRJASTUS, TARTUS 1925

H. Laakmann'i trükk, Tartus.

NUGIS

1.

Ta oli küla rätsep. Tema nimi oli Mihkel Nugis. Tegi hea töö ja oli kange jutumees. Nugis-rätsepat tarvitseti palju. Teda tunti pea kogu kihelkonnas. Vaevalt jõudis ühel talul töö poole peale, kui teda juba oli tööle kutsutud paarile uuele kohale. Et tema töö ei kulutanud palju riideid ja tal söök igal pool prii oli, siis ei tarvitanud ta oma sissetulekust kuigi palju ära. Mõnigi hea kopik oli tal tuleviku jaoks paigale pandud.

Nugis oli heasüdameline mees, aga oma vanematega ei olnud ta põrmugi rahul. Isa ei sallinud ta silmaotsaski, nimelt sellepärast, et ta teda ei tunnud. Oli ta talupoiss või linnasaks, ema ei olnud seda kunagi kellelegi ütelnud. Ehk ta küll väga hästi teadis, et tal isa ei olnud, siiski tuletati talle seda teiste poolt alati meelde. Väiksena küll õige sagedasti, suuremaks saades harvemalt, mis aga mõjus seda valusamini. Nugis ei näidanud seda küll välja, et see meeldetuletamine teda võis haavata: naljatas tihti selle üle heasüdameliselt kaasa, aga tema südamesse tõusis isa vastu raskemeelne mulje, mida ta kuidagi ei suutnud pehmendada. Nimelt jahendas juba see kuulujutt suurel mõõdul tema lapsearmastust, et ema ta pärast sündimist rehe laol oli mässinud oma põllesse ja siis ta, kõigest protestimisest ja vasturabelemisest hoolimata, köitnud pika õlekoo sisse, nii et pisikesest poisist ei jäänud järele muud tundemärki kui põllepaela ots, mida ema tähele ei pannud. Siis oli ta laolt maha tulnud ja perenaiselt, kelle juures ta teenis, luba palunud paariks päevaks vanemate poole minna, kus tal olevat midagi tegemist. Et mitte kibe põllutöö aeg ei olnud,

siis sai ta soovitud loa. Vaese poisikese seisukord õlekoo sees oleks läinud päris kriitiliseks, kui mitte kirju kana ei oleks saanud tema elupäästjaks. Nimelt oli perenaine tähele pannud, et suure tutuga kirju kana juba mitu päeva käib laole munele. Ja et parajasti oli pühapäev ja perenaisel aega, otsustas ta kanale järele vahtida, et pesa kätte leida. Laol äratas ta tähelepanu põllepaela ots, mis välja ripnes õlekoo seest. Perenaine võttis paela otsast kinni ja kuulis iseäralist kahtlast käginat. Õlekubu avades leidis sealt praegu sündinud poisikese ja tuli nüüd kanamunade asemel päris elava lapsega laolt alla. Kui ema paari päeva pärast koju tuli, anti talle pisikene poisikene sülle, kelle ta tahes ehk tahtmata pidi tunnistama omaks.

Perevanemad olid head inimesed ja jätsid Mihkli ema edasi oma juurde teenima. Tüdruk oli selle eest tänulik ja pidas talutöö eest alati rohkem hoolt kui oma lapse eest. Ühtlasi seisis ta südames vaikne soov, et laps ometi kord sureks ja seega tema häbi nähtav märk inimeste silmist kaoks. Aga laps ei surnud. Ta kasvas ilma hoole ja järelvaatuseta, nagu sootaim. Kui väike Mihkel oli poolteise aastane, jätnud kord ema, kui kedagi teisi toas ei olnud, lapse üksinda tuppa ja läinud lauda juurde lehmi jootma. Mihkel oli roninud tooli otsa, nõjatunud tooli seljatoele ja kukkunud nii õnnetult, et teine jalg jäänud teiselepoole tooli seljatuge, selle tagajärjel oli murdnud teise jala luu, kuna tal ka ristluud paigalt ära olid käändunud.

Tagasi tulnud, last niisuguses seisukorras leides, oli ema surmani kohkunud. Kohe jooksis naabri talu sauna juurde, kus elas vanamees, kelle käest vaesem rahvas igasugustel juhustel nõu ja arstiabi leidis. Vanakene tuli, mässis murdunud jala kinni, luges peenikese suhkru peale salasõnu ja käskis lapsele sisse anda. Siis ütles, et haigeid kohte pidavat vajutama surnu käega, siis saavat nad terveks. Õnneks oli paar päeva tagasi seal ligidal keegi vallavaene surnud. Õnnetu ema võttis haige lapse ja kandis surnu juurde. Seal muljus ta surnu käega vigastatud kehakese läbi ja viis siis rahustatud südamega lapse koju. Nüüd oli kõik teinud, mis

seisis tema võimuses. Tulgu nüüd elu või surm. Aga surm ei tulnud, tervis ka mitte. Laps jäi vigaseks. Haige jalaluu kasvas küll kinni, aga jalg jäi teisest lühemaks ja kasvas kõveraks. Astudes pidi ta haige jalaga väljapoole iseäralise kaare keerutama, kuna samal ajal ristluud teisipidi keerdu käisid. Võõras, kes nägi teda esimest korda, sai niisuguse mulje, nagu peaks talle kohe appi tõttama, sest et ta iga silmapilk ähvardas kukkuda. Ja inetu oli Mihkel. Näis, nagu oleks Looja ta kokku ehitanud kõigest sellest, mis ta teiste küljest kui kõlbmatu maha oli kraapinud. Tal olid hõredad, punased juuksed, väikesed tinahallid silmad. Suu oli lai. Naerdes ulatusid suunurgad kuni kõrvuni. Ja siis paistsid suust inetud, kõverad kollased hambad, mille ülemine osa kadus ära kõrgeisse igemeisse. Tema kehaehitus oli kuivetanud ja nõrk. Ainuke asi, mis kogu kehast näitas olevat kõlblik — olid tema nõtked, sirged, painduvad käed. Nendega pidi ta ennast elust läbi aitama.

Kui ta kümne aastaseks sai, pani ema ta targa rätsepa juurde õppima. Seal õppis kaheksa aastat ja lõpuks pidi tunnistama, et oli mitmes tükis osavam kui ta meister. Hakkas iseseisvalt tööle ja leidis peagi laialise töötarvitajate ringkonna. Tema tehtud riided olid nagu selga valatud. Pea pärast seda suri ta ema. Mihkel mattis ta korralikult maamulda, aga iseäralist kahju ta emast ei tunnud.

Nüüd oli ta täiesti üksi ilmas.

2.

Oli kena kevade õhtu, kui Nugist viidi õmblema naaberkihelkonda. Päikese suurest punasest rattast langesid laiad kuldkiired õrnrohelise metsa peale, puude noori lehti sula kullaga puuderdades. Kuski kaugel hõiskas karjane. Tema hääl kõlas mitmekordselt läbi puhta õhtu õhu. Eemal mäeveerul seisis üksik talu — Nugise reisi eesmärk. Taluhooned olid uuepärased. Talu õueks oli puhas sametroheline muruplats, lõunapool küljes aed, kus kasvasid ainult kirsid. Kaharaid kirsipuid kattis uduhell õiteloor. Talule ligինedes nägi Nugis kapsaaeda, kus kolm noort neidu kapsaid istutasid. Praegu kohendatud peenardelt tõusis värske mulla lõhn. Mugav oli vaadata, kuidas väledad noored näpud rohelisi abituid taimi musta mulda kinnitasid.

Toa lävel seisis vanaldane naisterahvas, hoides kätt silmi ees, ja tunnistas tulijaid. Kergelt lippas üks kapsaistutaja neiu ema juurde: „Rätsep tuleb“, ütles ta tasa.

Maal on rätsepa majasse tulek juba huvitav sündmus. Minnakse rätsepale vastu, aidatakse masin ja kast sisse viia, valmistatakse sööki, korraldatakse magamisaset. Esimene mulje, mis Nugis sai uues elukohas, oli rahuldav: Avarad eluruumid, sõbralikud meeldivad inimesed. Talu pidas peremees ise oma lastega. Tal oli neli täiskasvanud poega ja kaks tütart. Kolmas tütar oli veel karjaealine. Nugisel oli siin palju tööd: pidi õmblema peremehele ja poegadele kõigile uued riided, pereemale ja tütardele palitud; tööd jatkus mitmeks nädalaks.

Nõmme talutütred olid kuulsad oma ilu poolest. Nende ema, Nõmme talu perenaine, oli oma vanemailt pärinud võl-

gadeta talu. Selle tõttu käis tal ligidalt ja kaugelt kosilasi. Vanemate poolt mingisuguseid tingimusi ei tehtud, tütar võis valida keda tahtis. Kümme aastat valis Nõmme Miina enesele meest. Miina tahtis i l u s a t meest, aga ikka leidis igaühel isesuguse vea: Üks oli liig pikk, teine liig lühike, ühel oli lai nägu, teisel liig kuivetanud ja kitsas, ühel paljas päälagi, teisel vimmas selg ja nõnda ikka edasi. Viimaks läksid jutud välja, et Miina ei tahtvatki minna mehele, vaid pilkavat ainult poisse. Miina oli juba kolmekümne aastane, kui viimaks tuli üle järve Viljandimaalt kosilane, ilus, noor taluperemehe vend. Kui Miina teda esimest korda ukse prao vahelt olevat silmitsenud, siis ütelnud: Sel ei leia ma ühtki viga. Nii oli siis vaene taluperemehe vend saanud suure rikka talu peremeheks — sellepärast, et ta oli ilus.

Isa oli pärandanud oma ilu tütardele, pojad olid rohkem ema laadi. Vanem tütar Manni oli väikese kasvuga, ilusa ümmarguse näo, punaste põskede ja mustade silmakulmudega. Keskmine, Betti, oli pikem ja sihvakam, ilusate, nagu maalitud näojoontega ja rohkete ruugete juustega. Ta oli käinud linnas õmbluskoolis ja sealt omandanud enesele mõned peenemad linna kombed. Tema ainuke viga oli see, nagu üks tema linnaselavatest onudest öelnud, et ta liig julgelt igaühele noormehele otsa vahtivat. Noorem õde ei olnud veel välja kujunenud. Igatahes tõotas ka temast saada midagi veetlevat.

Nugis oli aastate jooksul käinud paljudes taludes õmblemas ja tundma õppinud mõndagi nägusat neidu, aga keegi ei olnud tema peale avaldanud niisugust mõju kui Nõmme tüdrukud.

Nugis ei olnud häbenenud kunagi oma keerulist kõnnakut, aga kui ta järgmisel päeval kööki läks triikmasinasse süsi panema ja sealt Betti leidis, kes pliidi alla männa okstest tuld tegi, siis kohmetas ta natuke. Kui nägi, et Betti tema kõnnakut vaadates tagasihoidlikult muigas, tundis, nagu oleks talle kaela visatud külma vett. Betti oli temale süte masinasse panekul lahkesti abiks. Tuppa ta-

gasi minnes valis rätsep kaugema tee ümber pingi, millel seisid veepangid.

Järgmine päev oli laupäev. Nõmmel jäädi juba varakult laupäeva õhtule. Manni lõpetas põranda pesemist; Betti ja Salme pühkisid muru. Perenaine valmistas õhtusööki. Poisid tulid põllult koju. Kolm venda: Juhan, Jakob ja Peeter töötasid isatalus, kuna noorem poeg Mart selliks oli ligidal kaupmehe juures. Viimasel ajal kutsuti teda Martiniks. Peremees lõpetas kapsaaia tegemise, siis läksid mehed sauna. Kurva kadedusega vaatas Nugis saunas perepoegi painduvaid, tugevaid kehaehitusi. Kui heameelega oleks ennast mõnega nendest vahetanud. Manni ja Betti — vigase, kõhna rätsepa vastu ei võinud nad ometi tunda mingit poolehoidu.

Vaheajal kandis ema tütardega õhtusööki lauale. „Küll on kena, rätsep vahib meie Betti järele, nagu kass hiire järele," ütles väike Salme.

„Las vahib," ütles ema healmeelel, „Bettil ongi niisugune külgetõmbamise võim, et kõik poisid teda vahivad."

„Vahib ju Mannit niisamuti," vaidles Betti vastu.

„Rätsepa vahtimine ka midagi!" sõnas Manni põlgavalt.

„Ärge seda ütelge," noomis ema: „Tema rikas vanapoiss, seda võib vedada ninapidi. Teda peab meelitama: las ostab kalleid kingitusi, kuhu muidugi paneb oma raha. Näe Kõrve Juuli vedas vana seppa ninapidi, laskis enesele osta kuld käevõru, siidi kleidi ja kübara. Pärast läks kordnikule mehele ja sepp pühkigu nina!"

„Kuidas teda ikka meelitad, on ju väga inetu," sõnas Betti mõttes.

„Olgu inetu! Ega tema inetus teile külge jää. Tehke ennast tema vastu heaks ja lahkeks, küll näete, mis vanapoiss kõik ära ostab — ja mis peaasi: käib laialt ringi, tal kogu kihelkond tuttav. — Küll näete, kui saate tema läbi hea mehe.

„Kuidas tema läbi?" küsis Manni.

„Noh, kiidab teid siis kosilasile, kui olete tema vastu head."

„Mul ei ole ta kiitust vaja — mina küll ei hakka möllama lombakuga,“ ütles Manni.

„Võiksin temaga natuke naljatada küll,“ naeris Betti.

Rätsep tuli saunast. Tuppa astudes leidis neiud eest. Tahtis midagi naljakat, midagi mõnusat, midagi teravmõttelist öelda — aga iga lause, mis talle keelele tuli, tõrjus ta kui sündmatu aju soppi tagasi. Rätsep vihastas päris. Kuhu olid jäänud kõik ta mõtterikkad naljad, mis alati kõiki laginal naerma ajasid.

Pereema alustas juttu.

„Eks sa näe, meister priske ja punane, nagu peigmees.“

„Võib olla, ongi peigmees,“ ütles Betti.

„Oleksin muidu peigmees küll, aga —“

„Mis siis puudub?“

„Üks pulmaline!“

„Kas siis seda pulmalist kustki ei leita?“

„Kust teda ikka leiad?“

„Kutsuge mind pulmaliseks,“ ütles Betti.

„Loll!“ sosistas Manni iseeneses.

Rätsepa punetav nägu muutus tõmmukas-lillaks, isegi ta päänahk läbi hõredate juuste paistis lilla-punane. Peale õhtusööki tegid vennad Nugisele ettepaneku paar versta eemal olevasse trahterisse minna, et nädala vaeva peale võtta tilgake keelekarastust. Nugis ütles, et üldse ei võivat juua viina, ajavat kohe pähe ja . . .

Olgu ikka mees meeste seas ja tulgu kaasa.

Betti andis nõu, pangu poisid raha kokku ja toogu viin koju, aga hea nõu eest toogu temale nael kompvekka.

Seega oldi rahul. Üldiselt pandi raha kokku viina jaoks. Kompveki raha lisas Nugis omalt poolt juurde.

Järgmisel päeval istus Nugis üksi toas ja mängis kannelt. Oli osav kandlemängija. Pulmadel ja pidudel otsitud pillimees. Mahedalt ja selgelt kõlasid kandle hääled läbi pühapäeva vaikuse. Nugise selja tagant pandi väike valge käsi kandlele. Mäng vaikis. Nugis vahtis sõnalausumata, üksisilmi selle käe peale. See oli ilus, ümmargune

käsi, sihvakate sõrmede ja õrnroosade küüntega. — Nugis oleks iga sõrme üksikult suudelnud, kui oleks tohtinud.

Betti istus Nugise kõrvale. Õpetagu Nugis temale kandlemängu. Nüüd tohtis Nugis neid pehmeid valgeid käsi oma kätte võtta ja ilusaid sõrmi seadida kandle keeltele. Nugise enese sõrmed õhkusid, nagu kuum raud. Mitu korda pidi oma otsaesist ja käsi taskurätikuga kuivatama.

Õhtul laskis Nugis oma kulul viina ja kompvekki tuua. Sagedasti pakkus perenaisele ja tütardele viina, kõige rohkem aga Bettile.

Järgmine kandlemängu harjutus oli neljapäeva õhtul. Rätsepal oli iseäraline aukartlik tundmus, kui Betti käe võttis ja kandle keeltele seadis. Tundis, nagu seisaks ta altari ees ja hoiaks seda kätt oma käes ja nagu tuleks keegi kolmas ja köidaks kuldvitsaga selle käe tema külge — eluajaks.

Betti vaatas talle otsekohe silmi ja küsis:

„Mis peale mõtlete?"

„Mõtlen, et see käsi väärt oleks priljante kandma," ütles rätsep väriseval häälel.

Betti naeris.

„Priljante — päris tõsiseid priljante — neid ei saa ma elu sees nähagi — mul ei ole kuldsõrmustki," ütles ta kaeblikult.

„Kas peigmees ei kingi?"

„Mul ei ole peigmeest!"

„Noh, siis jälle mõni sõber!"

„Mul ei ole ka sõpra!"

„Aga kui keegi tahaks olla teie sõber, kas peaksite teda oma sõbraks."

„Miks mitte!"

„Ja kui see — see sõber — kingiks teile sõrmuse, kas kannaksite seda sõrmust sõrmes?"

„Aga mispärast siis mitte!"

Nädal hiljem jooksis Betti äärmise rõõmuga kööki, kus ema ja Manni talitasid. Tõstis pahema käe kõrgele, milles ilus kuldsõrmus läikis.

„Meie Bettil kuldsõrmus! Näita, näita!“ hüüdis ema ärevalt.

Manni silmis välkus kadeduse helk.

„Oled rätsepaga kihlatud?“ küsis irooniliselt.

Rätsep lõpetas Nõmmel töö ja läks ära. Oli vihmane, külm ilm, kui Nõmmelt lahkus. Nugis tundis, nagu oleks ilusama aja oma elust Nõmmel ära elanud ja nagu jääks temast enesest parem osa siia maha. Otsis kogu hommiku juhust, et Bettiga nelja silma all kokku saada, aga Betti istus kogu hommiku nagu kiuste isa ja vendade seas kambris ja õmbles midagi välja. Üks ainus kord tõstis silmad ja vaatas Nugise peale. Nugis ootas sooja, südamlikku, lahket pilku, aga Betti pilk oli talve hommikuna külm ja tagasitõukav.

Külamees, kes rätsepale oli järele tulnud, ootas hobusega õues. Arve oli peetud — Nugis pidi minema.

„Kas lubate mind mõnikord teid vaatama tulla,“ küsis ta Bettilt kätt pakkudes.

„Võite ju tulla,“ vastas see ükskõikselt.

Nugis ootas, et Betti pigistaks tema kätt, aga Betti käsi oli külm ja sirge nagu lauake. Siis pigistas Nugis kõvasti, kõvasti Betti kätt ja astus jalaga keerutades uksest välja.

Nõmme perenaise ettekuulutused Nugise kohta täitusid vaid osalt. Nugis laskis ennast küll ninapidi vedada, ostis Bettile kalleid kingitusi — tõi viimasel korral Nõmmel käies Bettile isegi hõbedase ülekullatud käevõru, aga kosjaealistele noormeestele ta Nõmme tüdrukuid küll ei kiitnud. Hoopis selle vastu: püüdis igal võimalikul juhusel kosjakandidaate Nõmmelt eemal hoida. Rääkis igal pool külas Nõmme tüdrukuist pilkejutte ja viimaks laotas laiali jutu, et Betti olevat tema kihlatud pruut. Betti nuttis viha pärast, kui ta kuulda sai, aga mis sa ikka teed „hullule rätsepale“. Nugis asus nende ligidale elama ja seisis igal laupäeva ja pühapäeva õhtul Nõmmel, kus jõi Betti isa ja vendadega viina, mida viis kaasa külakostiks.

Manni läks vaheajal mehele ligidal oleva veski möldrile, ja Betti, et Nugise käest pääseda, kolis pooleks aastaks

linna. Seal oli tutvus ühe viinapõletajaga ja — kolm nädalt enne jõulu kuulutati neid kohalikus kirikus esimest korda.

Rätsep ei teadnud sellest midagi. Käis veel sama pühapäeva õhtul Nõmmel, purjutas Nõmme perepoegiga tublisti, neid nimetades naisevendadeks. Hüüdis peremeest ja perenaist äiaks ja ämmaks ning räuskas nendega tublisti, miks nad tütre linna saatnud, kus mõni teine ta kergesti ära võiks meelitada.

Nõmme ema naeris ja ütles:

„Mul on tütreid veel — Salme kasvab jälle sulle!"

Järgmisel hommikul oli Nugisel pahur tuju. Pea valutas ja süda oli halb. Oli järele vaadanud ja leidis, et möödunud aastal tagavaraks kogutud kapitalist oli ärakulutanud pea poole. Nii ei tohtinud see enam edasi minna. Kui tal nõu oli Bettiga abielluda, siis pidi joomisest loobuma. Läheb peale pulmi Bettiga linna elama, asutab suure töökoja kõige käidavamasse tänavasse; võtab palju õpilasi ja ise ainult juhatab tööd. Betti saab Nõmmelt oma varanduse osa kätte, nii et võib saavutada õige suurepärase sisseseade. Ja mis peaasi: temal on siis naine — ei, proua, kelle pärast kõik võivad olla Nugise peale kadedad. Betti on nii peenemoeline ja ilus, et kõige elegantsem linnahärra ei häbeneks kõndida tema kõrval. Õhtul panevad oma äri kinni ja loevad üle rohkearvulise sissetuleku. Siis paneb Betti kaks valget, pehmet kätt ümber Nugise põskede, suudleb teda otsekohe suule ja ütleb: „Osta mulle midagi." Ja Nugis ostab kõik, mis Betti tahab, kompvekki, pränikuid ja šokolaadi. Siis võtavad voorimehe ja sõidavad kinosse või teaatrisse, muidugi sinna, kuhu Betti tahab.

Seal istuvad just kõrvu. Koju sõidavad jälle voorimehega. Tuppa astudes laseb Betti pea tema õla najale ja ütleb: „Ah, Mihkel, olen nii väsinud, lähme magama . . . Ja aasta pärast on neil väike sinisilmine tütrekene, just kui ema suust kukkunud.

Siin katkestas Nugise mõttelõnga ligidal olev taluperemees, kes Nugisele järele oli tulnud, et teda õmblema viia.

Nugise meeleolu oli eelmise mõttekäigu mõjul niivõrt lahenenud, et istus rõõmsalt vilistades vankrisse ja asus tööle suure energiaga. Kui parajasti tahtis lõikama hakata tasku auku, tuli sisse kelmikas, paksupoolne, valge peaga peretütar ja sõnas:

„Noh, meister, miks oma pruudi teisele lasete minna!"

„Mis te ütlesite?" küsis Nugis, jäädes teravalt kuulatama.

„Ütlesin, et Nõmme Betti eile kirikus esimest korda maha kuulutati.

Rätsep leidis, et oli lõiganud kuue tasku augu poole pikemaks kui tarvidus nõudis.

See tuli vist sellest, et ta silmade ees äkki lõi pimedaks. Oli nagu midagi suure punase ratta taolist.

„Või läheb mehele," venitas pikkamisi: „Kellele siis?"

„Ei tea, ei tunne teise nime. Peigmees öeldi olevat linnast."

Nugis oli kahvatanud. Pigistas huuled nii kõvasti kinni, et huulte asemele jäi ainult kriips.

„Eks ma ütelnud," rääkis peretütar pool pilkavalt, pool kahetsevalt edasi: „Ärge laske pruuti linnas olla, näete, teine meelitas ära."

Nugis tundis, et nüüd kogu oma mehisuse peab kokku võtma, kui ei taha jääda narriks teiste silmis.

„Mis pruut ta mulle oli," sõnas jahedalt: „Niisuguseid pruute on kõik kohad täis."

„Aga rääkisite ju mitu korda, et Betti olla teie pruut?"

„Naljapärast saab mõndagi räägitud."

Peretütar läks välja.

Nugise peas sähvisid mõtted elektri kiirusega: Mis teha? Kuhu minna? Kuidas takistada? Minna Nõmmele? Aga Nõmme omad naeraksid ainult. Ega see neil teadmata ole, et Betti mehele läheb. Ega muidu Nõmme ema eile õhtul nii imeliselt naeratanud üteldes: „Salme kasvab jälle sulle!" Põrgu oma Salmega!

Õpetaja juurde minna ja ära keelda? Kui ütelda, et Nugis on ostnud nii ja niipalju kalleid kingitusi, et Bettit ei tohi

teisega laulatada!? Aga mis seegi aitab? Parimal juhusel lükkab mahakuulutamise nädalaks edasi, siis läheb kõik jälle vana viisi. Vägisi ju õpetaja Bettit temale anda ei saa, kui Betti ise ei taha!

Jah, kui Betti ise ei taha... Aga kui tahaks, kui ta tahaks saada Nugise naiseks — siis ei saaks seda takistada kellegi võim! Aga miks ta siis ei taha? On ometi palju korde näidanud, et Nugis talle meeldib. On sagedasti istunud tema kõrval, talle armsasti otsa vaadanud ja viimati, kui vastu võttis tema kingitud käevõru, laskis ennast isegi suudelda. Pärast suudlemist pühkis küll taskurätikuga huuli, — aga see oli paljalt noore tütarlapse edevus.

No jaa, Betti juurde peab minema. — Võib olla valitseb nende vahel mingi eksitus, mõnesugune vale arvamine. Nugis ei olnud ju selle poole aasta jooksul, mil Betti oli linnas, kordagi Bettit üles otsinud, ehk ta küll Betti peale iga päev oli mõtelnud. Arvas, et ei kõlba tüdrukule järele joosta, aga võib olla, et Betti jälle mõtles, et Nugis teda enam ei tahagi ja läks valutava südamega teisele.

Nugis lõikas laia taskuga kuuehõlma kolmeks tükiks katki, võttis masinast nõela ja ütles pererahvale, et tal masina nõel katki läinud ja ta linna pidavat minema, tooma uut nõela, sest et siinsetes poodides masina nõela ei olevat.

Tuli neli versta kõndida, et jõuda ligemasse raudtee jaama. Nugise käimine ei edenenud küll nii kiiresti kui teistel, kellel terved jalad, aga rongi minekuni oli veel kolm tundi aega.

Oli õhtu kella kaheksa aegu, kui Betti korteri uksele katkeliselt koputati. Betti käis sellesama õmbleja juures päiviti tööl, kus ta enne õppimas oli olnud. Ööseks tuli oma erakorterisse, kuhugi hoovipealse maja teisele korrale, kus tal väike tuba oli üüritud.

Betti, kes alles praegu oli koju tulnud, avas ukse. Tal oli suu toitu täis ja näpu vahel hoidis tükikest võileiba.

Nugist nähes kohmetas natuke, siis aga viskas pea selga ja jäi ootavasse seisukorda.

Nugis astus sisse. Ta nägu oli valge ja punase lapi-

line. Raudteel sõites oli valmis mõtelnud pikad kõned, etteheitvad, noomivad, andeksandvad, aga nüüd ei tulnud tal ühtki kohast algatust meelde.

Ära nähes, et Nugis kõnega ei saa hakkama, ütles Betti külmlahkelt:

„Kas sa näe, või Nugis! Kust teie siis sealt kaugelt siia saite?"

„Eks ma ikka tulnud," ütles Nugis, lüües silmad maha. Tundis, nagu oleks Betti kohtunik ja tema kaebealune.

„Kuidas elate?" küsis Betti.

„Mis nüüd minu elust — Tulin... tahtsin teiega rääkida."

„Tahtsite minuga rääkida — noh, olge nii lahke!"

Bettil oli pisut piinlik. Tundis ennast võlglasena sellele narrikesele, keda ta ninapidi vedanud.

„Jah, tahtsin rääkida," algas Nugis hoogu võttes. „Tahtsin küsida, kas see on tõsi, et teie lähete mehele ja mind maha jätate?"

„Et lähen mehele — jah, see on tõsi. Aga et ma teid maha jätaks? Ma ei ole ju kunagi teie oma olnud.

„Võtke vaevaks meelde tuletada, et me kord teineteisele seisime väga ligidal ja et minu käest kingitusi, isegi väga kalleid kingitusi vastu võtsite ja neid kõikide nähes kanda ei häbenenud," ütles rätsep kibedalt.

„Tuleb meelde väga hästi," lõikas Betti terava vastuse, „aga mul tuleb meelde veel midagi rohkem. Nimelt tuleb meelde, kuidas teie mind samal ajal igal juhusel laimasite ja teotasite teiste inimeste ees, nii et pidin maalt linna kolima, et rahva naeru alt pääseda."

Nugis ajas silmad pärani. Oli uskunud, et temale ülekohut tehti, nüüd aga püüti seletada, et ta ise oli teinud ülekohut.

„Millal teid teotasin!" ütles ta ärevalt, „ainult rääkisin, et olete minu pruut."

„Ka see oli teotus. Noort, puhast tüdrukut pruudiks nimetada, ilma et pulmad oleksid tulekul — on kõige suurem laim."

„Aga nad oleksid tulnud, kui aga oleksite tahtnud ja tulevad nii pea kui aga soovite, täna, homme, aasta pärast, üks kõik millal. Tahan teile kuldne mees olla."

„Teie?!"

„Jah, mina! Tahan teid hoida, kallistada, nagu oma elu. Iga teie soovi tahan juba silmist lugeda. Kätel tahan teid kanda." —

„Teie viimane tõendus on küll kahtlane, sest et teie hästi jalul ei seisa!"

See pilge jahutas märksa Nugise palavat verd. „Mis peame siis tegema?" küsis ta nukralt.

„Laseme elu minna, nagu ta läheb. Minge teie oma teed, mina lähen oma . . ."

„Ja teie ei jäta seda võõrast meest ja ei saa minu naiseks?"

„Ei kunagi!"

Nugis tõusis toolilt ja ulatas Bettile käe. „Jumalaga siis, meie teed ei puutu kokku enam kunagi," ütles ta vaikselt.

Betti vaatas talle mõttes järele. Esimest korda elus tundis haledust selle vigase, kõhna mehe pärast.

Nugis pani tasakesi ukse kinni.

Nüüd oli ta täiesti üksi ilmas.

3.

Nugis ärkas sügava ohkega unest. Näinud unes Bettit. Betti kiikunud näkineiuna vee peal, siis hakanud äkisti vajuma ja hüüdnud appi. Tema, Nugis, tahtnud talle appi tõtata, hakanud aga ka ise vajuma. Siis ärganud äkki. Betti! Nugis naeratas. Nagu midagi valget ja kuldset lehvis selle nime meelde tuletusel läbi tumeda toa. Kümme aastat oli möödunud, mil ta Bettist lahkus ja täna nägi teda unes. Tähendab see midagi head?

Väike toake, kus Nugis magas, oli viletsa sisseseadega. Olid olemas ainult kõige tarvilisemad majariistad. Akna all lugadest põhjaga toolil kükitas väike, umbes kuue aastane tütarlaps. Laps oli ilus ja elava loomuline, aga ta nägu ja käed olid määrdunud ja kleidi küünarnukid katkised. Kolde ees talitas pikk mustaverd naine, torkavate silmadega.

Nähes, et rätsep üleval, hüppas laps toolilt maha, ronis rätsepa kõrvale sängi ja võttis kinni ta nüridast punakast lõuahabemest.

„Ära janda,“ ütles Nugis lapsele vastu naeratades: „kus ema on?“

„Ema soendab suppi!“

Naine astus lähemale.

„Kuule, Mihkel, roni ju vahel sängist välja. Tohiku Kusta käis kasuka järel, aga sa pole veel alustanudki.“

„Kustal nüüd mõni häda,“ ütles rätsep, pükse jalga tõmmates. Mul praegu alles näpud valutavad Kooriku Karla kasuka õmblemisest: Torgi peale näppudega va paksu nahka. Oleks veel masin, siis laseks mõne tüki masinaga — saaks ennem.“

„Miks siis masina ära jõid!"

„Jõin seepärast, et juua tahtsin. Mis pagan sinul sellega asja on!" ütles rätsep mürgiselt.

Naine ei lausunud midagi.

Rätsep tõusis üles ja kobis seinal rippuva palitu taskuid. Viimaks võttis ühest tasku sopist paar kägarasse pigistatud paberraha välja, andis viisteist marka lapse kätte ja ütles: „Jookse poodi, too pakk paberosse.

„Tikud on ka otsas," ütles naine.

Rätsep andis veel kolm marka.

„Soola ka ei ole."

„Lase tuua," ütles rätsep ükskõikselt.

„Anna raha!"

„Anna ise!"

„Mul ei ole!"

„Kuhu siis oma raha panid, iga jumala päev teenid!" ütles Nugis, viimast sõna veidralt rõhutades.

„Keda ma teenin?"

„No kas sa lihunikult raha ei saanud," küsis Nugis mõrudalt.

„Nägid isegi, lihunik tõi ainult viina. Jõid ju ise ka kaasa."

„Aga nahapeksja?"

„Nahapeksja lubas mulle järgmisel korral tuua uued saapad — raha tal ei olnud."

„Siis pean ikka mina soola laskma tuua," ohkas rätsep ja andis veel kümnemargalise tütrele, kes nüüd kiirelt minema lippas.

„Tule nüüd sööma," kutsus naine.

Rätsep rüüpas paar korda sinitanud kartuli suppi ja viskas lusika käest.

Söök ei maitsenud.

Öösine unenägu tõi mineviku jälle uuesti rätsepa silma ette. Kuis oli enesele tulevikku kõike teisiti ette kujutanud ja kuidas oli kõik läinud!

Betti läks mehele, ta mees oli saanud Poolamaal viinapõletaja koha. Sõitsid ära. Peale selle tuli ilmasõda — kes teab, kus Betti nüüd asub — kas ta üldse elabki.

Peale Betti ärasõitu hakkas Nugis maruliselt jooma. Lühikese ajaga jõi ära kõik oma raha ja õmblusmasina tagant järele. Ühel niisugusel marulisel õhtul kohanud seda naist, kellega nüüd ühes elas: Rätsep oli õnnetu, vaene, vigane, naine ei võinud kiidelda kuidagi oma voorusega. Mõlemad otsisid viinast meelelahutust. Ühine viletsus ligindas neid teine teisele. Otsustasid koos elama hakata. Naine muretseks rätsepa koduse majapidamise eest, rätsep annaks talle naise nime ja jagaks temaga oma sissetuleku. Nii elasid nüüd juba seitsmendat aastat. Viis korda olid selle aja sees lahkunud, aga siiski ikka jälle kokku leppinud. Kas selle kokkuleppe põhjuseks oli kuue aastane tütreke? Ta ei olnud kummagi, ei isa ega ema nägu. Sellepärast rätsep kartiski isa armu talle täieliselt üles näidata. Siiski oli lapsega sedavõrt harjunud, et leidis teda kohe vaja, kui teda ei näinud. Nugis üüris enesele ühe alevi ligidale korteri. Majas leidus ainult kaks tuba: ühes elas Nugis oma naisega, teises maja perenaine ise. Majaperemees istus varguse ja inimese tapmise pärast juba teist aastat vangis. Majaperenaine oli noor, ilus inimene. Temale ja Nugise naisele käisid ümbruskonnast sagedasti meesvõõrad, tõid neile viina ja raha, lõid aknaid puruks ja maksid jälle kinni, ühesõnaga — elu oli lõbus! Nugis viskas kõige selle mõllu peale käega: Mis oli see naine, et tema pärast maksis tunda armukadedust? Nugis seisis niisugustest nõrkustest kõrgemal. Masina puudusel ei saanud Nugis enam taludes õmblemas käia. Kui keegi käis teda kutsumas, vastas, et silmad õmblustööd välja ei kannatavat. Kattis suvel katuseid ja tegi muud käsitööd, mis tal aga vigase jala pärast hästi ei edenenud. Talvel õmbles ümbruskonna rahvale pihtkasukaid. Raha, mis teenis, jõi enamasti kõik ära. Naine ei takistanud teda selles kunagi, vaid jõi ise heameelega kaasa. Tüli tõusis ainult siis, kui oli vaja muretseda midagi söögi poolist ja kummalgi raha ei olnud. Tüli järele olid üksteisega päeva ehk paar pahased, ega rääkinud sõnagi. Tüli lõppes sellega, et naine tuttavalt lihunikult vasika sisekonna tõi ehk lamba päid-jalgu keetis ja Nugise sööma kutsus. Siis oli mõlemate meel jälle hea.

Nugis ei olnud naiselt kunagi küsinud, kellega ühes elas, mil kombel niisugusele teele sattunud. Ka naine, kes teadis Nugise tragöödiat, ei heitnud kunagi Nugisele Bettit ette. Ühel õhtul, kui kaunis sõbralikult vasika jalgu sõid, ütles naine:

„Kuule Mihkel, arva ära, mis uudist ma täna kuulsin."

„Kust tean arvata!"

Endine Nõmme Betti olevat Poolamaalt tagasi tulnud."

„Üksi?"

„Ei, ikka mehega seltsis. Aga tead: mees oli viinapõletaja. Nüüd olla mees niipalju viina joonud, kui ise tahtnud. Selle järeldusel olla mehe käe ja jalasooned viinast ärapõletatud või kokkukistud nii et käed ja jalad täitsa kronksus olla ja väriseda."

„Ja Betti?"

„Betti olla Poolamaal suitsetama õppinud. Olla Nõmmel kõik vendade tubaka ära suitsetanud. Ühtelugu tormavat piip ehk pabeross hambais. Kui teda vaatama lähed, siis vii talle pakk laeva musta tubakat, ehk veel parem eht vene mahorkat."

„Mis mina tast vaatan!"

„Noh, ta on ju sinu endine . . ."

„Mis sina ka sellest tead! Aga kes sulle seda kõik rääkis?"

„Betti enese tädi!"

Aisakella kõlin segas nende juttu. Tulid lihunikud, joobnud ja julmad. Suure käraga läksid majaperenaise tuppa.

„Kuule, Miili," ütles rätsep. „Peaksid selle meestega möllamise õige ükskord jätma — võib olla, saad viimaks veel mõne halva haiguse — vaat siis!"

„Aga millest siis elan?" imestas naine.

„Pagan võtku, no kas sa siis ei või mitte tööd teha! Nägin eile oma silmaga, kui Toominga Marile — siin kõrval majas — ketruse eest vakk leivajahu koju toodi. Tee sina ka midagi, kuju, või ketra, või õmble."

Naine mõtles tükk aega ja ütles:

„Jäta sina ka joomine maha ja hakka hoolega tööle."

„Mina? Minuga on jälle teine asi. Mina teda kuramust maha jätta ei saa. Olen päris haige kohe, kui mõni päev tilka suhu ei ole saanud. Olen juba nõnda harjunud, seda enam muuta ei saa."

„Seep see on, et ei saa — mina ka ei saa! Olen samuti harjunud nõnda elama: Ütled: Ketra, ketra... aga ma ei taha kedrata, igav on ja väsitav ja... Eile vahetasin enesele Metsa naiselt kolme naela villade vastu selle vana kampsoni, mis mul praegu seljas. Tea, kunas mina neid villu oleksin kedranud." Vaheuks avati, ja Miili kutsuti teise tuppa. Miili tõusis üles, pani enesele kähku valge põlle ette ja läks.

Nugis jäi üksi.

„Neetud seisukord," kirus: „Kas mul on naine, või ei ole? On mul last, või ei ole? Midagi ei saa aru! Vahel küll nagu oleks — aga — sealsamas ei ole ka!"

Nugis tõusis üles ja vaatas läbi võtmeaugu. Seal istub praegu lihuniku põlvel ja joob viina. Kui ta oleks minu naine, minu laulatatud naine — kurat — juukseidpidi veaksin ta sealt ära... Aga nüüd: mis minul temaga asja, elagu kuidas tahab — viska käega!

Naine tuli pudeliga ja pakkus Nugisele viina.

„Ei taha," ütles Nugis tusaselt.

„Mine ikka, miks sa ei taha! Võta, kui ilma saad — neil on teine pudel veel."

Nugis rüüpas... Kaks, kolm, neli korda järgemööda. Naine läks pudeliga tagasi.

Nugise meelehärm ei vähenenud viinast. Laps tuli teisest toast, hõõrus rusikatega silmi ja ütles:

„Isa, tahaksin magada."

„Kas andsid sulle ka viina?"

„Natuke andsid," ütles laps.

„Sunnikud harjutavad lapse ka jooma," kirus rätsep, magama seadides unist last.

Rätsep läks välja. Täiskuu paistis. Kahvatus taevas sädelesid tähed. Oli vaikne. Hobune aia küljes raputas pead.

Kurinad kõrisesid tasakesi. Toast kestis joojate lärmitsemine.

„Oot, oot,“ mõtles rätsep: „teeme hobusele sääred, saab näha, kas teil siis naiste himu kaob!“

Tasakesi päästis hobuse aia küljest, andis hobusele piitsaga ühe tulise ja läks tuppa tagasi. Kõrval toas valitses kõige lõbusam meeleolu. Ometi olid nad kuulnud kurinate kõlinast, et hobune põgeneb. Kanged mehed jooksid hobusele järele ja tõid ta peagi tagasi.

„Kuule onu,“ ütles Nugisele kohaliku lihuniku linna ametvend: „Sina istu väljas trepil ja vaata järele, et meie hobune jälle lahti ei kisu. Ära minnes anname sulle hea napsiraha.“

„Mina ei ole teie hobusepoiss,“ urises Nugis.

„Kuradi kõverjalg, või tema ei ole hobusepoiss! Mis sa siis õige tahad olla? Kui tõmban sulle ühe vastu vahtimist.“

„Tasa, tasa,“ ütles Nugis külmavereliselt: „Ega siin laada plats ole. Ärge ikka mehe külge puutuge! Olen siin omas korteris ja võin ütelda: „Koristage endid siit ühes oma hobustega!“

„Tuhat ja tuline,“ sülitas lihunik: „Või tema olevat ka mees! . . Tema keksib siin oma korteriga! Juku,“ hõiskas oma kaaslast, „tule siia, anname sellele isandale puukuuris prii korteri.“

Vägivalla vastu ei või keisergi midagi parata. Kõigest protestimisest hoolimata toimetati Nugis kõige otsemat teed puukuuri. Joobnud naised tõid võtme ja puukuuri värav pandi lukku. Käratsedes läksid kõik jälle tuppa tagasi. Nugis jäi üksi. Nugis oli vihane. Kole vihane.

„Igavesed raiped!“ — kirus — „või kannavad mind nagu siga sulgu. Niisugused ilmatud lojused! Tahan teile näidata, et Nugis enesega, nagu põrsaga, mängida ei lase. Nugis on mees ja meest peate veel mäletama.“

Nugis kolas kuuris natuke aega ümber, siis leidis nurgast puupaku sisse löödud kirve, mille ta enne puulõhkumise aegu sinna oli jätnud. Paari tugeva hoobiga olid kaks

lauda kuuri küljest lahti löödud. Nugis ronis välja ja jäi kuulatama. Oli vaikne. Toast kuuldus joojate lärmitsemine. Nugis astus tasa kikivarvul uksest sisse.

„Nüüd olgu lõpp“, mõtles iseeneses. „Siia ma enam ei jää. Milgi tingimusel ei jää. Aga natukene mäletama peavad Nugist. . .“

Võttis nurgast riiulilt suured rätsepa käärid, mis tal endisest ajast järele olid jäänud. Tasa astus õue. Läks lihuniku saani juurde ja lõikus lihuniku saani nahkteki kolme sõrme laiusteks ribadeks. Siis läks uuesti tuppa tagasi. Joomine jatkus kõrvaltoas. Nugis korjas oma väikese kraaminatukese kokku, sidus pampu ja — viskas õlale. Ta silmad jäid peatuma magavale lapsele. Laps magas rahulikult inglivaga näoga, pool avatud roosiliste huulte vahelt paistsid väikesed hambad.

„Vaene ussike,“ sosistas Nugis, „kas astud ka ema jälisse. „Muidugi, raisku ajavad sinu ka.“ Ta kummardas, nagu tahaks last suudelda, pööras aga siis järsku ümber ja sammus jalaga keerutades uksest välja. Kuhu minna, selle üle Nugis ei mõtelnud. Kui aga siit ära saaks. Kaugele ära. Taevas sädelesid tähed, lumele oli pillutud nagu priljante. Täiskuu paistis heledasti, ja Nugis läks edasi kaugele talvisesse öösse.

Nüüd oli ta siis täiesti üksi ilmas.

VABANAINE

„Loviise!“
„Noh?“
„Kas teeme pühadeks pulmad?“
„Pulmad — meie?“
„Nojah! Kas sa siis ei taha saada minu naiseks?“
„Oleme juba nii kui nii mees ja naine!“
„Seda küll, aga ennem käisid ikka peale, et laseme ära laulatada, et teised naeravad ja —“
„See oli ennem, aga . . .“
„Aga nüüd enam ei taha?“
„Ei taha!“
„Või nii! Või nüüd enam ei taha! Aga ennem tahtsid küll! Keda sa nüüd siis tahad?“
„Ei kedagi.“
„Ütle!“
„Ütlesin juba. — Ma ei taha kedagi!“
„Hea küll, kui sina mulle ei ütle, siis ütlen mina sulle: sa tahad Halliku Joosepit, seda, kes mineval aastal avas siin üle uulitsa kingsepa töötoa. Näe, kui punaseks nüüd lähed! Ütle, kas mul ei ole õigus?“
„Mis mina sulle veel ütlen! Oled isegi tark küllalt.“
„Ära ole nii suureline! Annan sulle kolm tundi mõtlemise aega — mõtle järele: oleme viis aastat õnnelikult koos elanud — võiksime eluotsani niiviisi edasi elada — laseme endid laulatada, saad ausaks mehenaiseks, kelle kohta kellelgi ei ole midagi ütlemist, aga sina —“
„Aga mina? Selle viie aasta jooksul olen viis sada korda palunud: Kallis Aleksander, ole nii hea, laseme endid laulatada! Aga kes ei tahtnud, see oli Aleksander!“
„Mis nüüd vanu asju meelde tuletada! Aga nagu nüüd

— kõik naeravad: Metsa Aleksander peab omal vaba naist, aga naine käib Halliku Joosepiga läbi. Ma ei uskunud esite, mõtlesin: jamavad muidu tühja — aga sina oled nii imelikuks läinud ja —. Ei, niiviisi see enam ei lähe! Kas elame koos kui aus mees ja naine, ehk — meie ei ela üldse enam!"

„Mis see tähendab: meie ei ela üldse enam?"

„See tähendab, et sa pead olema minu elades ja surres. Teisele ma sind juba ei jäta! Ei taha sa elada minuga seltsis, siis sureme seltsis."

„Aga Aleksander, nüüd ajad päris hullu juttu!"

„Hullu või mitte hullu, aga ma pean oma sõna: kolme tunni pärast olen tagasi, siis annad mulle oma lõppotsuse."

Aleksander võttis kübara ja läks Loviise vahtis temale laiul silmil järele. Kord lapsena oli lugenud üht Buuri juttu, kuidas keegi tütarlaps oli igatsenud kastikest, milles ta ema oli hoidnud mitmevärvilisi niidirulle. Ööd ja päevad mõtelnud ta selle kastikese peale. Palju kordi palunud ema kinkida see temale, aga ema lükanud palve täitmise ikka edasi. Viimaks ometi oli kinkinud tütrele igatsetud kastikese. Kõige suurema rõõmuga avanud see kastikese — aga niidirullid olnud kõik tühjad!

Niisuguseid tühje niidirulle pakuti temale nüüd.

Loviise elu oli armastusevaene. Oma ema kaotas ta vara. Ta ei olnud veel kaheksa aastanegi, kui ema mulda pandi. Oma emast ei mäletanud Loviise muud kui et tal olid suured tumehallid silmad ja valkjad juuksed, et tal oli alati armas nägu, kui vaatas Loviise peale, ja et sõnas mõnikord, silitades pehme käega Loviise pead: „Minu väike munake!" Kui ema oli surnud, ei silitanud enam keegi Loviise pead. Isa võttis teise naise, ja Loviise armastust januvasse südamesse jäi tühi koht. Võõrasema ei olnud hea ega halb. Ajajooksul sündisid Loviisele mitu väikest õde ja venda, ja võõrasema silitas nende päid. Loviise isa oli taluperemees. Ei olnud just rikas, aga ka mitte vaene: tuli, nõnda ütelda, omaga ausasti läbi. Kord palus Loviise isa, et see laseks teda õppida linnas

mõnda ametit, sest talutöö olevat liiga raske. Isa oli tütre ettepanekuga nõus, viis tütre linna ja laskis teda õppida ühes suuremas kudumiseäris kampsoni kudumist. Loviise oli hoolas õppija ja jäi pärast õppeaja lõppu samasse ärisse palgaliseks (tööliseks). Umbes sama aja ümber sai ta Aleksandriga tuttavaks. Aleksander oli vabrikutööline — kaine ja korralik noormees. Ta ei olnud mingi erand teiste omasuguste seas. Aga Loviiset huvitas see, et Aleksander austas just teda oma sõprusega. Selle eest oli Loviise Aleksandri vastu sõbralik ja tänulik. Iga kord, kui märkas, et Aleksander pidas teda enamaks teisist tüdrukuist, tundis Loviise ääretut lõbu. Pärast seda läks oma üksikusse üürikambri, võttis väikese peegli ja uuris kaua ja üksikasjaliselt oma nägu. Mispärast pidas Aleksander teda teistest enamaks? Ta ei olnud ju kellegi iludus. Tal olid oma ema tumehallid silmad ja valkjad juuksed. Aga oma näoga ei olnud ta päris rahul. Oleks soovinud, et ta oleks olnud nii ilus, nagu naabri juudi kaupluse kassapreili: süsimustad juuksed, helevalge nägu, punased paled ja säravad pruunid silmad. Aga noh, kust seda ikka saad! Ainuke asi, millega Loviise oli enese juures rahul, olid tema helevalged ühetasased hambad. Nendega oli ilus naerda ja Loviise naeris sagedasti.

Nii oli siis asi edenenud ja Aleksander teinud ühel päeval Loviisele ettepaneku saada tema omaks. Loviise võttis tema ettepaneku vastu ja puistas välja Aleksandri peale kõik hellused, mis tema rikkalikus hinges olid surutud uinuma. Oli iseäraline ülev tundmus sellele, kes oli tunnud ennast eluaeg võõrana võõraste hulgas, omada kedagi, kes oli täiesti tema päralt, keda võis armastada, kallistada, hellitada, kellele võis avaldada oma südame salajamad mõtted ja kelle nägu läks rõõmsaks tema heleda naeru juures.

Aga siiski: oli midagi, mis jäi tuikama Loviise hinges terava okkana. Esiti küll tasa ja vaevalt tuntavalt, aga järk järgult ikka teravamalt ja valusamalt: Aleksander ei tahtnud, et nad endid laulataksid. Aleksander tahtis, et Loviise pidi olema vabanaine. Usu küsimus seisis Loviise

hinges juba lapsest saadik väga kõikuval alusel, ja kui Aleksander seletas, et nende abielu ongi juba pühitsetud vastastikuse truu armastuse läbi, et neil ei olevat tarviski kiriklikku kometit ja et Jumal ise loonud nad teineteisele, jäi ta viimaks rahule. Elasid ju mitmed nende tuttavaid niisamuti. Aga siiski — Loviise ei saanud oma teravast okkast lahti, iseäranis siis, kui pidi kannatama tuttavate naisterahvaste poolt tihti väga teravaid märkusi. Mehed olid selles tükis armuheitlikumad. Iseäranis valusasti tabas teda kord juhus, kui jalutas ühe oma äriseltsilise — noore neiuga — kuski avalikul platsil. Neile tuli vastu neiu ema, auvääriline mehenaine, ja see keelas oma tütrele „niisuguse naisterahvaga" jalutamise ära. See oli valus piste, aga Loviise kannatas selle vahvalt ära ja, kui istus paar tundi hiljem Aleksandriga söögilaual, naeris nii, et valged hambad välkusid. Tundis tõusvat oma hinges tujukat protesti kogu ilma vastu: mis oli neil tegemist temaga? Tema ei palunud neilt midagi, ja nemad ei annud talle midagi, tema ise oli valinud enesele õnne tee ja kümme seaduslikku naist ei oleks võinud haavata teda oma torgetega.

Pärast sai veel mitmeidki pisteid tunda, aga Loviise viskas kõige peale käega. Siis aga tuli ette juhuseid, mis haavasid Loviiset väga sügavalt. Temale tundus, nagu oleks Aleksander jäänud tema vastu külmemaks, nagu häbeneks ta ilmuda tema seltsis avalikkudele rahvarikastele koosolekutele. Sagedasti tuli ette, kui nad kõndisid Aleksandriga kõrvu, et Aleksander astus temast kähku mõned sammud eemale, kui silmas mõnda endist tuttavat või sugulast. Ta ei tutvustanud teda neile kui oma naist ja tegi, nagu ei tunnekski teda. See oli valus — see oli võrratu valus! Alles siis, kui endine tuttav oli juba kaugel, tuli Aleksander tema juurde jälle tagasi. Ja siis kuuldusid jutud, et Aleksander käivat läbi kord selle, kord teise vabriku-tüdrukuga. Kord sõitnud Mariega teatrisse, kord Annaga kinno, kord jälle söönud Meetaga restoraanis õhtust. Kui Loviise Aleksandrile selle kohta ettevaatlikult märkusi tegi, naeris see ainult ja ütles: tema ei olevat ometi kloostri munk, et

enam kuski käia ega kellegagi kõnelda ei tohtivat. See olevat ainult Loviise lolli pea ettekujutus, et selle juures polevat midagi halba. Käigu Loviise ka mõne teisega, ega tema keelavat.

Niisugused juhused kordusid tihti, ja Loviisel oli tundmus, nagu oleks kinkinud Aleksandrile midagi suurt ja kallist, ja see oleks sõtkunud selle kingituse hoolimatult porri. Aga tuli ette ka aegu, mil Aleksander oli Loviise vastu võrratu õrn ja tähelepanelik: ostis temale oma jõu kohaselt kingitusi, laskis talle õmmelda oma maitse järele kleidid, käis temaga, ilma et oleks kedagi häbenenud ja keetis isegi hommikuti kohvi valmis, mida siis Loviisele naljatades sängi viis. Hoolitses Loviise eest, kui see välja läks, ja seadis talle soemaid riideid ümber. Niisuguseil juhuseil oli Loviise üliõnnelik ja soovis, et nende vahekord oleks alati nii südamlik ja omane.

Ühel päeval tuli Aleksander ärevalt ja rõõmsalt töölt koju. Seletas, et kohanud teel üht oma koduküla tuttavat — Joosep Hallikut, kes kingsepaks õppinud ja oma töötoa sisse seadnud üle tänava vastas olevasse majja. Mees olevat vabameelne, nagu temagi, lubavat enesele ka mõnda ilusat neiukest valida vabaks eluseltsiliseks, sest see alles olevatki tõsine abielu, kui inimesed vabatahtlikult koos elavad, aga mitte mõne kiriklise surve mõjul. Õhtul otsustanud nad koos kinno minna, ka Loviise pidavat kaasa tulema.

Mindi.

Esimene mõju, mis Loviise sai uuest tuttavast, oli ebaselge. Nägi ainult kaht haruldaselt sinist silma ja kuulis meeldivat häält, kõik muu jäi uduseks. Siis tõi Aleksander piletid ja mindi kinno. Loviise istus Aleksandri ja Joosepi vahel. Loviise oli iseäralises unelevas meeleolus. Tundis ennast nagu kuski kaugel, tundmatul maal olevat, kus esinevad ikka uued iludused. Nagu läbi udu kuulis Joosepi häält, kes luges piltide seletusi. Loviise toetas oma käe istme äärele. Kogemata pani ka Joosep oma käe sinna. Nende käed puutusid kokku. Loviise tundis otse füüsilist valu, oli nagu oleks keegi teda põletanud kuuma rauaga. Ühtlasi tundis tõusvat oma südames enneaimamatut õndsust.

Säärast õnnetunnet ei olnud iialgi tunnud Aleksandri kõrval, isegi kõige kuumemate kallistuste ajal mitte. Kas see oli õnn, mida otsiti nii palju ja vähe leiti? Loviise juurde tuli ta ise. Järgmistel päevadel võitles Loviise oma mõtetega. Mis tal ometi arus oli, et see mees enam meelest ära ei läinud. Ei olnud ta ometi mõni prints ega kuningapoeg, vaid igapäevane lihtlabane kingsepp, kes kandis pigist põlle ja tagus haisevat nahka. Võib olla, oli joodik ka veel! Aga sealsamas tundis mõtteis uuesti seda enneaimamatut õnnevärinat, mis siis oli tunnud, kui nende käed kokku puutusid. Aleksander vaatas Loviiset mõtteis, uurivalt. Loviise oleks nagu muutunud. Oli jäänud vaiksemaks, vaatas laial pilgul kuhugi, ilma et midagi oleks näinud, ja kui Aleksander midagi küsis, andis nagu ehmatades vastuseid.

„Kas sa terve ei ole?“ küsis Aleksander kord õhtusöögil.

„Kuidas nii?“ imestas Loviise.

„Noh, oled nii vaikne,“ ütles Aleksander.

„Mitte sugugi, aga sa ise kõneled vähe.“

„Mina? Võib olla, aga sa oled nii tõsine, ei naera enam kunagi.“

„Kas sa siis tahad, et naeraksin?“

Loviise naeris laginal.

Ta naerul oli sunnitud kõla

Paar nädalat hiljem pidas Aleksander oma sünnipäeva. Olid kutsutud ainult mõned ligemad tuttavad. Ka Joosep tuli. Kui ta tuppa astus, oli tuba Loviise meelest hulga valgem ja heledam kui enne. Loviise meeleolule oleksid nagu tiivad külge kasvanud. Tundis, et sel silmapilgul ei saa olla mitte kelegi peale vihane, isegi selle vanamoori peale mitte, kes ära kutsus oma tütre tema kõrvalt. Söögilaual istus Joosepiga vastamisi. Joosep ja Aleksander istusid kõrvuti. Loviise võrdles neid mõttes teineteisega. Võrdlus langes Aleksandri kahjuks, aga Loviise sundis ennast uskuma, et asi on ümberpöördud — muidugi, Aleksander on ette Mis see Joosep siis ära ei ole! On liiga pikk, liiga laiaõlaline, suurte kätega — aga ta silmad? — Loviise lõi silmad üles, et vaadata Joosepi silmi. Nende pilgud juhtusid vastamisi.

Nagu lai kuum valguse jõgi voolas Loviisele otse südamesse. Punastades lõi silmad maha. Tõstis silmad uuesti üles, et vaadata Aleksandrit. Leidis, et Aleksandri kulme vahele oli tekkinud korts, mida seal enne ei olnud. Aga see ei masendanud Loviise meeleolu. Oli rõõmus ja lustiline, ja see paistis igast ta pilgust, igast sõnast ja liigutusest. Mida rõõmsam oli Loviise, seda tõsisemaks jäi Aleksander. Jõi klaas klaasi järele viina, aga tema meeleolu ei tõusnud selle läbi sugugi. Isegi purju ei jäänud. Jumalaga jätmisel hoidis Joosep Loviise käest kauemini kinni kui just tarvis oleks olnud. Aleksander võttis laualt lambi ja ütles: „Tule, Joosep, näitan sulle tuld, muidu ei näe sa välja minna.“ Eeskojas põles lamp.

Joosepil oli vanaema, kes hoolitses ta majatalituse eest. Sellega sai Loviise heaks sõbraks. Käis tihti seal ja vanake tuli ka mõnikord Loviise poole Kord, kui Loviise nägi, et vanaema läks kodust ära, läks ta Joosepi poole ja ütles, et on tulnud vanaemalt kohviveskit paluma. Joosep tõusis üles, pööras ukse lukku ja pistis võtme tasku.

„Mis te nüüd teete?“ küsis Loviise imestunult.

„Nüüd hoian sind enesele,“ kostis Joosep ja suudles Loviiset juustele, kaelale ja suule.

Nii see tuli, ja Loviise ei teadnud, kas pidi nutma või naerma. Tarvitas iga võimalikku juhust, et Joosepiga kokku saada. Ja Joosep ei olnud noore naisterahva vastu ka mitte ükskõikne. Ei olnud paljunõudlik. Mõnikord suudles noort naisterahvast ainult silmile, aga Loviisel oli tundmus, nagu oleks kannud kummaski silmas tükikest paradiisi.

Aleksandriga aga ei olnud lugu sugugi hea. Viimasest sünnipäevast saadik oli ta väga muutunud. Tema endine hea tuju oli kadunud. Oli tujukas ja tüliotsija. Ükski asi ei seisnud toas nii, nagu tema tahtis, ja Loviise oli ikka igas asjas süüdlane. Kord oli söök liig vara valmis tehtud ja külmaks läinud, teinekord jäi söök liig hiljaks ja Aleksander tahtis juba magama minna. Kord oli kahvel must, teinekord ei olnud taldrik puhas; ei söönud peaaegu mitte midagi ja jõi sagedasti viina. Loviise talitas sõnalausumata ja ei

ütelnud kunagi midagi. Mõnikord ei kõnelenud nad ükstеisega terve nädal otsa ainustki sõna. Joosep, kellele Loviise kõneles oma vahekorrast Aleksandriga, tegi Loviisele ettepaneku tema juurde tulla. Aga Loviisel oli kahju lahkuda Aleksandrist. Lootis, et nende hea vahekord tuleb kuidagi tagasi. Aga Joosepist ei tahtnud ka milgil tingimusel ilma jääda. Viimasel ajal oli aga elu juba väljakannatamatu, ja Loviise tegi eneses otsuseks lahkuda Aleksandrist. Ja nüüd tegi Aleksander ettepaneku, et nad laseks endid laulatada. Milline saatuse pilge!

Kolm tundi andis Aleksander temale mõtlemise aega ja lubas siis tagasi tulla. Loviise istus ja vahtis tühja pilguga enese ette. Mis pidi vastama? Teadis, et Aleksander nüüd tõesti laseks ennast temaga laulatada. Aga Joosep? Kas ta teeks iialgi teise mehe vabanaise enese seaduslikuks naiseks? Vaevalt küll! Aga oli ju kutsunud teda enese juurde? Jah, nii nagu teda kutsunud, nii võib ta tema jällegi ära ajada Tema tundmus Loviise vastu võis olla ainult silmapilkne meeldimise tunne, lühike kirg — ja siis on Loviise uulitsal. Loviise laskis silmad toas ringi käia. See väike toake oli saanud talle armsaks selle viie aasta jooksul. — Iga asjake näis kõnelevat midagi; ja ikka ainult head — halvad juhused oli Loviise unustanud. Väike valge kassike hüppas Loviisele sülle ja hõõrus oma ümmarguse peaga Loviise lõuga. Loviise ei tunnud praegusel silmapilgul kassi vastu mingit sümpaatiat ja lükkas ta sülest maha. Kass vaatas suurte roheliste silmiga etteheitvalt Loviiset, tõstis saba püsti ja hüppas sängi. Seal hakkas kesk sängi istudes nurru lööma. Seinakell tiksus mahedalt ja monotoonselt, nagu vestaks vanaema muinasjuttu. Ei siit ei võinud Loviise mitte lahkuda. Aleksandrit ja seda kõike, mis teda meelde tuletas, ei võinud unustada: oli esimene, kes külvas armastust tema rõõmuvaesesse ellu.

Otsus oli tehtud. Loviise jääb. Loviise laseb ennast Aleksandriga laulatada, püüab olla surmani tema truu naine. Tänasest peale olgu lõpetatud iga ühendus Joosepiga.

Kähku tõusis Loviise üles. Laotas valge lina lauale ja

seadis paremad toidud peale. Siis pani kiiresti tule teemasinasse. Täna pidi tulema rõõmuvalge õhtu ja nii pidi see kestma edasi kuni eluotsani. Aleksander pidi ju nüüd varssi tulema. Täna pidi olema nende kihlaõhtu ja siis pidid tulema pulmad ja laulatus ja . . .

Loviise heitis pilgu oma kleidile. See oli liig lihtne sarnaseks tähtpäevaks. Ruttu, ruttu kõige ilusam kleit selga!

Eeskojas kuuldusid sammud.

Aleksander tuli.

Aleksander laskis libiseda kiire pilgu üle kaetud laua ja Loviise piduliku välimuse, ja tema nägu võttis jääse ilme. Loviise tahtis rutata talle vastu, tahtis langeda talle kaela, aga mehe tarretanud näojooned tõrjusid ta tagasi.

„Kes siin oli?“ küsis Aleksander.

„Mitte keegi!“ —

„Aga kellele katsid pidulaua ja ehtisid ennast?“

„Sinule!“

Lühike, kibe naer.

Aleksander pööras end ümber, kahtles silmapilgu, kas minna tagasi tuldud teed või jääda, siis viskas kübara peast ja heitis kõige riietega sängi.

„Kas sa sööma ei tule?“

Aleksander ei vastanud.

Loviise hakkas üksinda sööma, aga tundis juba esimese pala juures, nagu oleks tal kurk kinni nööritud. Pisarad tulid silmi. Lahkus laua juurest, laskus sängi äärde põlvili ja surus oma põse vastu mehe põske.

„Aleksander,“ sosistas, „nii see ei lähe, peame olema ju üksteisele head, kui tahame ühes elada — ole jälle hea, Aleksander!“

Aleksander maigutas mitu korda suud, kuni sai viimaks järsult ja katkeliselt ütelda:

„Ma ei tea — kuulsin — nad kõnelesid sinust. — Ütle Loviise, kas oled veel minu naine?“

„Miks ma siis ei ole?“

„Aga kas võid vanduda nagu Jumala pale ees, et sa kunagi ei ole olnud kellegi teise päralt?“

Loviise vaikis.

„Ütle nüüd, kas sa võiksid selle peale vanduda?"

Tekkis lühikeseajaline piinlik vaikus. Siis sõnas Loviise:

„Küll oled kena! Mis vannutamise tuju sul nüüd on?"

„Ütle siis seda, et see ei ole õige, mis ma täna kuulsin. Olid sa mineval pühapäeval, kui ma maal olin, Hallikuga Kuldlõvi võõrastemajas või ei?"

„Ja kui oleksingi olnud — mis siis sellest? — Hallik on ju sinu sõber!"

„Tean, tean, väga armastusvääriline sõber. — Ütle siis nüüd, mis sa oled otsustanud: tahad saada minu laulatatud naiseks ja jääda edasi Halliku armukeseks — see on . . . see on . . ."

„Kui sa minuga nii haavavalt ümber käid, siis ei räägi ma enam sõnagi."

„Räägi ehk mitte, mina ütlen sulle nüüd viimast korda oma tingimused: kas lased ennast minuga laulatada, lahkume linnast ja hakkame kuski mujal elama korralikku elu — ehk ma tapan sinu ja enda?"

„Kui sa nii hirmsasti ähvardad, siis ma ennast sinuga küll laulatada ei lase."

„Mis sa siis õieti tahaksid? Peaksin sind vist kummardama, sulle ütlema armuline proua ja suudlema sinu kätt — niisugune raiskuläinud naisterahvas!"

See sõna mõjus Loviisele nagu piitsahoop näkku. Oli kannatanud vaikselt, kui kuulis seda nimetust teiste käest, oli seda isegi Aleksandri eest varjanud, aga et Aleksander ise nimetas teda raiskuläinud naisterahvaks — see oli liig! Loviise tundis nagu oleks jääkülm käsi pigistanud raudsete sõrmedegà kõik õrnuse välja tema südamest. Nüüd vihkas ta seda meest, kes vägivaldse türannina surus temale peale oma käske ja ähvardusi.

„Olen ma raiskuläinud naisterahvas, siis lase mind selleks jääda. Otsi omale uus ja korralik naine ja laulata ennast sellega. Sinu ähvardusi ma ei karda. Jumalaga!"

Kiiresti viskas enesele halli villase salli õlule ja lahkus toast.

Nagu vedrudest visatud kargas Aleksander akna juurde, et vaadata kuhu naine läheb. Õige! Läks Joosepi töötoa uksest sisse.

Otsas!

Kõik lõpetatud!

Aleksander tundis, et töötoa uks, mis kukkus tema naise järel kinni, lahutas ühtlasi ka tema tulevikku elust ja õnnest. Tema naine oli ära, ja et ei tule enam iialgi tagasi, selles oli Aleksander veendunud. Nüüd nad suudlevad ja naeravad tema, petetud, rumala mehe üle. Aleksander pigistas käed rusikasse. Põrgupiin oli selle südamevalu kõrval lapsemäng. Kord tuli tal mõte rutata Loviisele järele ja kiskuda väevõimuga välja teise kaenlast. Aga millise õigusega? Isegi politsei ei võinud teda aidata. Oli tema vabanaine! Aga võis niisamuti ka teise mehe vabanaine olla. Ehk oli seda juba ammugi olnud? Ja, ja, Loviise saab juba sellega toime, olla korraga kahe mehe naine! Aga mis asi see oli, mis köitis teda selle Joosepi külge? Kas oli Aleksander temale kunagi halb? Tõsi küll, tal oli ju mõnikord vabriku tüdrukutega väikesi kõrvalekaldumisi — aga kas see mõni asi on? Naisemehed elavad ju ka nii. Tõsiselt ei unustanud ta Loviiset seejuures kunagi ära. Ja nüüd see Joosep — endine kodüküla tuttav! Kas ta siis ilmast kustki omale naist ei leidnud — tüdrukuid on ju nii palju, neid võib jalgadega segada ja kõik nad tahavad mehele — kas ta siis kellegi muuga hakkama ei saanud, et ta teise mehe naise ära võrgutas. Ah, kuidas vihkas ta neid praegusel silmapilgul, kuidas neid surmavalt vihkas! Oleks võinud neid igasugusel kombel surmata: uputada, puua, püssiga maha lasta ja noaga peenikeseks lõikuda. Väga kujukalt öelnud kord üks lihunik oma naise ja selle kallikese kohta: „Ma võiksin nad vorstiks teha!“ Aga Aleksandril ei olnud praegu ei vett ega nööri, püssi ega nuga, see tähendab: nuga oli nüüd küll, aga kuidas sa neid väikese taskunoaga läbi kinniste uste ja paksude seinade tapad? Pidi hommikut ootama. Või ei tea, kas maksabki Joosepit tappa? Ega tema naisel järel

käinud, naine ise jooksis tema juurde. Ja kuidas teda tapadki? Ega ta lammas ole, et vagusalt ees seisab ja ennast tappa laseb. Hakkab tingimata vastu. Ta on suur tugev mees, laiade õlgade ja suurte kätega. Võib olla tapab ennem Aleksandri? Jääb ise elama ja omandab Loviise? Ei, seda ei tohi sündida! Jäägu Joosep mängust välja. Tema tapab Loviise ja enese. Joosepile on see küllalt suureks karistuseks, kui naisest ilma jääb.

Kell lõi kaksteistkümmend.

Aleksander istus kuumavate silmadega laua juures ja hoidis pead käte vahel. Tapmise mõtted ei jätnud teda silmapilgukski maha. Ennem oli tal surma eest ikka niisugune õudne hirm. Ei võinud vaadata surnu peale, ilma et tal külm värin ei oleks südamest läbi käinud. Aga nüüd oli tal tundmus, nagu istuks surm tema kõrval hea sõbrana, armsa abimehena ja paneks oma kondise käe tema õlale. Olgu! Iga inimene peab surema. Kas keegi kümme või paarkümmend aastat kauem elab, see on lõppude lõpuks ometi ükskõik. Viimaks saab kõigist põrm, mis kõduneb, ja muld, mis mädaneb. Aga Loviise peab nüüd kohe surema. Ja tema ise ka. See on juba märgitud surma raamatusse. Eks ole, sõber surm? Aleksandri silmad läikisid palavlikult. Aga kuidas surmata? Need mõtted keerlesid tema peas vahetpidamata ringi. Noh, mis iseäralisi abinõusid sinna siis tarvis on? Kui raisku läinud naine uksest välja tuleb, et minna oma ärisse tööle, jookseb Aleksander talle järele ja lööb ta rusikaga maha nagu hullu koera. Siis ostab enesele apteegist lõnga õli, äädikahapet ehk midagi muud sellesarnast ja joob klaasi korraga tühjaks, läheb oma tuppa ja heidab sängi. Las nad siis leiavad ta surnult! Aga ehk arvavad, et mõni teine on ta tapnud? Aleksander oli kuulnud, et niisuguseil juhuseil kirjutatakse ikka: „Ärge süüdistage minu surmas kedagi.“ See oli nii suurepärane ja liigutav. Aleksander otsis laua kastist paberi, tindi ja ümbriku. Istus uuesti laua juurde ja kirjutas harjumatu käega: „Palun minu surmas mitte kedagi süüdistada!“ Siis pani kirja ümbrikusse ja kirjutas aadressi asemel: „Pärast minu

surma avada.“ Soo, nüüd oli see tehtud! Aleksandril läks raskeks toas olla. Tahtis ülejäänud osa ööst saata väljas mööda. Pani kübara pähe ja läks välja — viimast korda, sest kui siia tagasi tuleb, ei kanna tema oma jalad teda enam siit välja — siis viivad juba teised. Aleksander vaatas veel viimast korda toas ringi, nagu sõtta mineja sõdur oma kambrit vaatab. Tema silmad läksid niiskeks. Mis! See puudus veel! Nutma hakata, nagu mõni vana memm. Aleksander pani käed tasku ja läks tasakesi vilistades välja Väljas oli vaikne. Linn magas. Siin ja seal vilkus mõni uulitsa laterna tuli. Kuski kaugemal kuuldusid vist linnavahi sammud. Keegi vilistas voorimeest. Aleksandril tuli kaua oodata, enne kui läks valgeks. Aga tal oli ju aega: aja küsimus ei tähendanud temale enam midagi. Oli õiendanud arved selle ilmaga. Ainult viimane ülesanne oli veel täita ja selle täidab ustavalt. Tasakesi vilistades hakkas maja ees, kus magas ta naine, käima edasi tagasi.

Viimaks ometi koitis hommik. Linn ärkas. Sõideti vankritega. Siin ja seal ruttasid asjalikkude nägudega inimesed. Aleksander peitis enda hoovi värava kõrvale ära. Tema pinevus tõusis kõige kõrgemale tipule. Nüüd oli aeg, kus Loviise pidi välja tulema ja tööle minema oma ärisse. Maja uks avanes paaril korral, aga tulid teised — siis avanes uks, ja Loviise astus välja. Oli vähe unine, vähe segane ja erutatud ühtlasi. Kiirel sammul ruttas ta linna poole.

Aleksander kuulis, kuidas ta kõrvad hakkasid kohisema. Silmi ette tekkisid punased ja sinised rattad. Tuikus nagu joobnud. Sel silmapilgul nägi teda Loviise. Kiljatas tasakesi. Aleksandril olid silmad nagu hullumeelsel, ja ta otsaesisel paistsid suured punased veresooned. Loviise kiirustas samme. „Nüüd ehk ei kunagi!“ ümises Aleksander ja ruttas Loviisele järele. Komistas ühe lahtise kivi peale ja võttis selle pihku. Kivi oli terava äärega ja paras löömiseks. Loviise, nähes, et Aleksander ajab teda taga, hakkas jooksma. Ühtki inimest ei juhtunud lähedal olema. Algas jooks elu ja surma peale. Paar korda oli tagaajaja taga-

aetaval nii ligi, et oleks võinud teda lüüa, aga ei tea, kas värises käsi, või ei kuulnud käemusklid sõna — ta ei löönud. Viimaks nägi Loviise linnavahti ja karjus heledalt: aidake, päästke, see mees tahab mind surmata. Kõlas linnavahi vile ja silmapilk hiljem jooksis Aleksander linnavahtide käte vahele.

* * *

Pool tundi hiljem istus Aleksander kitsas vangikambris nelja teise mehe seltsis, kes kõik kandsid Kaini märki otsal. Noh vennas, miks sind siia toodi? mis tegid? kuidas sisse kukkusid? võeti Aleksander küsimustega vastu. Aleksander oli endisest vihatujust nüridusse, ükskõiksusse langenud. Viskas ainult käega ja langes tummalt koiku äärele. Kui aga uudishimulised teda rahule ei jätnud, hüüdis:

„Jätke mind rahule! Mis puutub see teisse, võõrastesse inimestesse, mis tegin? Tahtsin oma naist kiviga maha lüüa. Noh, kas nüüd saite targemaks?“

„Tahtsid ainult lüüa, aga ei löönud mitte? Siis oled küll vedel mees!“

„Mis see naine siis tegi? Laskis teise mehe juurde jalga või?“

„Just nii!“

„Ega sa teda kividega ikka sundida saa oma juures olema. — Tean naisi — tunnen neid juba ammu,“ rääkis üks vanapoolne vang. „Tahab minna — mingu! Otsi omale uus! Lase veel tühja pärast kinni panna!“

„Ega see uue otsimine nii kerge ole,“ naeris teine vang. „Uus on ka enne kellegi oma olnud, ja see võtab siis omakorda kivi pihku. Naisi, kes kellegi oma pole olnud, ei olegi! Pane kõik kuradid ühe paela otsa ja uputa ära, nagu kassi pojad!“

„Ei ole see ikka nii,“ kõneles vang, kes seni oli vaikinud. Minul on naine — ma ütlen — kullatükk. Olen näinud elus küllalt hädapäevi. Kaks korda on mind hobuse varguse eest poolsurnuks peksetud, kolm korda olen aida lõhkumise pealt tabatud. Praegu istun taskuvarguse pärast

kinni, aga minu naine jagab minuga kõike head ja kurja, nagu Jumal on käskinud. Praegugi toob mulle korralikult kaks korda nädalas süüa järele, ja kui lahti saan, ma ütlen: ta nutab rõõmu pärast."

„Ega midagi, sinu naine peab sõnad meeles, mis papp laulatuse ajal ütles, et mees on naise pea —"

„Kedagi pappi või — ega me olegi laulatatud — elame niisama."

„Ja minu laulatatud naine jooksis saksa soldatiga kus kurat!" ütles esimene vang.

„Siis on ju parem võtta vabanaine! Kuule vennas," pööras rääkija Aleksandri poole, „lase naine joosta ja võta vabanaine."

„Võta vabanaine jah," urises Aleksander. „Keda ma tast veel võtan, mul oligi vabanaine — ega me laulatatud olnudki. Aga ega ma ei jäta," sõnas otsustavalt. „Kui siit kord pääsen — ära ta ikkagi tapan!"

MINU NAINE

Ärkasin. Mind valdas iseäraline tundmus. Ei saanud õieti aru, kus olin. Kuulsin kuke laulu. Kuski kaugel haugatas üksik koer. Siis aga lõi arusaamise välk raudse haamrina minu ajudesse. Jah, nii see oli. Minu naine oli surnud. Minu naine, kellega kümme aastat elurõõmusid ja muresid olin jaganud, oli surnud. Tundsin päris füüsilist valu selle mõtte juures. Värisevate jalgadega tõusin asemelt, riietusin ja astusin kõrvalolevasse tuppa. Seal magas ta valge linaga kaetud asemel sügav-sügavat, igavest und. Luukõhna, kollakas kahvatanud nägu piirasid paksud, punased juuksed kuldse raamina. Sinakasvalged luised sõrmed olid rinnal risti. Jah, kallikene, nüüd sa magad, ja ükski maailma häda ega ahastus ei ärata sind enam üles! Tasa, nagu kardaksin ta und segada, astusin talle lähemale. Panin käe ta otsaesisele. Otsaesine, mis ta haiguse ajal tulikuumalt tuksus, oli nüüd raudkülm. Tundsin, nagu tungiks tema otsaesise külmus minu käe läbi kuni minu südamesse ja hävitaks seal iga elusoone. „Milla on surnud!“ karjatasin, „ja ükski maapealne ega taevane vägi ei too teda mulle enam tagasi!“ Jäin ootama, nagu peaks ta mulle midagi vastama. Aga ei ühtki sõbralikku sõna ega naeratust, ei ühtki pisarat, ohet ega oigamist enam! Kõik kadunud, ära lennanud kuhugi mineviku riiki, kuhugi tagasipöörmata varjude maale. Mul ei olnud midagi muud järele jäänud kui ainult teravalt valus tundmus: „Millat ei ole enam! Astusin tagasi ettetuppa. Võtsin kapist viinapudeli ja jõin pika sõõmu. Joodud viin parandas pisut mu seisukorda. Võtsin kübara ja astusin välja. Ruttasin ilma sihita edasi. Ainult ära tahtsin minna, ära kõigest, mis mind koormab.

Umbes pooletunnilise hoolsa kõndimise järele leidsin

enda sügavast metsast. Oli ilus suvehommik. Õitsevail lillekarikail ja kasteheina ladvul särasid tuhatkordsed kalliskivid. Linnud laulsid värskendatud häältega. Jämeda, krobelise koorega änna peale koputas punamütsiline rähn. Männa alumisel rohelisel oksal kükitas laiasabaline orav ja vahtis tarkade mustade silmadega mulle otsa. „Kõik on nagu ennegi, ainult Millat ei ole!“ Ohates langesin puu alla rohelisele samblale. Kinolindina lendasid mineviku pildid mu silmade eest läbi.

* * *

Vanemuises oli näitemängu õhtu. Keegi koolivendadest tutvustas mulle Millat esimest korda oma õena. Tal oli rõugearmiline nägu, paksud, punased juuksed ja rohelised silmad. Aga tema hääl kõlas armsalt ja mahedalt nagu muusika ja ta keha oli sirge ja sale nagu metsaalune mänd. Oli iseäraline kevadine tundmus tema ligidal viibida ja ta ladusat kõnet kuulata. Pärast nägin Millat veel mitu korda koolivenna kodus. Ma ei tea, miks teda teiste tüdrukute seast erandiks hakkasin pidama. Oli isemeelne, tujukas ja uhke, ja just nende omaduste tõttu meeldis mulle. Leidsin temas ikka jälle midagi uut, kuna teised tüdrukud olid liig harilikud ja igapäevsed. Niisugust tüdrukut omandada näitas olevat minu meelest juba suur võit. Paari aastase tutvuse järele kosisin ta enesele. Äärmiselt õnnelik olin, kui Milla punase pea minu rinnale surus ja oma musikaalse häälega ütles: „Minu Karl!“

Meie pulmad olid suured ja toredad. Olin jõuka mõisarentniku poeg. Milla oli kaupmehe tütar linnast. Pulmalisi oli palju. Kui viimaks pääsesime sõbralikest ja heasüdamelisist õnnesoovijaist, olin kõige õnnelikum inimene ilmas. Kui jumalik armas oli Milla minu meelest! Punased juuksed langesid koidupilvina lumivalgeile õlule ja rohelised silmad sädelesid nagu meri kuuvalgel ööl. Rõugearmid tema näol tundusid meega täidetud lillekarikaina ja ma ei väsinud neid suudlemast.

Minu isa oli minijaga väga rahul. Nimetas teda mõistlikuks, helde südamega inimeseks, kiitis et ta olevat heast perekonnast jne. Üldse valitses tema ja Milla vahel kõige sõbralisem vahekord.

Emaga oli lugu teine. Kas tahtis, et oleksin kosinud mõne teise, või oleks ta tahtnud, et ma üldse naist ei oleks võtnudki. See on mulle tänini arusaamatuks jäänud. Aga et Milla talle ei meeldinud, sellest sain peagi aru.

Minu ema ja Milla vahekord ei olnud ilmaski südamlik ega omane. Ema nimetas teda torkavalt „nooreks prouaks" ja toonitas teda teravalt „teieks". Milla tegi mulle selle kohta ägedaid etteheiteid. Milla tahtis, et ema teda tütreks, Millaks ja sinaks oleks nimetanud. Aga mis võisin mina sinna parata, kui ema seda ei teinud. Aeg ajalt tegi ema mulle salaja Milla kohta mittemeeldivaid märkusi. Kord ütles, et Milla liiga unine olevat niisuguse suure majapidamise juures, nagu meil kodu olevat, kord tähendas et Milla lohakalt riides käivat. Kord jälle ütles, et Milla selle ehk teise töö täiesti ära rikkunud j. n. e. Kainel järelekaalumisel leidsin, et emal mõnes tükis päris õigus võis olla. Ma ei ütelnud Millale sellest kõigest küll mitte midagi, ja kuigi talle mõnes asjas tegin ettevaatliku tähenduse, siis ütlesin seda ikka kui oma algatust, mitte nii, nagu oleksin kuulnud seda emalt.

Milla aga oli tujukas ja kangekaelne. Sai iga vähema märkuse üle ärritatuks ja etteheitlikuks ja esines mulle sagedasti teenimatu süüdistustega. Selle asemel, et ema meelitada ja tema usaldust võita püüda, jäi ema vastu tagasihoidlikuks ja umbusklikuks. Istus tundide kaupa oma toas üksi, ega võtnud osa mingisugusest majatalitusest. Muidugi ei paranenud seisukord selle läbi, vaid halvenes veelgi. Milla ei sallinud ema silmaotsaski ja ema vihkas Millat. Mina ei mõistnud kumbagagi midagi peale hakata. Siis aga tuli veel midagi halvemat. Milla, kes nägi, et ma mitte igas tükis temale õigust ei annud, vaid vahel ka ema eest püüdsin seista, hakkas arvama, et mina teda enam ei armasta. Nimelt hakkas mind kahtlustama, et minul meie naabruses

oleva metsaülema tütrega teatav vahekord olevat. Olime metsaülema Anton Valde tütre Lauraga kõrvu üles kasvanud. Lapsena olid meil olnud ühised mängud, ühised rõõmud ja mured. Meie vahekord oli nagu õel ja vennal südamlik ja usaldav. Paar viimast aastat ei olnud mul Laura jaoks aega. Kogu mu süda, meel ja mõtted olid Milla päralt. Nüüd, viimasel ajal, olin hakanud teda tähele panema. Ta oli kõhnaks ja kurvaks jäänud. Näitas, nagu oleks ta saanud paari viimase aastaga kümme aastat vanemaks. Kas ta mind oli armastanud! Kas muretses minu pärast? Seda tahtsin järele uurida. Hakkasin jälle endiselt metsaülema pool käima. Laura nägu muutus iga kord rõõmsaks, kui nägi mind tulevat. Rääkisime ja lobisesime nagu lapsepõlves. Need käigud olid mulle tõsiseks kosutuseks, koduste rahutuste peale. Tusased ja nutused näod, pilkavad ja paluvad kõned — need olid meie kodu harilised nähtused. Ja siis nõudis veel Milla, et istuksin hommikust õhtuni tema juures — niisugune seisukord sööb ära kõige kõvemad närvid.

* * *

Meil oli rõõm. Kurg oli toonud meile ilusa, tubli poisikese. Tal olid minu mustad juuksed ja Milla rohelised silmad. Nutsin rõõmu pärast, kui nägin teda esimest korda. Ka Milla silmis olid pisarad. Suudlesime teine teist ja olime õnnelikud nagu meie abielu esimisel päevil. See väike, abitu olevus krimpsutava näo ja väikeste käe ja jalakestega — kuis oli sidunud meid kindlasti teine teise külge! Hoidsin ja hellitasin Millat, nagu oma kallimat südame vara. Päevade kaupa istusin voodi ees, kus lamas Milla, kahvatanud, õnnelise näoga, tema kõrval väikene poisikene, meie mõlemate tähelepanemise tipp. Naljakas oli näha kui kindlalt ta kisaga kõik oma tahtmised läbi viis. „Just nagu sina," ütlesin naeratades Millale.

„Ei, sarnaneb sinule," vastas, vaadates mulle õnnelikult silma.

Kuue nädala pärast pidasime ristseid. Ristsed olid

suurepärased nagu meie pulmadki. Laura tahtis tulla ristiemaks. Ütlesin seda ettevaatlikult Millale. Milla tõsines: „Olen ikka mõtelnud, et minu õde saab omale ristilapse," ütles oma musikaalse häälega.

Ma ei vaielnud vastu.

Kui teatasin seda Laurale, hammustas ainult oma alumist huult, ei ütelnud aga midagi.

Mul oli Laurast lõpmata kahju. Ka sellest rõõmust pidin ta ilma jätma.

Ristsepidu ajal viibis Milla enamasti lapse toas, ilmus ainult paariks korraks piduliste sekka. Oli palju minu ja tema koolivendi ja õdesid. Pärast ristimist mängiti ja tantsiti saalis. Tantsimisest väsinud alustasime pandimängu. Pantide väljalunastamisel mõisteti, et pidin Laurat suudlema. Astusin Laura juurde ja suudlesin teda kergelt huulile. Sel silmapilgul astus Milla saali. Tal oli roosa pidukleit seljas ja ta punased juuksed kumasid tõuseva kuuna. Võpatasin natuke. Tundsin Milla ägedat iseloomu ja arvasin, et ütleb nüüd midagi sündmatut. Aga midagi sellesarnast ei sündinud. Ta kahvatu nägu muutus sinakaks ja ta tuikus jalul. Üks minu koolivendadest, kes tema ligidal seisis, suutis teda hoida kukkumast.

„Vabandage," ütles abitult naeratades, olen ikka veel liig nõrk, aidake mind lapsetuppa tagasi!"

Ta lahkus minu koolivenna saatel saalist.

„Nii on need meie aja naised," ütles ema irooniliselt: „Kuue nädala pärast on veel nii nõrgad, et jalul ei seisa, mina kastsin nädala järele ise ristsesaia ja tõin aidast saiajahu, aga nemad — — —

Kas Milla seda kuulis?

Kui pärast piduliste lahkumist läksin lapsetuppa, et Millale ja pisikesele poisile head ööd ütelda, oli lapsetuba tühi. Millat ei olnud, ka pisikene häll oli tühi. Vaatasin meie ühisesse magamistuppa. Ka see oli tühi. Laualt leidsin paberi lipaka. Lugesin:

„Ära tule mulle järele, tagasi ma enam ei tule. Ole oma Lauraga õnnelik!"

„Hh, milline lollus! Lauraga! Ah jah, Laura ootas eestoas — pidin ta koju saatma. Läksin sinna: „Vabanda, kallis kasuõde, täna ei ole mul võimalik sind saata. Ehk läheb koolivend Arno, kes paariks päevaks siia lubas jääda."

„Lähen üksigi," ütles Laura lihtsalt.

Läksin uuesti tuppa. Põrkasin taldrikuid kandva tüdrukuga vastamisi. Tüdruk muigas. Oleksin selle muigamise eest talle heameelega kõrvakiilu annud.

„Tead, kuhu proua läks?" küsisin järsult.

„Proua sõitis ühes lapsega oma õe seltsis linna tervist parandama; ütles, et jääb sinna mõneks nädalaks!"

„Ja mind sa ei kutsunud!"

„Proua arvas, et ei maksa pidulisi segada, õel olevat tarvis kohe sõita."

„Hea küll!"

Nii siis, Milla oli ära põgenenud — ära põgenenud ühes lapsega ja ilma mingi põhjuseta! Olime ehk tülitsenud? Ei! Oli viimasel ajal meie vahekord halvenenud? Ei, hoopis selle vastu: seisime teineteisele palju ligidamal kui enne poisikese sündimist. Ainuke võimalus võib olla, et seeüle pahanes, et Laurat suudlesin. Aga see oli ju nali — mäng oli see! Kas ta siis mängust ka enam aru ei saa?! Siis ei ole tal enam õiget aru peas ja hullu inimesega ei saa ju ühes elada! Ega ma tema galeeri ori ei ole, kelle raudahelaga oma sängi samba külge kinni seob. Olen vaba inimene ja vabalt tahan ka elada. Läheb ära — mingu! Tahab tagasi tulla — tulgu! Annan temale ka vabaduse.

Ema hädaldamine segas minu mõttekäiku. Milla olevat poole aruga: põgenenud praegu ristitud lapsega ära. Mis ilma inimesed sellest kõik võivat rääkida. Muidugi arvavad, et oleme mõned metsalised, kes haige naise väeti lapsega majast minema peksavad. Meie ausal nimel ei olla seni vähematki häbiplekki ja nüüd korraga niisugune skandaal... Mingu mina otsekohe järele ja toogu ta tagasi!

Ütlesin järsult:

„Mine ise, kui sul teda tarvis, on mina ei lähe!"

„Oh sa Issand!" hüüdis ema, hakates kõvasti nutma: „Ega teie kumbki mind näha ei või, ütelgu ma mis tahes, ikka kargate kurjasti peale..."

Mul hakkas emast kahju.

„Ära nuta, ema, ütlesin pehmelt. Sinu vastu ei ole mul midagi paha. Mis ma talle siis kohe järele jooksen, võib olla tuleb ise tagasi.

Ema leppis kohe.

* *
*

Järgmisel hommikul läksin otsekohe Laura poole. Laura oli üksi kodu. Tema isa, Anton Valdes oli metsa läinud. Ema oli tal ammu surnud. Laura kandis helesinist kleiti, mis kaela ja käsivarred paljaks jättis. Ta oli väikese kasvuga, õhukeste, must-pruunide juustega ja kollaste silmiga, mis ärrituse silmapilgul mitmes värvis hiilgasid. Ta nägu oli korralik ja kena, kuid suvekuudel oli ta kollastest täpest kirju nagu linnumuna.

Juba eemalt nägi ta mind. Hoidis kahte suurt õuna käes ja hüüdis:

„Ütle, Karl, kumba valid?"

„Eks ikka suurema!"

„Siis püüa kinni!"

Vuhinal lendas õun üle minu pea. Kriimustatud kätega tõin ta põõsast välja. „Võileib oleks mulle armsam olnud," ütlesin.

„Kas armuline proua sulle kohvi kõrvale võileiba ei annud."

„Pole kodu!"

„Kuhu läks?"

„Suvitama!"

„Hea küll! Tule siis sisse, annan sulle võileiba ja tassi kohvi ka."

Läksin.

Sõime, jõime, mängisime klaverit ja malet, kiskusime teine teise käest pähklaid ja püüdsime aias liblikaid — ühe sõnaga: Oli lõbus päev.

Lõuna paiku tuli vana metsaülem koju ühe noormehega, keda meile esitas kui oma uut abilist. Noormees kandis rohelise äärega mütsi ja hõbenupuga läikivat keppi. Tal oli suur kongus nina ja hoidis pead upsakalt püsti. Laura punastas, ja ta silmad lõid mitmevärviliselt särama, kui andis noormehele kätt. Ma ei sallinud seda noormeest. Hea meelega oleksin ta peenikeseks tampinud nagu püssirohu, siis vana metsaülema püssi laadinud ja õhku lasknud.

Mulle ei meeldinud seal enam. Tulin koju. Tahtmatult leidsin ennast lapsetoa lävel. Mis ma õieti tahtsin? Tahtsin näha Milla punaseid juukseid valgel padjal. Ja veel: Tahtsin näha pisitillukesi sõrmekesi valgel rinnal, lohukesi õrnades põskedes ja väikest, toitu võtvat, lutsuvat suud! Seda kõike seal ei olnud. Tuba oli tühi.

Ema tuli ja teatas, et ta poisi kinnise tõllaga neile järele saatnud, muidu võivat väike mees tuule tõmbust saada. Nüüd võivat nad juba iga silmapilk koju jõuda. Olin tänulik emale selle eest: Nüüd olin selles kindel, et Milla tuleb. Aga kui tuleb, kuidas teda vastu võtta? Kas joosta tõllale vastu, võtta laps sülle ja suudelda Millat — või teha ennast uhkeks, külmaks, tagasitõrjuvaks? Muidugi tarvis näidata, et mul temast hädagi ei ole. Miks haavab teist inimest ilmaaegu! Las nutab ja palub andeks! Küll siis teab, et igal sündmatul silmapilgul kodunt ära ei jookse!

Vankri mürin tuli kuuldavale. Teekäänaku tagant ilmusid meie kõrvid — nüüd tulevad! Tahtmata astusin paar sammu ukse poole, jäin aga siis kangekaelselt seisma: las tulla! Istusin toolile ja jäin ootama. Kas laseb Milla mind kutsuda? Igatahes, esimese kutsumise peale ma ei lähe. Või tuleb ise — astub tasa minu juurde, paneb pehmed käed mu kaela ümber ja ütleb: anna andeks, Karl, — olin nii rumal! Võtan siis ta käed oma kätte vaatan tõsiselt talle otsa ja ütlen: „Ja sa ei tee enam kunagi nõnda?“ „Mitte kunagi!“ ütleb ja laseb pisarsilmil pea norgu. Siis tõmban ta oma rinnale, suudlen ta pisarad ta silmist ja meie oleme jälle head.

Uksele koputati.

Ei, nii ei koputa Milla.

Lävel seisis poiss, kes Milla järel oli käinud.

„Noh?“ küsisin hinge kinnipidades.

„Vanaproua saatis ütlema, et noor proua ei tulnud;“

„Miks ta ei tulnud?“

„Laps öeldi olevat haige.“

„Laps haige? Mis tal viga on?“

„Ei tea, olevat võõras köha ja körisevat hingates. Noor proua arvas, et tih — tihve —“

„Difteriitis?“

„Nii vist oli jah.“

„Kas tohter on käinud?“

„Ei — tea.“

„Mine, ütle Juhanile, et paneb ruttu „kõrvide“ asemele „hallid“ — sõidan ise linna.“

Isa tuli. Oli ruttu trepist üles tulnud (minu tuba oli teisel korral), tal oli kepp käes ja ta hingeldas. Rääkis hookaupa:

„Nii see on — tapate lapse — oma vigurdamistega! — Oli ilus, armas poisikene — minu vanainimese südame rõõm!“

„Kas käskisin Millat teda külma kätte vedada?“

„Tean küll, saan aru. Teete ta elu kibedaks — igapäev . . . Milla ei suutnud seda välja kannatada ja läks linna tagasi.“

„Mina ei ole talle midagi teinud!“

„Sina ka — ikka sina ka! Mis sa jändad selle tüdrukuga — olid tänagi jälle seal. Oled naisemees, lapse isa juba — sul ei sünni enam nii poisikese kombel hullata!“

Tundsin, kuidas veresooned minu otsaesisel suureks paisusid.

Ütlesin jahedalt: „Ole nii hää, isa, ja ära sega ennast asjusse, mis sinusse ei puutu. Mul ei ole praegu meeleolu pealt kuulata sinu noomitusi.“

„Hea küll, hea küll,“ ütles. „Tehke mis ise tahate, aga laps tooge mulle tagasi — tooge mulle laps tagasi, aga elusalt ja tervelt!“

Imestasin, et isa nii lapsesse oli kindunud! Vanamees oli nagu maha langev, kuivanud puu, kes oma seemnest uut võsukest nägi haljendavat. Nägi oma kokkuvarisevast olekust uut elu tärkavat, sellepärast oli laps talle nii armas.

Ütlesin liigutatult:

„Ära muretse, isa, toon sulle lapse tagasi — ja Milla ka. Sõidan otsekohe linna neile järele."

* * *

Kunagi ei olnud paarikümne verstaline linna tee minu meelest nii pikk kui sel korral, ehk küll hobuseid tublisti sõita lasksin. Oli juba hilja õhtu, kui jõudsin linna. Milla õde avas mulle ukse. Küsisin Milla ja lapse järele. Mind juhatati kõrvalolevasse tuppa.

Milla istus soojas toas voodi ees, milles väikene mähkimatult lamas. Milla kohkus natuke mind nähes. Tema näost võisin lugeda, et ta minu tulekut ei tahtnud, aga ometi minu tuleku üle rõõmustas. Astusin ta juurde, andsin talle käe ja ütlesin lihtsalt:

„Tulin sulle järele, Milla."

Milla silmist paistis häda.

Ta vaikis.

Pöörsin ennast lapse poole.

„Mis sa siin teed, väike Villukene," küsisin.

Laps oli väga rahutu. Ta hingas ruttu ja korratult, häälekõla oli kaeblik ja väikesed käekesed tulikuumad. Vahete vahel kõhatas ta.

„Tal on palavikku kolmkümmend üheksa ja viis," ütles Milla tasa.

„Kas tohter käis?"

„Jah."

„Mis ta ütles? On difteriitis."

„Ütles, et ei ole. Ta ei saavat õieti aru, on ainult nohu ja palavik, või tuleb kopsupõletik. Lubas homme tagasi tulla.

„Kui nüüd laps sureb, siis oled sina selles süüdi!"

Tahtsin neid sõnu ütlematuiks teha, kuid see ei olnud enam võimalik. Milla läks näost surnukahvatuks. Oiates langes lapse peale kummuli. Ta õlanukad värisesid.

„Kui laps sureb, — suren mina ka," sosistas katkeliselt.

Mul oli Millast kahju.

„Meie ei pea seda mitte nii traagiliselt võtma, laps saab terveks — ja sina pead elama — minu õnneks," ütlesin ta pead silitades.

„Minu õnneks, Millakene," rääkisin edasi, „sest kui teie surete, suren ka mina ja siis oleme kõik kolm hauas."

Milla tõstis pea üles.

Ta näolt paistis uskmatuse ilme. „Sina?" ütles lõikavalt: „mis oleme meie sulle?!"

Sain tõsiseks. Ütlesin.

„Teistsugustel tingimustel oleksid mind raskesti haavanud nende sõnadega, aga nüüd püüan leppida. Mis olete teie mulle? Minu naine ja laps olete, — ainukesed olevused ilmas, kelle pärast elan, kes minu hingele ligidal seisavad. Minu elu ainus siht ja eesmärk on teid õnnelikuks teha ja ise teie läbi õnnelik olla!

Milla nägu muutus kurvaks, kurvaks.

„Oli aeg, mil seda uskusin, mil niisugused sõnad mulle armsamad olid kui igavene evangeelium, aga nüüd —"

„Nüüd? Mis on siis nüüd? Jällegi haavad mind. Võib olla kogemata, võib olla meelega. Kas pead mind siis nii alatuks valelikuks, kelle sõnu uskuda ei maksa, kes ilmaski tõtt ei räägi. Kui tahame olla õnnelikud, siis peame täielises vastastikuses usalduses elust läbi rändama."

„Ei, Karl, ma ei taha sind mitte haavata, aga kuidas suudan uskuda, et oled minuga õnnelik, kui sa seda mitte ei ole. Kui elu seda ise mitmesugustes teisendites näitab. Kuidas võin mõtelda, et olen sulle kallis, kui su sõnad minuga rääkides on karedad, külmad ja pilkavad, kui sul minu juures olles on otsaesine kortsus ja näol lehvib igavuse ilme. Võiksin ju mõtelda, et niisugune oledki, kui ma mitte ei näeks, kuidas sul teisega rääkides nagu päeva sära

üle näo lendab, kuidas su sõnad on valitud ja viisakad ja isegi hääletoon kõlab kaunilt ja mahedalt."

„Aga, armas laps, sul on elu peale hirmus vildak vaade. Terve elu ei ole ju mesinädalad, ja sõnal, et mees ja naine on üks, on väga tõsine tähendus. Iseenese ees ei maskeerita mitte. Enesele näidatakse ennast nii, nagu oled. Et võõra vastu viisakas ollakse, seda nõuab juba kombeseadus ja seda oled sa ise ka.

Ikka ta näol see kahtlane ilme.

Õde tuli ja kutsus meid õhtusöögile. Milla vanemad olid vilud ja tagasihoidlikud. Tegime otsuseks, et jääme üheks nädalaks linna, kuni poisikene paraneb.

Peale sööki sundisin Millat magama ja lubasin ise poisikese juures valvata. Milla ei läinud. Nii istusime siis mõlemad haige poisikese juures. Laps vintsles ja virises. Pisikene suuke otsis toitu, aga kui Milla talle rinna suhu pani, ei saanud ta imeda, sest et nina kinni oli ja ta pidi hingama läbi suu. Ikka jälle pidi ta rinna lahti laskma, et hingata. „Ta suu on seest kuum kui tuli," ütles Milla minule.

Vastu hommikut jäi laps magama, pisikesed käed rusikas. Milla kattis ta soojade tekkidega kinni. Varssi ilmusid punasele otsaesisele higitilgad. Nii magas ta paar tundi. Kui ärkas, oli kuumus vähenenud; oli ainult kolmkümmend kaheksa. Rõõmustasime. Meeleolud lahenesid. Keskpäeva ümber tuli tohter. Vaatas lapse läbi ja ütles, et hädaoht olevat mööda. Poisike olevat paranemisel. Pidavat ainult külma eest hoidma.

Vastu õhtut tegi laps silmad lahti, vaatas teraselt meie peale ja naeratas. See naeratus kosutas meid nagu päikese kiir. Vaatasime üksteisele otsa ja olime õnnelikud. Nüüd tundsime, et meil ühised rõõmud olid ja mured.

Nädala pärast sõitsime koju. Laps oli täiesti terve. Võtsin ta isiklikult kätte ja panin vanaisale sülle:

„Siin on poiss, keda minu käest taga nõudsid!" ütlesin.

Vanaisal jooksid kaks jämedat pisarat halli habeme sisse. Surus karvase põse lapse roosakat põske vastu ja ütles: „Minu väike kallike!"

* * *

Algasime uut elu. Igaüks püüdis selleks kaasa mõjuda, et elu oleks hea ja rahuline. Milla võttis jälle majatalitusest osa. Ema oli lahkem. Isa istus tundide kaupa hälli ees ja kõneles väikesega. Lapsel oli tark nägu, nagu oleks ta vanaisa kõnest aru saanud. Heameelega kuulas tema mahedat häält.

Ka mina läksin väga harva metsaülema poole. Esiteks ei tahtnud ma Millat kurvastada ja teiseks ei tunnud ma metsaülema pool ennast enam nii kodusena kui enne. Nimelt oli see uus abiline, kelle nimi oli Anton Tenn, mooduks võtnud oma nina igale poole toppida, kuhu teda tarvis ei olnud. Hakkasime klaverit mängima — siis oli seal ja avaldas oma teadmisi komponistide ja nende komponeeritud tööde kohta. Hakkasime malet mängima, siis oli Laurale nõuandjaks. Läksime aeda, siis oskas igast lillest, taimest ja kivikesest nii huvitavalt juttu vesta, et Laura liblika püüdmise unustas. Pean ütlema, pagana palju teadmisi oli tal ja hea kõneand veel peale kauba. Kui ta mõnikord meie sekka ei tulnud, siis oli Laura ise see, kes teda kutsus. Ja see pahandas mind veel kõige rohkem. Noh, olgu! Seltsi siis peale oma Tennikesega, mind see juba ei huvita! Ma ei läinud metsaülema poole enam terve kuu.

* * *

Oli suve lõpp. Laura tuli meile. Oli tuliuues lillakarvalises kleidis ja nägi õige kena välja. Tedretähed ta näol paistsid nagu läbi valkja uduloori.

„Kuule, Karl," ütles „mis sa siin kodus niipalju hallitad. Rakenda kõrvid ette ja sõidame Vanemuisesse: seal

on Tallinna näitlejad — mängivad midagi ajaloolist. Pinna etendab Napoleoni!"

„Võiksime ehk minna küll," ütlesin pikkamisi. Olen korra enne Tallinna näitlejaid näinud — neid maksab vaadata!"

Laura silmad läikisid.

„Ah, kui tore," hüüdis ta vaimustatult. „Teadsin, et teie tulemata ei jäta. Teie, proua, sõidate muidugi kaasa?" ütles, kergelt pöörnud Milla poole.

Milla oli kahvatu.

„Vabandage, preili," ütles vilult, „pean kodus olema, väikesel Villul on hambavalu!"

„Villul hambavalu? Villul ei olegi ju veel hambaid!" ütlesin naeratades.

Milla vaatas etteheitvalt minu peale.

„Näitasin sulle eile õhtul. Villul on kaks väikest hammast suus, teised on tulemas."

Ah jah, olin selle unustanud.

„Kui kahju," ütles Laura, „peame siis ainult kolmekesi sõitma."

„Kuidas kolmekesi?" küsisin.

„Nojah, Tenn tahab ka kaasa tulla. Aga peame ruttama. Nüüd on kell neli. Kell kaheksa hakkab pidu. Lähen niikauaks koju. Kui oled valmis — sõida meile."

Laura ulatas Millale sõrmeotsad. Milla puudutas neid vaevalt. Kui külmad ja võõrad olid teine teisele. Oleksin neid heameelega näinud südame sõbruna.

Saatsin Laurat kuni eeskoja ukseni.

„Kuule, Laura," ütlesin, võttes kõvasti kinni ta käsivarrest: „Tahad sa minuga Vanemuisesse sõita, siis sõidame ainult kahekesi. Vastasel korral saan hambavalu ja sõidan teilt tagasi."

„Riskeerite siin kõik hambavaludega," ütles naerdes ja vabastas oma käsivarre minu käest.

Sõitsime kahekesi. Õhtu oli imeilus. Taevas oli sinine, ainult üksik valge pilveke eksis taeva äärel nagu karjast maha jäänud lambatall. Teeäärsed lehtmetsad olid endid

ehtinud punakullaliste lehtedega, nagu tõttaksid nemadki pidule.

Tundsin enesel nii kerge ja laheda. Tundsin, nagu sõidaksime kuldse päikese paiste, soojuse ja valgusega rikastatud pühapäeva, nagu jääks raske ja rõhuv argipäev halli ämarusena meie selja taha.

Laura oli tõsisem kui harilikult. Istus mulle õige ligi, hoidis minu kätt oma käes ja vaikis.

„Mis peale sa mõtled," küsisin naljatades ja vaatasin talle silmi.

„Tahaksin, et tee ei lõpekski," ütles punastades.

„Kuhu sa siis tahaksid rännata?"

„Sinu kõrval — igavikku!"

Tundsin kanget tungi teda suudelda, aga parajasti tuli tee käänu tagant vanavõitu hobune logiseva puuvankriga nähtavale. Vankrile olid kõrged redelid peale köidetud. Redelite otsas istus sasis habemega vanamees, kuna redelite all vankris õlgedel mõnusalt pikutasid kaks lontkõrvadega põrsast. Kes pagan selle vanamehe sel silmapilgul siia ajas. Meist mööda sõites muigas kavalasti. Või oli see ainult minu meelest nii!

Oli kuis oli — aga meeleolu oli rikutud.

Pidu jättis minu peale kõige parema mulje. Oli juba ligi hommikut, kui kõige roosilisemas meeleolus koju jõudsin. Tasakesi võtsin ise hobused lahti ja lasksin talli, et mitte äratada väsinud töölist. Milla toa aknast paistis veel tuli: kas ta siis veel ei maganud?!

Akna eesriide nurk oli natukene kahekorra jäänud. Astusin tasa akna alla ja vaatasin sisse. Milla oli valges öökleidis hälli ees põlvili. Ta juuksed olid lahti. Valged käsivarred olid nagu lille varred taeva poole sirutatud. Ta huuled liikusid. Vist palvetas. Siis kargas üles, lõi omale kätega vastu pead ja langes voodi peale kummuli. Ta õlanukad liikusid kramplikult. Vist nuttis. Varssi tõstis pea. Äärmine viha paistis ta silmist. Võttis valge, pehme sulepadja ja surus oma teravad hambad patja. Oli ta hullunud? Paari hüppega olin ta juures.

„Millakene, Milla, mis sul ometi on?“

„Mine ära, mine ära, karjus, mind eemale tõugates käte ja jalgadega: „Ära tule mulle ligi, ära puutu minusse!“

„Millakene, Milla, mis sul ometi on?“ kordasin ta lahtiseid juukseid silitades.

„Mine oma Laura juurde!“ hüüdis äärmise vihaga.

„Mis on mul Lauraga tegemist? Minu koht on siin sinu juures“ hüüdsin teda kaenlasse tõmmates.

Milla rabeles minu käte vahelt lahti, viskas ennast põrandale pikali ja hakkas peksma peaga vastu teravat ahju nurka: „Ma tahan surra, — surra!“

Sikutasin teda jalgupidi ahjust natuke kaugemale ja jäin nõutult seisma. Mis temaga peale hakata?

„Mispärast sa tahad surra?

„Siis saad sina minust lahti ja võid Laura ära võita!“

Mõtlesin midagi uut välja.

„Aga Villu — kuhu siis Villu jääb?“

„Villu võib ka surra!“

„Aga kui ta ei sure — kui ta elama peab — elama ilma emata! Kas sa seda tahaksid?“

Milla vaikis.

„Villu pärast püüa ennast rahustada,“ rääkisin edasi, „kuigi sa mind ei salli. Lähen nüüd ära ja saadan ema siia, kuni jääd rahulisemaks.

„Ei, ei, mitte ema!“ hüüdis Milla ukse ette karates. „Ma ei taha, et ema tuleb!“

„Aga mis ma siis sinuga pean tegema — oled nii ärritatud — üksi ei julge ma sind ka jätta.

„Jää siis parem sina!“

Võtsin tasa ta käe oma kätte ja silitasin seda. „Nüüd ütle mulle, mispärast sa minu vastu nii kuri oled?“

Milla vaikis.

„Kas sa ei tahtnud, et läksin Lauraga Vanemuisesse.“

„Kas ma seda siis tahtsin?“

„Aga miks sa siis mulle seda ei ütelnud? Ma ei tunnud mingit lõbu sellest reisist. Võtsin selle enese peale kui sunnitud kohustuse.“

„Aga miks sa siis läksid?"

„Noh, et kord juba lubasin ja et esialgu arvasin, et sina ka kaasa tuled. Kui oleksid ütelnud . . . kui ainsa sõnaga oleksid keelanud, — oleksin kohe minemata jätnud."

„Kas sa siis mu silmade tumma palvet tähele ei pannud?"

„Silmade? Mnjaa . . . tead, Milla, sa ei tohi olla edaspidi enam nii õrnatundeline. Ütle alati avalikult ära, mis sul on südame peal, ja mina tahan sulle avalikult vastata. Siis ei tule niisuguseid konflikte meie vahel iial enam."

Milla laskis oma pea mu õla najale.

„Anna mulle andeks, Karl!" ütles väsinult. „Kui sa teaksid, kuidas sind ootasin kogu pika öö iga tund, iga minut ja kuidas mu süda ikka rohkem valutama hakkas . . . kui sa ainult teaksid . . ."

„Aga sa teadsid ju, kus olin!"

„Teadsin, — aga süda siiski valutas."

„Oh sa mu väike äge tulipea," ütlesin ta juukseid silitades. „Kogu pika öö oled olnud üleval ja mind oodanud. Tule nüüd, saadan su magama."

Sõnakuulelikult nagu rahustatud laps täitis mu käsku. Suudlesin pisarad ta silmist. Pani oma valged käsivarred kõvasti mu kaela ümber ja sosistas:

„Oh, Karl, ole hea mu vastu, muidu suren!"

* * *

Möödusid mõned kuud. Minu ja Milla vahel ei sündinud midagi iseäralikku. Elasime täiesti rahuliselt. Kevade hakkas tulema. Õhus tundus karget kevade lõhna ja keskpäeval sulas lumi.

Ühel pärastlõunal toodi post. Ajalehtede vahel oli väike kirjakene. Tundsin kohe Laura käekirja ära. Mis ta jälle tahtis? Tundsin nagu iseäralist vaenlust tema vastu. Ei olnud teda mitu nädalat enam näinud, aga olin kuulnud, et ta ikka ja alati seltsivat selle Tenniga. Ümbriku avanud leidsin kihlakaardi: Laura ja Tenn. Või siis nii kaugel juba.

Tundsin, kuidas kibe sarkasm minu kurgu kinni nööris. Et neil tüdrukutel see meheleminemise himu ei kao! Milla astus ligemale ja silmitses kaardi. Nagu soe päikese läige libises üle tema näo. Mis üle peaks ta rõõmustama? Tundsin, et tuba kitsaks jääb ja ruttasin välja. Sihita tõttasin edasi mööda teed, mis viis ligidal olevasse metsa. Puhus suur sula tuul. Puud kohisesid nagu midagi nägematut oodates. Taeva all lööritas esimene lõokene. Mul oli tundmus, nagu oleksin suure varanduse kaotanud. Abitu meeleolu valdas mind: tundsin olevat enese nii üksi, nii mahajäetud, nii kõigist äratõugatud. Nutsingi. Tundsin, et keegi minust aru ei saa, keegi minuga kaasa ei tunne, et ma mitte kellelegi oma karjuvat südant ei saa avada!

Oli juba ämarik, kui koju tagasi jõudsin. Toas põles tuli. Milla vaatas rõõmsate silmadega poisikest, kes kilgates valget kassi taga ajas. Kui õnnelised nad olid! Nende südametes valitses rahu.

„Kus sa käisid?" küsis Milla mulle otsa vaadates.

„Käisin vaatamas, kas rukki orastele juba ei kogu vesi!"

„Küll sa oled hoolas põllumees," ütles naeratades.

Tema naeratus ei meeldinud mulle.

Laura pulmad. Olin otsuseks teinud mitte Laura pulma minna, aga Laura ise tuli meile ja ütles, tema tahtvat, et just mina pidavat laulatuse ajal krooni hoidma tema pea peal.

„Miks sa lähed mehele?" küsisin läbi hammaste.

„Miks sina naise võtsid? vastas kurvalt minu peale vaadates.

Selle peale ei olnud mul enam midagi ütelda.

Laura pulmapäeva hommik oli üks halvemaist minu elus. Teine saabas oli ära kadunud; leidsime ta teisest toast Villu sängi tagant, šlipsi nõel oli katki murtud ja minu uuel puhtal krael olid mustad lapse sõrme jäljed. See Milla laseb last kogu maja pahempidi pöörata!

Oli viimane saani tee. Meil oli väike, ilus saan, mille mineval aastal teha lasksin. Millal oli himu ka pulma kaasa tulla. Istus nagu õlekubu kesk saani.

„No kuhu mina nüüd istun?“ küsisin kannatamatult: „Istu ometi sinna poole, vajud ju mulle peale!“

Milla ei vastanud. Pigistas huuled kokku ja istus õige äärekese peale, nii et iga silmapilk ähvardas maha kukkuda. Noh, natuke minu poole oleks ta ju võinud istuda.

Vaikisime kogu tee. Paar korda vaatasin kõrvalt ta peale. Millal oli kibe joon huulte ümber ja kord kuivatas kahte pisarat, mis kuulmata veeresid üle ta palge.

Et need naised on ka nii hellad!

Jõudsime kiriku juurde.

Laura nägi välja valges mõrsjakleidis ilus ja värske. Ainult, mis mulle temast ei meeldinud, oli see, et oli liig rõõmus. Oleksin tahtnud näha teda kurvana. Tennil oli nina püsti nagu kalkunil, kui näeb punast riiet. Oleksin talle heameelega mõne kõrvakiilu annud.

Laulatuse ajal oli mul äärmiselt halb tundmus. Mu käed väsisid krooni hoidmisest, tundsin tungi preestrile näkku sülitada.

Soovisin, et mind ja Laurat maapeal ei oleks olnudki, või vähemalt mitte Tenni ja Millat.

Viimaks ometi lõppes laulatuse talitus ja õnnesoovijana olin esimene, kes suudles Laurat.

Järgmisel päeval sõitsid Tenn ja Laura ära. Tenn oli saanud kuhugi naabrimaakonda metsaülema koha ja asus iseseisvalt sinna elama. Minu südamesse jäi tühi koht, mida millegagi ei osanud täita. Laura, minu lapsepõlve mänguseltsiline, kellega ma kõrvu üles kasvanud ja kes õena mu rõõmudest ja kurbustest osa võttis, oli ära ja keegi võõras mees oli nüüd see, kelle huvidele Laura elas.

Käisin mõnikord vana metsaülema Valdese pool. Vanamees istus nagu hall karu ja kurtis Laurat taga. Laura asemel talitas majas keegi külaeit.

Jga koht, iga nurgakene, iga puu ja põõsas tuletasid seal Laurat meelde. Ja see ei olnud hea. Tahtsin Laurat unustada, tahtsin tema peale mõtelda nagu halva naabri peale, kellele kõiksugu halbusi külge luuletatakse, veel enam: tahtsin tema peale mõtelda, nagu kivi või puutüki peale.

Mis oli mul üldse temaga tegemist! Mul oli ju Milla ja poisikene. Nende õnneks pidin elama, nende heaks töötama kogu oma eluaja. Aga see oli kõik ainult sõnakõlin, tühine valepaatos, muud ei midagi! Elu oli kuldse raami ära kiskunud, mille sisse kuju oma südamesse olin paigutanud. Igapäevsuse hall ämarus oli Milla kui tumestanud, nii et vaevalt, vaevalt veel paistis. Milla tundus mulle nagu lapsele ilus mänguasi, mille ta on määrinud poriseks, mille tõttu selle vastu pärast muutub ükskõikseks. Aga ma ei kahetsenud, ma ei olnud veel kunagi kahetsenud, et ma Milla, aga mitte kellegi muu ei kosinud. Mul oli tundmus, et iga teine naine, kelle oleksin kosinud, niisama oma aatelise paiste oleks kaotanud ja muutunud igapäevaseks nagu Millagi. Täitmatu inimese süda, — millal leiab rahu, millal õnne? . . .

* *
*

Möödusid neli aastat. Olin oma hingelise tasakaalu jälle kätte saanud. Mälestus Laurast ei piinanud mind enam.

Meie kodu oli sündinud vaheajal mõnigi muudatus. Minu isa oli surnud. Väiksele Villule oli tulnud õekene, kelle ristisime Nelliks. Paar päeva enne surma laskis isa mõlemad lapsed oma sängi ette tuua. Ta ise ei jõudnud enam sängist üles tulla. Nelli oli siis üheksa kuune. Tundis vanaisa ära ja sirutas naerdes käekesed tema poole. „Pean surema enne kui kuulen sinu suust ühegi sõna," ütles vanake kurvalt, silitades lapse kuldset käharpead.

Siis pöördus Villu poole: „Armasta mind veel õige kõvasti, enne kui ära lähen," ütles raskelt hingates.

Villu pani oma väiksed käed kõvasti vanaisa kaela ümber ja surus oma roosihuuled vanaisa halli habemesse.

„Kuhu sa lähed, vanaisa," küsis süütult: „võta mind ka kaasa!"

„Praegu ei saa ma sind võtta. Küll tuled ise mulle järele, kui saad nii vanaks kui mina olen."

„Olen juba nii vana, vii mind praegu ühes!"

Kuulasime pisarsilmil nende kõnet.

Paar päeva hiljem suri isa.

Et surnuaed oli ligidal, käisime sagedasti isa haual. Istutasime sinna lilli ja valasime neid. Lastele olid need käigud suureks rõõmuks.

Peale isa surma jäi ka ema haigeks ja pool aastat hiljem paigutasime ta isa kõrvale maamulda.

Nüüd olid majapidamise mured täiesti meie eneste kanda ja pean tunnustama, et töö on leinavale südamele kõige paremaks arstirohuks.

Milla hakkas majatalitusest agaralt kinni ja ma ei oleks uskunudki, et linnas kasvanud tütarlapsest saab nii tubli maa perenaine. Iga asi edenes tema käes. Rõõm oli vaadata, kui tüdrukutele õues ja karjaaias jagas käskusid ja tihti ise käed külge pani. Et temast mitte maha jääda, pöördusin kõige rõhuga põllu harimisele, kuna Milla hoolitses karjakasvatuse ja koduse aiapidamise eest. Tihti saime puruväsinult ainult söögilaual kokku, kus me teineteisele õnneliselt vastu naeratasime. Igasugused lahkhelid olid meie vahelt kadunud.

Panin kord tähele, et Millat huvitas noor kärner. Oli ilus poiss ja Milla vastu väga viisakas. Milla viibis tihti aias ja küsis kärnerilt nõu igasuguse juurvilja ja lillede kasvatamise kohta. Kuu aega hiljem saatsin selle kärneri kõige paremate tunnistustega oma onupoja juurde, kes pidas sada versta eemal põllumeeste seltsi katsetalu. Enesele tõin aga linnast ühest aiaärist õige teravate hallide vuntsidega kärneri, kes välja nägi nagu vana Nikolai aegne soldat.

* * *

Sõitsin kord majapidamise asjus linna ja viibisin seal kaks päeva. Puruväsinult jõudsin poole öö aegu koju. Hommikul äratas mind mahe lauluheal klaveri saatel. Ema ja laps laulsid:

„Kõik õnne meie soovime
sul soojast südamest.
Kõik õnne meie palume
sul taevast ülevest! . . .

Milla ja Villu — nad laulavad mulle!

Silmapilk olin voodist väljas ja riides.

Avasin kõrvaltoa ukse.

Tuba oli lilledega ehitud.

Milla ja lapsed olid piduriideis. Laud oli lilledega kaetud, keskel veripunased nelgid: „Soovime õnne!“ Väike Nelli tuli mulle valges kleidis vastu, võttis käekestega mu põlvede ümbert kinni ja ütles sulamagusal lapsehäälel:

„Soovin õnne, isake,
sünnipäevaks sinule!“

„Papa, ega Nelli ise nii ei mõista ütelda, mamma on teda õpetanud mitu nädalat,“ ütles Villu armukadedalt. „Aga vaat, mina ütlen ise: „Papa, soovin õnne!“

Suudlesin Millat ja lapsi. Jah, täna oli minu kolmaskümnes sünnipäev. Olin selle täesti unustanud — aga Milla oli seda meeles pidanud.

See oli heledam päev minu elus.

* *
*

Päeva pidulikkuse tõttu otsustasime sõita õhtu Vanemuisesse. Olime küllalt töötanud ja rühmanud, meie varandus oli kasvanud kalli aja tõttu mitmekordseks. Võisime lubada enestele nüüd paari päevalist puhkust.

Oli kena sõit. Ilm oli ilus, õhk pehme ja soe. Lapsed sidistasid nagu pääsukesed. Milla oli elav ja rõõmus. Tema rohelised silmad paistsid õnnetõotavad nagu pärlitega täidetud merepõhi.

„Minu näkineitsi,“ ütlesin, silitades ta punaseid lokke.

„Minu südameveri,“ vastas.

Mulle tuli meelde teine sõit viis aastat tagasi samal ajal. Tookord oli Laura minu meeli ja mõtteid täitnud, oli mulle rõõmuks ja piinaks olnud. Nüüd vaatan tagasi selle aja nagu uduse unenäo peale, Laura nimi ei tee mulle enam rõõmu ega valu. Tema ei tungi enam iial minu ellu. Milla on ja jääb minu ainukeseks.

Meid võeti Milla vanemate pool väga südamlikult vastu. Imestati, et väike Nelli nii suureks on kasvanud. Villu ei lasknud enesele sugugi enam „väike mees“ ütelda, tema olevat „suur kui oma papa!“

Läksime Vanemuisesse. Väike Nelli jäi vanaema juurde. Villu aga, kes suur kui „oma papa“, tuli kaasa.

Oli natuke vara, rahvast oli vähepoole, nende hulgas mulle ainult paar vaevalt tuttavat. Võtsime aseme esimestes ridades. Võisime vast vaevalt viis minutit olla istunud, kui keegi pani tagant selja käe kergelt mu õlale. Pöörsin ümber: Laura! Mokas! Kogu see ilus, rahuline, idülliline õhtu. Vaatasin Milla peale. See oli surnukahvatu, isegi huuled olid valged.

Laura tegi nagu ei märkakski ta mu kohmetust ja hakkas oma harilise ladususega:

„Tere, kasuvend, ei tahtnud sind enam äragi tunda. Oled paksuks läinud. Ja proua,“ ütles Millale kätt ulatades, „on jälle kõhnaks jäänud: töötab vististi liig palju! Kuulsin, Teie olevat ju kole rikkaks läinud.“

„Kus on sinu härra abikaas?“ küsisin vilult.

„Taevakene, kas sa siis seda veel ei tea? Silmitse ometi mind!“

Silmitsesin.

Laura oli üleni mustas leinariides. Ta nägu oli kitsas ja kahvatu.

„Surnud?“

„Jah, oli üks Eesti iseseisvuse rajajaist.“

Tundsin, nagu oleks tunginud kuum laine mu südamesse: Laura lesk! Mis ta vaenekene küll võis olla kannatanud?

„Aga ma ei või ju ometi kõik aeg siin seista ja sinuga kõnelda! Etendused algavad. Tule, minu istme kõrval on koht tühi!“

Laura võttis minu käsivarrest kinni. Otsisin Milla silmi. See kummardus parajasti poisikese üle ja ütles talle midagi.

Lõpmatu kaastundmus valdas mind. Vaene Laura! On nüüd sama õnnetu, nagu mina siis, kui peaksin Milla kaotama.

Läksin ta järele.

Laura koht oli meie kõrval olevas toolide reas, nii et Milla võis meid väga hästi näha. Istusin ta kõrval saatuse sunnil, mitte oma enese tahtmisel. Panin mõlemad käed vaheliti rinnale, et Milla võiks näha, et ma Laura külge ei puuduta. Aga Laura rõõm oli liig suur mind jälle nähes viie aasta järele, et unustas iga ettevaatuse, või ei kartnudki kedagi? Pani käed kord minu õlale, kord põlvile, vahtis mulle silma ja sosistas kõrva, nii et pidin piinlikkuse pärast tihti punastama.

Tema elu oli aga olnud kurb küllalt. Varssi peale pulmi oli Tenn sõtta kutsutud. Kolm aastat oli vaadanud igapäev surmale silma. kuni sõja lõpul oli langenud Paju mõisa all lahingus. Laura ise oli tal järel käinud ja teda külmanult kui luu leidnud teiste sõdurite seast. Kodu oli pidanud teda sulatama, enne kui sai teda matmiseks riietada.

Tundsin, et kõik meelehärm Tenni vastu oli kadunud mu südamest. Kui vahva kangelane pidi ta olema, et kolm aastat järgimööda oli vaadanud surmale silma ja viimaks elu jätnud isamaa eest — kuna mina ei tunnud külma ega nälga, korjasin kodu omale varandust ja maksin tohtritele tuhandeid selle eest, et nad tunnistasid mind sõjaväele kõlbmatuks. Häbi mõtelda!

„On teil lapsi?"

„Olid, kaksikud, aga mõlemad surid."

Oli Laura loodud ainult õnnetuste tarvis?

Kui palju oli tal kannatada ja kui vahvasti kõik kandis! Kui elav ja rõõmus oli veel pealegi! Mis oleks Milla teinud tema asemel?

„Vaene Laura, seda kõike oled pidanud kannatama, ja ei murdunud!"

„Ei, ma ei murdunud! Mul on veel jõudu kannatada ja usku, loota —"

„Loota — mida?"

„Loodan, et elu veel mullegi midagi pakub."

Ei meeldinud mulle see lause. Mida ta loodab? Uuesti mehele minna? Võimata see ju ei oleks. Aga igatahes

näeksin Laurat ennem õnnetu mahajäetud lesena, kui teise mehe õnnelise naisena. Miks olen nii halb?

„Mida mõtled nüüd ettevõtta?“ küsisin.

„Ei tea — lähen isa juurde tagasi.“

Tagasi — Laura tuleb tagasi — ma ei teadnud, kas pidin selle üle rõõmustama või kurvastama.

Nägin, et Milla mind silmitses — haavatud emalõvi pilguga.

Vaikisin, tegin ükskõikse näo ja vaatasin näitelavale. Mis seal etendati, jäi mulle arusaamatuks. Olin hajameelne.

Laura pani oma käe minu käsivarrele.

„Kuule, Karl, kas sa siis minu elust ei ole tänini midagi kuulnud?“

„Kahetsen, ei!“

„Aga ma kirjutasin sulle, saatsin kaks pikka kirja.“

Mäletasin väga hästi. Põletasin nad lugematult ära.

„Ei tea — läksid vist kaduma.“

Oli vaheaeg. Laura võttis mul käe alt kinni ja soovis jalutada. Olin piinlikus seisukorras. Kutsusin vaba käega Millat kaasa tulema. Milla tegi nagu ei näeks ta meid ja jäi lapsega istuma.

Olin rahutu ja vastasin Laura küsimustele lühidalt. Mõtlesin: nüüd tuleb tingimata kodune draama, kahju ainult, et see sünnib naise vanemate pool.

Laura märkas mu rahutust.

„Kardad naist?“ küsis tasa.

* *
*

Algas uus ajajärk meie elus. Laura tuli isakoju tagasi. Mul oli lõpmata kahju vaesest mahajäetud lesest, kes kandis nii mehiselt oma saatust. Meie vahel uuenes lapsepõline seltsimehelik läbikäimine. Tundsin ennast nagu süüdi tema kurvas saatuses. Püüdsin tasuda seda lahkusega tema vastu. Teadsin, et ta huuled oleks õnneliselt naeratanud minu naisena — aga elu keelas seda: mul oli ju Milla!

Ja Milla? Ta oleks pidanud lahke, armastusvääriline, tänulik olema selle eest, et ma just tema kosisin oma abikaasaks. Olin õnne, mille järele teine kui kättesaamatu järele igatses, pannud temale sülle, aga tema ei osanud sellest lugu pidada. Muutus vastikuks, teravaks, umbusklikuks. Pea igas ta lauses peitus poliitiline torge. Püüdsin lahkusega ja armastusväärt olekuga muuta tema meeleolu, tõin talle kalleid kingitusi, kandsin lapsi süles j. n. e., aga kangekaelne, nagu ta oli, ei muutunud ta. Võttis mind, nõnda ütelda, politseilise valve alla. Igast sõnast ja igast sammust pidin talle aru andma. Pika peale läks see mulle tüütavalt vastikuks. Muutusin tema vastu külmaks ja võõraks. Mõtlesin: kui Milla nüüd heidaks maha ja hakkaks peaga peksma vastu ahju serva — mina teda jalgupidi enam kaugemale ei tõmbaks, — las peksab!

Järk-järgult muutus ta päris võimatuks: kui Lauraga tema nähes kord vastamisi naeratasime, oli sellest küllalt, et teda paariks päevaks nutma panna.

Kord tuli viljakaupleja. Ruttasin kiiresti õuest tuppa, et arveraamatust järele vaadata mitu puuda vilja majapidamisest üle jääb, mida võiks müüa. Elutoa uksel kõhutas pikali väike Nelli kassiga. Lükkasin teda jalaga veidi kõrvale, et sissepääseda.

Minu teguviis ajas Milla tulivihaseks. Ütles:

„Siiamaale arvasin, et sa ainult mind vihkad, nüüd aga näen, et sa ka lastega käid ümber nagu koerakutsikatega!"

Käskisin karmilt teda vaikida, võtsin arveraamatu ja läksin välja. Veel samal päeval läksime viljaga linna. Linnas kohtasin kogemata Laurat. Laura oli lõbus ja lustilik nagu ikka.

„Noh, kasuvend," ütles, „sa näed välja nagu oleksid sibulaga heeringat söönud. Ütle otsekoheselt, on sul kõhu- või hambavalu!?"

„Südamevalu," vastasin.

Minu vastuseismisest hoolimata viis mind Eesti rahva muuseumi vaatama, pärast läksime Werneri kohvikusse.

Lauraga koosviibimine mõjus parandavalt minu meeleolu peale. Täiesti leplikkude tundmustega sõitsin koju. Oli hiline õhtu.

Et rahustada Millat, võtsin saadud raha ja panin tema ette lauale. Milla ei vaadanudki raha peale. Oli vaheajal järele uurinud, et ka Laura oli sel päeval linnas, ja arvas, et see meil oli nõnda kokkuräägitud. Kui ta seda mulle ütles, vihastasin hirmsasti. Ikka see salajane spioneerimine vildakate, vale järeldustega! Alguses virutasin kaks kättejuhtuvat tooli kõigest jõust vastu maad, nii et nende jalad pilbasteks pudenesid. Neile järgnes veepudel klaasiga. Siis võtsin kaks ilukõites raamatut, mis olin Millale sünnipäevaks kinkinud, ja lõhkusin nad tuhandeks tükiks. Selle järele võtsin laualt tindiklaasi ja viskasin vastu seina, nii et valget tapeeti mööda alla nõrgusid laiad, mustad leina lindid.

Milla vaatas minu märatsemist laiul silmil sõnalausumata pealt, ainult ta õlanukad värisesid. Viimaks ütles tasa:

„Jäta järele, Karl, sa võid ju minust lahti saada, ilma et oma varandust hävitaksid!"

Astusin ta juurde, võtsin ta õlast kinni ja raputasin.

„Julge korrata, et ma sinust tahan lahti saada," kähistasin.

Äkilise tõukega lükkas Milla mu tagasi. Siis läks paljajalu ja öökleidis uksest välja. Väljas hulus sügistorm ja maa oli külmetanud.

Kõrvaltoas olid lapsed üles ärganud ja nutsid. Mina neid vaigistama ei läinud.

Kuhu läks Milla? Vanemate poole? Läbi öö ja paljajalu? See oleks hullumeelsus! Meil oli aias sügav tiik, mida ümbritsesid jämedad leinapajud. Praegu kattis seda tiiki õhukene jää kirme. Suvel armastas Milla tihti tiigi kaldal istudes hoida paljaid jalgu vees. See lõbu tuleks talle nüüd liiga kallis maksma. Aga siiski — kord õnnelisel ajal ütles mulle Milla:

„Tead, Karl, kui sa mind enam ei armasta, uputan ennast selles tiigis ära!" —

Siis suudlesin need kurjad sõnad ta huulilt, aga nüüd — kui ta nüüd — kangekaelsust on tal selleks küllalt — —

Olgu! Ega ta laps ei ole, kellel sabast peab kinni hoidma! Tehku mis ise tahab! Saabki rahulisem elu! Aga võib olla tuli Milla teisest uksest sisse ja heitis laste juurde magama — ja mina erutan ennast siin ilmaaegu! Kui ma õige vaataksin? Seda veel vaja! Olgu kus tahab, mis see minusse puutub!

Viskasin ennast kõigi riietega voodi ja katsusin magama jääda, aga uni ei tulnud. Piinavad mõtted ilmusid uuesti. Kui ta hommikul leitakse tiigist surnuna, jäätunult — siis — siis oleksin vaba, võin teha mis tahan, võin minna kuhu tahan, mitte kellelegi ei pruugi ma aru anda oma tegevusest.

Aga siis tuleb uurimine, leitakse purustatud majariistad — Milla surnukeha — võib olla on sinised sõrmejäljedki näha tema õlal, ja siis — siis, Karl, siruta käed välja ja lase rauad ümber panna. Et meie omavaheline läbisaamine just kõige parem ei ole, see on juba avalik saladus.

Ei, nii ei tohi see minna! Kargasin kähku voodist välja ja avasin tasakesi lastetoa ukse. Lapsed olid uuesti magama jäänud. Väikesel Nellil helendas veel pisar paksul, valgel põsel. Millat seal ei olnud! Panin ukse jälle kinni, avasin aedamineva ukse ja astusin aeda. Kuu tuli parajasti pilve alt välja ja valgustas aeda. Jäätunud tiigi pind läikis nagu sula hõbe. Tuul hulus leinapaju nõredais oksis, ja seal — tundsin kergendust ja pettumust ühtlasi — seal istus Milla valge kuju vanal tuttaval kohal tiigi ääres. Ta paljad jalad olid välja sirutatud tiigi jääsele pinnale, kuna sõrmed olid surutud kramplikult paksu juuksepärja sisse. Minu liginemisel ei liigutanud ta silmigi.

„Milla, mis sa siin külmetad? Ära mängi oma tervisega! Tule tuppa, lapsed ootavad sind!"

Võtsin ta jääkülmast käest kinni, et teda üles aidata.

Milla tõmbas käe minu käest, tõusis üles ja kordas masinlikult:

„Jah, jah, peab minema, lapsed ootavad!"

Järgmise päeva õhtul jäi Milla haigeks. Kaebas külmavärinate ja peavalu üle. Ka oli tal köha ja hingamine raske.

Tõin tohtri. Tohter kirjutas rohtu ja ütles, et haige peagi paraneb.

Millal oli tugev loomus. Kolmandal päeval oli ta jälle üleval ja täitis oma kohuseid nagu ennegi. Ainult vahetevahel köhatas natuke.

Elasime mõne aja nii, et ei olnud sõprust ega viha. Püüdsime mõlemad hoiduda konfliktide eest. Kõnelesime ainult kõige tarvilisemast ja püüdsime eemal olla teine-teisest. Nähtavasti tundsime mõlemad sellest kergendust.

* * *

Oli külm talveõhtu. Milla oli ennast vist külmetanud: köhis, kaebas väsimuse üle ja läks varem kui harilikult voodi. Laura tuli. Ütles, et tema isa olevat haiglane ja mina pidavat aitama temal arveid pidada müüdud puusüldadest. Mul oli pisut piinlik, et Laura tuli. Teadsin, et Milla ei näe heameelega meie koosviibimist. Kõrvaltoas magas Milla. Istusin Laurast võimalikult kaugele teisele poole laua otsa. Laura lükkas aga arveraamatu minu ette ja kummardus ise selle üle, nii et tundsin tema mustpruunide juuste lõhna.

Ma ei leidnud kirjutuslaualt oma sulge. Vististi oli Villu, kes õppis kirjutama, oma sule ära kaotanud ja jälle minu oma tarvitanud. Tahtsin kõrvalt-toast järele küsida. Ruttu ust avades põrkasin Millaga vastamisi, kes vahtis läbi võtmeaugu. Milla nägi inetu välja. Ta rohelised silmad põlesid nagu luuraval kassil, kuna punased juuksed lehvisid sasiselt ümber pea nagu tulikahju.

Tundsin, kuidas veri tõusis minu meelekohtadele. Milla — minu naine — luuras läbi võtmeaugu, nagu mõni köögitüdruk või karjanaine! Ütlesin talle midagi õige teravat, tema vastas niisama, siis tundsin, kuidas silmi ees läks punaseks, ja teda nagu rääkimast takistada tahtes, tõstsin käe ja lõin talle näkku.

Võtsin kord koera hammaste vahelt sureva lõokese ja nägin viimast värisevat, valulist pilku. Selle väriseva lõokese viimase pilguga vaatas Milla minu peale. Siis lõi käed

näo ette ja midagi punast tilkus ta valgete sõrmede vahelt.

Pöörasin kõrvaltuppa tagasi.

„Vabanda, Laura, täna ei saa ma sind aidata," ütlesin.

„Näen isegi, et sa ärritatud oled," ütles.

Äraminnes andis mulle kätt ja ütles:

„Õnnetu kasuvend!"

Olin äärmiselt õnnetu. Lõin oma naist, nagu mõni joodik moonamees või kalavenelane. Mul oli häbi. Aga ta oma ülespidamisega kutsus välja löömise. Lähen ja seletan talle külmavereliselt ära, et just tema ise on süüdi, aga mitte mina.

Läksin.

Milla lamas selili voodis. Ta huuled olid paistetanud. Tema kõrval pikutas Villu, käekestega kõvasti ema kaela ümbert kinni hoides ja oma roosavalget põske ema rõugearmilist nägu vastu surudes. Minu sisseastumisel vaatas Villu üles ja ütles:

„Papa, kui ma suureks saan, ma ei võtagi naist!"

See oli kibe etteheide mulle.

Hakkasin seletama, kuidas Milla mind kahtlustanud, tõin kümneid näiteid sellest, kuidas Milla süüdi ja mina süütu olin. Milla ei vaielnud sõnagagi vastu. Aga just tema vaikimine oli mulle kõige valusam.

Lõpuks seletasin, et meie kumbki ei ole süüdi, vaid et ainult meie iseloomud ei sünni kokku, et niisuguseil tingimusil on võimata koos elada, soovitasin, et ta ise jõuaks mingisugusele otsusele.

Milla ei vastanud nüüdki. Ainult kaks suurt pisarat tulid tihedate ripsmete vahelt välja ja läikisid põsil nagu klaashelmed.

Lahkusin rahuldamatu tundega.

Sel ööl ma magada ei saanud.

Järgmisel hommikul uskusin, et Milla ära läheb — soovisingi salaja seda, sest niisugune alaline ärevus mõjub viimaks ka kõige tugevamate närvide peale, kuid Milla ei

mõtelnudki ära minna. Vaikselt talitas majas, ainult minust hoidis ennast teatavas kauguses — isegi söögilaua ääres istus minust võimalikult kaugemale.

* * *

Kord korralt hakkas kõha Millat ikka rohkem piinama. Kord sülitas köhides helepunast verd.

„Aga sa köhid ju verd?!" hüüdsin kohkudes.

„See tuleb hambast," vastas naeratades.

Ikka enam muutuseid hakkas mulle Milla juures silma paistma. Oli maha jätnud kõik teravad ja torkavad tähendused. Kõneles minuga rahulikult ja asjalikult. Laste vastu näitas üles iseäralisi õrnuseavaldusi, kui olid isekeskis. Kuulsin kord, kui Villu ütles:

„Aga, mamma, sa pigistad mind ju puruks!"

Selle peale vastas Milla:

„Tule, ma kaisutan sind hellamalt, siis saad jälle terveks!"

Selle järele hüüdis Nelli hele hääleke:

„Mamma, pigista mind ka puruks!" ja selle järele: „Noh, tee mind nüüd jälle terveks!"

Näis, nagu tahaks nüüd korraga välja valada nende peale õrnusi, millest ta lapsed pidid tulevikus ilma jääma.

Milla terviseline seisukord muutus ikka halvemaks. Köhis verd ja kaebas pistete üle rinnus. Õhtuil piinas teda palavik, mis lõppes kesköö ajal higistamisega. Kui ma teda arsti juurde tahtsin viia ja kartust avaldasin, et tal võib olla ehk tiisik, vastas rahulikult:

„Sa tead, et tiisiku vastu rohtu ei ole!" —

Kutsusin linnast kuulsa kopsuhaiguste eriarsti. Tohter vaatas haige läbi, tuli teise tuppa, pani ukse vahelt kinni, istus toolile, pani paberossi põlema ja puhus mõttes suitsurõngaid õhku.

„On tiisik? küsisin.

„Ja muidugi — kõige raskemal kujul."

„On lootust elu peale?"

„Mina küll ei või lubada!" —

„Kui kaua arvate teda veel elavat?"

„Ei tea ju — aga igatahes mitte kaua. Tal on nõnda nimetatud õitsev tiisik, ja see murrab oma ohvrid ruttu."

„Mis võiksin tema heaks teha?"

„Esialgu ehk mõnesuguseid kergendusi — pärast mitte midagi!" —

Tohter läks.

Läksin Milla juurde, kes juba teist päeva lamas sängis. Istusin sängi äärele ja võtsin ta kõhna käe. Käsi oli tulipalav, veresoon käis kiires kella taktis.

Milla silmist paistis ootav hirm.

„Mis tohter ütles?"

„Ütles, et on mööduminev kopsu katarr!"

„Jah, seda ütles ta mulle ka! Ma võiksin ehk sängist üles tõusta, ma tunnen, et mul on täna palju parem kui eile."

Ta tõusis istukile, langes aga oiates tagasi.

„Ei, täna ma ei saa, mu süda on nii nõrk ja pea käib ümber, aga homme tõusen tingimata üles!"

„Muidugi, kallike," rahustasin teda. „Kui mitte homme, siis ülehomme. Igatahes on parem, kui sa veel mõned päevad rahuliselt voodis oled, seda ennem paraned."

„Jah, ma olen päris rahuliselt, ega tõuse enne kui olen täiesti terve — aga tead, Karl, tohter ütles, et minu rõga sees tiisiku pisilasi ei olevat — suudle mind — ma ei mäletagi, millal sa mind viimati suudlesid!" —

Suudlesin teda huulile — tõsine hädaoht oli meid üksteisele ligindanud.

Nädal hiljem ohkas Milla:

„Tead Karl, see sinu kuulus tohter ei tunne mitte midagi? Ta ütles, et ma peagi paranen, mina aga tunnen, et iga päevaga jään ikka haigemaks!"

„Ära lootust kaota, Millakene, küll sa paraned! Võib olla, tuli uksest või aknast tuult, külmetasid natuke juurde — see ei ole kardetav!"

„Aga kui ma peaksin surema, Karl, kas sa annad mulle siis kõik andeks, kõik halbtuse, pahanduse ja südamevalu, mis ma sulle teinud? Seekord seal — tiigi ääres —

mul oli nii külm, et südamesse tungis — ma tahtsin surra et sina minust pääseksid — aga ma tahtsin elada, et mu lastel ema oleks. — Ütle, Karl, kas ma jään elama?"

„Muidugi jääd elama! Meie läheme siit ära, kuhugi lõunamaale ja hakkame elama seal uut elu. Unustame kõik möödunud kurbtused ja pahandused ja elame seal päikesepaisteliste südametega õnnes ja armastuses . . ."

„Ja sa ei võta seda Laurat mitte minu lastele võõrasemaks, kui peaksin surema?"

„Aga, kallike, sa ei sure ju!"

„Sa, ei võta teda mitte?" kordas tungivalt.

„Ei, ma ei võta teda," vastasin.

„Tänan sind," ütles väsinult. „Nüüd luba mind pisut puhata!"

Kuu aega hiljem oli Milla iga lootuse elu kohta kaotanud. Kannatas hirmsasti kramplikkude köhahoogude käes. Seal juures oli jäänud nii nõrgaks, et ei jõudnud teist külge pöörata ega pead üles tõsta. Rääkida võis ainult sosinal.

„Katsu, kui ruttu minu süda tuksub," ütles.

Panin käe ta luukõhnale rinnale. Süda tuksus ruttu ja kiiresti, nagu kinnipüütud linnul.

„Kuula, kui lühikeselt ma hingan," ütles järgmisel päeval.

Paar päeva hiljem laskis mind kutsuda. Ta silmad olid mustad nagu sügise öö. Kummardusin ta üle, et ta nõrgast kõnest aru saada.

„Tapa mind," palus.

Ehmusin. Missugune nõudmine!

„Tapa mind," palus uuesti, „ma ei jõua enam kannatada! Anna mulle oopiumi, morfiumi või ükskõik mida, aga aita mind! Ole halastaja!"

Ta silmad olid mustad nagu sügise öö — nendes peegeldus Kolgata kannatus.

Seisin nõuta. Viimaks silmasin laual klaasikest, milles oli üle põhja natukene balderjani. Andsin selle ta kätte. Ta võttis pikkamisi klaasi, silmitses teda, hoidis natuke aega käes ja jõi siis pikkamisi tühjaks.

„Balderjan!" sosistas.

„Jah, see rahustab," vastasin.

Paar päeva hiljem oli äärmiselt rahutu. Ma ei võinud ta voodi äärest lahkuda. Asendasin teda mitmesse seisandisse, aga kuidagi ei saanud ta olla. Kesköõl laskis lapsed oma voodi ette tuua. Lapsed tulid. Hirmunult ja uniselt seisid ema sängi ees, linnupoegadena üksteise ligi tükkides. Ema vaatas sügava, öömusta pilguga laste peale, siis sõnas:

„Too tuli siia!"

Võtsin lauadt lambi ja astusin laste ette. Veel kord silmitses lapsi ja sõnas väsinult:

„Pane tuli ära!"

„Miks sa tuld tahtsid?" küsisin.

„Tahtsin nende silmi näha!"

Esimestele koidu kiirtele lendas tema hing vastu.

* *
*

Ärkasin mõtteist. Päike oli juba lõunas. Niikaua olid mind vangistanud mineviku mõtted! Pöörasin sammud kodupoole, kus keegi, mitte keegi mind enam ei oodanud. Siiski — lapsed! Oli tulnud tuttavaid ja sugulasi. Nad olid Milla muldse kuju lilledega ehtinud. Laura oli toonud suure roosipärja. Ema aseme ees aga seisid kaks väikest last ja küsisid, miks ema käed nii külmad ja miks ta enam sugugi nendega ei kõnele.

„606“

Mineviku mälestused . . . nagu helmeread libisevad nad mööda mu silmi eest. Ühed kullaselt helkivad, teised uduhallid, kolmandad öömustad. Mineviku mälestused . . . linnuparvena keerlevad nad mu ümber. Ühed nagu lumivalged tuvikesed, teised helepunased nagu käbilinnud, kolmandad pigimustad nagu kaarnad. Kaas-õed, ärge mõistke minu peale kohut — on olemas võimud, mis on tugevamad kui meie parimad püüded ja tahtmised.

* *
*

Heledad helmeread, lumivalged tuvikesed — need on mälestused minu varajasest lapsepõlvest. Algan nendega.

Armastasin kõiki, ja kõik armastasid mind — isa, ema, vanaema ja vend. Minu vanemad olid rikkad. Neil oli kaks suurt ühendatud talukohta — Mõisina ja Helveti — üks isa, teine ema oma. Peale selle oli isal veel suur vesiveski ühes täielise villakraasimise sisseseadega. Helveti Annus — Helveti oli ka meie perekonnanimi — oli ligidal ja kaugel tuntud kui aus ja õiglane mees, seepärast ei olnud meil kunagi veskilisist puudu. Isa oli pika kasvuga, nürida lõuahabemega ja ilusate hallide silmadega. Oli ütlemata armsa näoga. Ma ei tea, kas ta nägu oli teisile sama armas, või paistis see ainult minule nii. Isa selged, targad silmad olid igalpool: kord veskikojas, kord villavabrikus, kord jälle põllul tööliste juures. Ema oli isale igalpool hoolsaks abiliseks. Oli välimuse poolest hoopis teistlaadi kui isa, aga mulle sama armas. Tal olid pruunid silmad, mustad juuksed ja alati punetavad palged. Rääkis ruttu ja käis kärmesti. Kunagi ei olnud tal aega vesta minuga pikemat juttu, osa

võtta minu mängu muredest ja rõõmudest. Vahetevahel hüüdis mulle ainult mõne õpetava või hoiatava sõna. Imestasin, miks isa ja ema alati nii askeldasid, miks kulutasid oma hoole ja tähelpanu kõik sellele kolisevale ja mürisevale veskile ja villavabrikule, ja ma sain omamoodi armukadedaks selle koliseva eluka peale. Läksin tihti kodunt tükk maad kaugele, sinna, kus jõe käänu taga laotas ennast laiali kena heinamaa, nagu roheline samet. Lai jõgi käis kentsakaid kääre ja looke tekitades läbi heinamaa. Siin oli hea olla. Veski mürin siia ei kostnud. Ainult tükike halli katust paistis üle mäenõlva. Siin pahandasin mesilastega, miks nad lilleõied looka sõkuvad, noomisin jõge, et ta peab kõik konksud ja kõverused maha jätma ja õiget rada käima. Sõkkusin talle teerajagi ette, kust peaks voolama. Aga ära nähes, et minu õpetlikke nõuandeid tähele ei pandud, jätsin nad rahule, heitsin selili paksu rohusse ja vahtisin sügavsinise taeva poole üles. Siis olin lõoke, kes tõusis kõrgele, kõrgele, nii et päike kuulis minu laulu, ja siis palusin päikest, et ta tuleks suudlema pajupõõsa varjul olevaid lilli, sest nad igatsevad nii kangesti päikese järele, et neil on pisarad silmis. Kui siis natukese aja pärast põõsavari lilli pealt ära nihkus ja päike kastepiisad õitelt kuivatas, siis olin uhke ja õnnelik, et päike oli täitnud mu palvet. Niiviisi unistasin harilikult ikka niikaua, kuni vend tuli mind otsima ja koju kutsus, öeldes: ema olevat minu pärast mures, kartvat, ma võiksin jõkke kukkuda. Vend oli minust neli aastat vanem ja isaga väga sarnane. Käis isaga alati ühes. Ta müts oli jahune ja pluus tolmunud nagu isalgi, isegi kõnetooni ja kõnnakugi oli omandanud isalt.

Armsamad ajad olid mulle laupäeva õhtud ja pühapäevad. Siis vaikis see igavesti kolisev ja mürisev veski ja villavabrik. Minul oli siis tundmus nagu oleksin mina oma tahtejõuga neid vaikima sundinud. Võiduröömsalt kõndisin vaikivate, mustade rataste vahel ja noomisin neid, miks nad vaevavad minu head isa ja ema nii palju.

Mäletan eriti üht laupäeva õhtut. Olin siis kuus aastat vana. Suvi oli. Kell kuus jäädi õhtule. Oli saunas käidud

ja söödud. Päike oli veerenud. Õhtu taevas õhetas minu ema põskede karvaliselt, kui see tuleb köögist kuuma pliidi äärest, — ja siis tõusid tähed üksteise järele särama — ilusad ja heledad nagu minu venna silmad, kui see on õige rõõmus. Kaugel taeva äärel seisis aga pilveriba, mis oli nii hõbehall, nagu vanaema juuksed. Avara elutoa põrand oli küüritud lumivalgeks. Seisin akna juures. Sooja, puhast õhku heljus mulle vastu nägu, pehmet ja hella, nagu oleks isa silitanud minu palet. Aga juba silitaski isa armurohke käsi minu juukseid, ja kui ma silmad üles tõstsin, vaatasid isa armsad, targad silmad minu peale. Sirutasin käed ta kaela ümber. Isa tõstis mind oma käsivarrele ja hakkas tasa, pikaldasel kõnnakul toas edasi tagasi käima. Ühtlasi hakkas armsa, kõlava häälega laulma: Kõik taevad jutustavad — Panin pea isa rinnale. Mind täitis nii hea, nii õnnis, nii pühalik tundmus, nagu ei viibiks ma enam siin maa peal, vaid oleksin taevaisa süles ja kuuleksin inglite laulu. Kui isa laulu lõpetas, tahtis ta mind sülest maha panna, mina aga pidasin kõvasti oma käekestega ta kaela ümbert kinni ja palusin: „Isa, veel, veel!“ Siis kõndis isa edasi ja laulis: Päev lõpeb tääl . . .

Vaheajal oli tuppa tulnud ema vennaga ja laulsid heledate häältega kaasa, kuna kõrvaltoas ümises vanaema ka sedasama laulu.

Järgmisel aastal ehitati meie elumajale kaks uut tuba otsa. Oli huvitav vaadata, kuidas tugevad mehed palgi palgi peale seadsid nii õiges joones ja ühetasaselt, et tuli himu tingimata seda kõike käega katsuda ja tollipuuga mõõta. Aga ema keelas kõvasti ära meile ehituse ligi minemast, sest meile võivat kergesti midagi kaela kukkuda. Ka ei tohtinud meie tellinguile ronida, sest meie võivat kukkuda ja kaelaluu murda. Karmid töömehed ei lasknud meid ehituse ligigi. Kuid just nende keeldude kiuste muutus ehitus meile salapäraseks ja ihaldatavaks.

Oli jälle üks neist armsaist pühapäevist, mil seisis iga töö, ja meil oli nii vaikne ja rahuline. Isa oli linna sõitnud, ema natukeseks magama heitnud. Läksime vennaga õue.

Oli nii vaikne, et ei liikunud ükski puu leht. Päike kõrvetas kuumalt. Pooleli ehitatava maja palkidest imbus välja selget vaiku, nagu sula mett. Võtsime sõrmega mõne tilga ja panime keelele. Magus ta ei olnud. Meie juurde seltsisid paar poisikest sulaste tarest. Kõnelesime ühest ja teisest, kuni viimaks tuli kõne alla: missugune näeb uus ehitus küll seestpoolt välja. Ukseaugud olid laudadega kinni löödud, aga kui õige aknast sisse roniksime? Vundament oli küll kaunis kõrge ja seetõttu akengi, aga kui hea tahtmine on, küll ta läheb! Võib ju üksteist upitada või kättpidi sikutada. Ja läkski. Sulasepojad olid juba sees, nüüd pidi vend Endel minema ja siis — mina.

„Kuule, Theesi," ütles Endel „Ära sa tulegi: viimaks kukud veel maha!"

Kuidas, nad ei taha mind võttagi!

„Ei, ei, mina tahan, mina pean ka saama," hüüdsin jalgadega trampides, „mina tahan näha, mis seal on!"

„Oi, siin on imeasju!" hüüdis kelm sulasepoeg Miku. „Telliskivid on siin kõik kullaks muutunud, seinapalgid on hõbedast ja klaasitükid säravad kui kõige kallim teemant."

Ma teadsin, et Miku püüdis alati mind petta, aga seekord võis ta ju tõtt rääkida: midagi imelikku pidi seal ikkagi olema.

Meeleheitliku pingutusega ulatasin sõrmed akna äärele. Vend Endel tegi kurja näo, lõi mulle sõrmedele ja käratas: „Tüdrukud ei roni mitte!" —

Kukkusin tagasi.

Ääretu viha tekkis minus Endeli vastu. Näis nagu oleks ta teinud mulle kurja, mida on võimata lepitada. Kuidas talle tasuda? Otsustasin temaga terve nädal mitte sõnagi kõnelda. Poisid ronisid varssi välja. Pöörasin neile selja.

„Kuule, Theesi," ütles Endel, „usu, sääl ei olnud mitte midagi!"

„Ei olnud midagi jah!"

Vaikisin.

„Kas sa siis nüüd vihane oled?" ütles Endel mulle liginedes. „Usu, sääl ei olnud ju midagi!"

Tahtis silitada vennalikult minu pead.

Või veel silitama! Näpu otsaga ei tohi ta mind puutuda!

Taganesin ägedalt kolm neli sammu, aga õnnetuseks oli telliskivi hunnik minu selja taga: kukkusin ja lõin augu pähe. Tundsin teravat valu. Ühtlasi nõrgus midagi sooja ja niisket minu pikkadesse juustesse.

„Oi, häda!" karjus Endel. „Theesil jookseb pea verd; minge ruttu ja tooge jõest vett!"

Poisid jooksid ja tõid varssi kübaratega vett.

Endel hakkas haava pesema.

Kui Endel ütles, et mul on pea verine, käis kuum hoog üle minu keha. Ühtlasi tundsin palju teravamat valu kui enne.

Mis teha? Kas kisendada õige kõvasti, nii kõvasti kui vähe häält tuleb, või olla vait ja teha ennast surnuks.

Otsustasin viimast.

Pigistasin silmad ja hambad kokku ja tegin ennast surnuks.

„Ta ei liigutagi enam, on vist päris surnud!" arvas Miku.

„Ei tea," ütles vend väriseva häälega, „ehk on ainult minestus. Näe, verd ei jookse enam, haav ei ole ka kuigi suur!"

Mul oli heameel, et haav ei olnud kuigi suur.

„Aga on ikka suur muhk küll, nagu minu rusikas," arvas Miku.

Isa tuli hilja õhtu koju. Meie magasime juba. Oli toonud minule toreda nuku ja Endelile hobuse.

„Isa, mis eest sa mulle nuku tõid?" küsisin isale suuril silmil otsa vaadates.

„Selle eest, et te ikka head lapsed oleksite ja teineteist armastaksite," ütles isa minu põske paitades. „Theesi, jää ikka Endelile armsaks õeks, ja Endel jää Theesile heaks vennaks!"

Pigistasin nina ja suu kõvasti voodilinaga kinni, et nuuksumist tagasi hoida.

Ka Endel vaikis.

„Mis lastel on, kui nad nii tõsised on?" pööras isa küsides ema poole.

„Ei mina tea — vast unised," vastas ema.

Kui isa ja ema ära läksid, nutsin nii, et värisesin. Olin olnud halb oma hea venna vastu. Need olid esimesed mõrudad kahetsuse pisarad.

Oli talveõhtu. Tuli ei olnud veel üles võetud. Hämarad varjud lendasid läbi toa, muutes ennast toa nurkades vormituiks kujudeks. Seal võis nüüd olla igatahes kõike: tonte, kolle, luupainajaid ja kodukäijaid. Kui keegi oleks pannud maha pimedasse nurka suure õuna, või magusa moosileiva — mina ei oleks seda sealt küll võtma läinud! Koldes põles tuli. Vanaema istus tulepaistel ja rääkis mulle muinasjuttu. Mina toetusin kõvasti vastu tema põlvi. Vanaema hääl sumises kurvalt ja salapäraselt, just nagu oleks sügistuul puhunud läbi kolletanud lehtede. Kedagi muud ei olnud toas. Oli armas olla. Korraga silmasin ligemas nurgas midagi musta läikivat, midagi enneolematut. Teadsin, et seal tunni aja eest veel midagi ei olnud — aga nüüd o l i seal midagi. Ulatasin suu vanaema kõrva äärde ja ütlesin sosistades:

„Vanaema, ütle, mis seal nurgas on — must — läikiv — ma kardan!"

Vanaema vaatas sinna poole.

„Mis seal siis olla võib? — ah seal need on ju Endeli uued saapad, mis kingsepp natukese aja eest tõi!"

Endeli uued saapad! Uudishimu võitis hirmu ja silmapilguga oli teine saabas minu käes. Oli ilus ja läikiv. Kui teda pigistasin, siis krudises aina.

„Kus minu uued saapad on?"

„Sinule ei lastud veel uusi teha, saad vanadega läbi."

„Ja Endel ei saa?"

„Ei, Endeli omad on halvemad."

Ma ei olnud sugugi nii väikene, et ma ei oleks osanud hea ja kurja vahel vahet teha. Ka loll ega rumal ei olnud ma, aga sel silmapilgul valdas mind kirjeldamata sööst: summ — lendas saabas tulle.

No nüüd vanaema hakkab mind peksma, kisub juustest ja kutsub isa ja ema siia. Aga tehku, mis nad tahavad, kui mina pean ilma olema, võib Endel ka ilma olla!

Vanaema tegi liigutuse, nagu tahaks ta saabast tulest välja tõmmata, aga nähes, et saabas kohe heledasti tuld võttis, langes oma istmele tagasi.

Tükil ajal ei rääkinud kumbki midagi. Viimaks ütles vanaema vaikse häälega:

„Seda saabast ei näe sa kunagi enam!"

Ütles, tõusis toolilt, võttis rätiku ümber ja läks toast välja.

See oli hirmus!

Terve süü suurus tõusis halastamatult minu silmi ette.

Nutsin, ahastasin, närisin oma sõrmi. Oleksin ise tormanud järele saapale põlevasse ahju — aga saapa asemel oli ahjus ainult punane söe mügar.

Seda saabast ei näe ma kunagi enam!

Teised tulid tuppa.

Poetusin tasakesi toast välja, läksin oma voodi ja nutsin, suure vaevaga tagasihoides karjumist.

Endel käis mind sööma kutsumas. Ütlesin, et ma enne kapi juures sõin. Nagu tulise rauaga taoti minu kõrvadesse:

— Seda saabast ei näe sa kunagi enam! —

Visklesin voodis. Ma ei saanud magama jääda. Kui silmad kinni läksid, tundsin, nagu oleksin kustki kukkunud, ja ärkasin kohe. Ikka jälle kuulsin vanaema häält:

— Seda saabast ei näe sa kunagi enam! —

Kui isa ja ema hommikul üles tõusid, tulin oma sängist välja, läksin nende juurde, lasksin põlvili ja palusin:

„Isa ja ema, andke mulle andeks, ma ei tee seda kunagi enam!"

„Mida sa palud andeks, laps?" küsisid nad imestades.

„Ma pôletasin eile Endeli saapa ära."

„Missuguse saapa sa põletasid ära? Kuidas, sa põletasid saapa ära?" küsisid isa ja ema korraga.

„Viskasin eile ahju — Endeli uue saapa!"

Isa nägu läks valjuks.

„Miks sa seda tegid?!" hädaldas ema.

„Sellepärast, et minul uusi saapaid ei ole," ütlesin, kuna pisarad veeresid nagu herned mööda põski alla.

„Ei, seda küll andeks anda ei saa," ütles isa. „Saabast põletada — see on midagi hullu — selle eest saad valusasti karistada!"

„Sa ei ole ju enam tita! Niisugune suur tüdruk ju peaks teadma, mis teha võib, mis mitte!" noomis ema.

Sel silmapilgul läks toa uks lahti ja sisse astus Endel, mõlemad saapad käes.

„Minu saapad on ju mõlemad alles ja terved — tuliuued kohe," hüüdis rõõmsalt.

Kõik imestasid, kõige rohkem mina.

„Laps on haige," ütles ema ja pani käe minu otsaesisele. „Tõesti — peasooned peksavad — tal on vist palavik."

„Võib olla nägi ainult und," arvas isa.

Minu vastupuiklemisest hoolimata viidi mind sängi ja kaeti tekkidega kinni.

Kui kõik olid välja läinud, tuli vanaema tasakesi sisse ja suudles mu otsaesist.

„Vanaema, kuidas sai Endel uue saapa," küsisin tasa.

„Läksin kohe ja tellisin kingsepa juurest," vastas ta lihtsalt.

„Peksa mind nüüd!" palusin kurvalt.

„Ei, laps, ma andsin sulle andeks; pea seda tulevikus meeles: andeks anda on kaunim kui karistada. Ainult ära seda kunagi enam tee!"

„Ei iial, iial, iial enam, sa armas, kallis," ütlesin vanaemat lugemata kordi suudeldes.

* * *

Kümne aasta vanuselt viidi mind kooli. Kui kooliõpetaja mind esimest korda eksamineeris, leidis ta, et oskasin hästi lugeda ja kirjutada, sugupärast ka rehkendada. Kooliõpetaja oli vanapoole mees, palja pealaega, kõhna näoga ja kandis prille. Iseäralikuna tema juures paistis mulle see, et ta kõndides vedas pahemat jalga nagu vimpa järele. Kui tegin oma kõrval istuvale tütarlapsele selle kohta märkuse, vastas see: tema mamma rääkinud kodu, et kooliõpe-

taja lõõnud enesele ise soldati hirmu pärast kirvega põlve sisse. Jalg ei ole enam terveks kasvanud, vaid jäänud põlvest kangeks. Õudne hirm selle mehe vastu täitis mu südant. Kui ta juba ise lõi enesele kirvega põlve sisse, mis teeb siis veel meile, lastele, kui meie ei oska täita ta tahtmist! Meiega rääkides tarvitas sarnast üleolevat tooni, nagu oleks meie mitte midagi ütlevad väikesed põrmukesed, ja tema üksi keskpunkt, mille ümber meie kõik peame keerlema. Hakkasin kahekordse hoole ja hirmuga õppima, et ta ei saaks teha mulle midagi kurja. Et mu hirm oli põhjendatud, näitas järgmisel päeval juhtumine, kus raputas vihatujus üht koolipoissi nii kõvasti, et see ninapidi vastu ust lendas, mille tagajärjel hakkas poisil ninast veri voolama. Vaene poiss, täna õnne, et ta veel kirvest ei võtnud, mõtlesin. Poiss kõndis kaks päeva paistetanud ninaga nagu pasunaga ümber. Järgmisel õhtul tuli poisi isa. Oli väga kuri ja vihane. Ütles, et ta naisevend olevat linnas oberkardavoi, kellel vene keel olevat vesiselge. Selle läbi lubas inspektorile kaevata ja kooliõpetaja kohast lahti teha lasta. Kooliõpetaja näis kohmetavat, ütles, see tulnud kogemata, tema tahtnud ainult poisi nägu nurga poole pöörata, aga poisil olnud natuke pikk nina ja puutunud vastu ust; ukse serv olnud ka liiga terav, ja sellest see õnnetus tulnudki. Tema paluvat andeks.

„Ega mina andeks anda ei või, ega minu nina hoopi ei saanud," ütles poisi isa. „Kui poiss ise teile andeks annab, ja teie edaspidi enam niisuguseid tempe ei tee, siis jätan oberkardavoi juurde minemata."

Kutsuti poiss.

„Kas sa annad mulle andeks, Kiriküüt?" ütles kooliõpetaja paluva häälega.

„Annan küll," vastas poiss.

Sellega oli asi likvideeritud.

Seda kõik kuulsime ja nägime meie, tütarlapsed läbi magamistoa ukselõhe, sest meie magamistoast viis uks kooliõpetaja elutuppa. See juhtumine vähendas mu hirmu märksa. Kooliõpetaja ei olegi nii piiramata isevalitseja laste üle, ta

ei tohigi neid peksa ega lüüa, isegi raputada mitte. Peaks ta mind puutuma, kohe kutsun isa.

Minu kõrval istus väike tüdruk, umbes niisama vana kui minagi. Tal oli kahvatanud nägu, linavalge pea ja suured punnis sinised silmad. Kui ta kellegi peale vaatas, torkas esimeses joones tema silmavalge esile, mis oli natuke sinakas ja läikiv. Teised koolitüdrukud hoidusid temast eemale, ega teinud temaga suuremat tegemist, sest oli tüdruku laps, s. t. ta ema oli küll nüüd juba naine — oli läinud ühele punasehabemega joodikule talusulasele mehele — aga Manni oli kurg temale neiupõlves toonud kustki kaugelt põhjamaa lumemäe otsast. Seepärast tuletasidki Manni põsed, juuksed ja silmad'ki kõik lund meelde. Meie saime sõbruks, häiks sõbruks saime meie. Teised koolilapsed ütlesid meie kohta: nad on sõbrad nagu sukk ja saabas, nad on sõbrad nagu särk ja ihu, ehk jälle nad on sõbrad nagu Taavet ja Joonatan. Ei tea millest see tuli, aga mulle sai armsaks see vaene äratõugatud laps, kellest teised kõik hoidusid eemale. Oli ilusa, tundelise ja õrna hingega. Nägin, kuidas kannatas, kui talle ette heideti, et ta tüdruku laps on, ja mina võtsin ta valu omaks. Ka püüdsin oma rõõmusid temaga jagada. Koolitöös aidata ma teda ei saanud, sest ta mõistis oma õppetükke peaaegu paremini kui mina, aga ma lõikasin oma pliiatsi temaga pooleks, jagasin võileiba ja liha temaga, ja vahetunnil oli minu nukk meie mõlema ühine omandus. See oli printsess kustki kaugelt Lõunamaalt, sealt, kus kasvavad mirdid ja palmid, kus lendavad läiklevad kolibrid ja kirjud papagoid, aga oli nõiutud, oli toodud siia kaugele Põhjamaale, kus lumehanged keerlevad räästa kõrguseni ja jääpurikad tolgendavad uste ja akende ees. Siin oli kinni surutud kasti põhja, pimeda kasti nurka. Igapäev tohtis sealt ainult pooleks tunniks välja tulla. Meie, tema ustavad teenijad, pidime sel ajal teda kaitsema pealetungivate vaenlaste eest, kes tormasid tigedate poisikeste näol tema kallale ja tuhandeks tükiks lõhki tahtsid kiskuda. Kui lugu tükkis õige kriitiliseks muutuma, pidime teda jälle peitma pimedasse kasti põhja. Seal pidi lamama liigutamata ja silmi pilguta-

mata, kuni järgmisel päeval võis jälle näha päevavalgust. Niisuguseks nukuks pidi jääma niikaua, kuni siin külmal Põhjamaal kasvavad lumehangede ja jääpurikate vahel kaks tütarlast üles, kes jäävad nii vagaks, puhtaks ja süütuks, nagu Vaskjala silla piiga, kes vaatab külmal talveööl heledast täiskuust meile vastu. Ja niisuguseiks tahtsime meie Manniga kasvada. Meie kaheksateistkümnendal sünnipäeval aga pidid õhku lendama jääpurikad ja lumehanged, õitsema mirdid ja kasvama palmid, tumeda koolimaja asemele tekkima läikiv kuningalinn, ja meie ühes nukuga muutuma imeilusaiks printsesseks, keda tohivad kosida ainult kuningapojad, kes on niisama ilusad ja süütud, nagu meie. Need olid ilusad õhtud, mis veetsime kahekesi hämaras magamistoas, kuna teised koolilapsed klassitoas ringmängu tegid. Meie kujutusilmal ei olnud piiri, ja Manni ilus, puhas hing leidis ikka uusi võimalusi ilutsemiseks.

Ühel õhtul läksime Manniga teiste laste hulka ringmängu tegema. Oli parajasti säärase sisuline mängulaul, kus lapsega tüdruk ennast ära uputab. Laul lõppes järgmiste sõnadega:

Emaks ma sull' olen loodud,
emaks ma sull' küll ei jää —
lähen kõrge kalda peale,
uputan end meresse.

Ema kujutav koolilaps ronis koolipingi otsa üles ja hüppas sealt kolksti maha.

„Kuule, Tautsi Mann, mine kisu oma ema merest välja!" ütles üks vallatumaist koolipoistest Mannile külge müksates.

Mann jäi seina äärde seisma; ta nägu oli sama valge kui lubjatud koolitoa sein; ta ninasõõrmed värisesid. Mina seisin ta kõrval. Tulised rattad sähvisid mu silmis.

„Ma näitan sulle, kuidas ema merest välja kistakse!" — ütlesin koolipoisile ja kaks kõlavat plaksu värvisid koolipoisi põsed punaseks.

„Oi sa kuradi kährinägu," kirus poiss ja keerutas mu pikad juuksed oma käe ümber.

Mul oli tundmus, nagu oleksin kukalt pidi linaharja otsa kukkunud. Mann kargas mulle appi ja püüdis poisi sõrmi mu juustest välja kiskuda. Sel silmapilgul läks uks lahti ja kooliõpetaja tuli sisse.

„Mis kära siin on?" küsis lühidalt.

Algas kohus. Tunnistajad kuulati üle. Poisi alalistele koerustükkidele vaadates, otsustas kooliõpetaja koolipoissi kaheks tunniks oma tuppa üles jätta, kui teised magama lähevad. Mind pandi pooleks tunniks nurka. Imelik, et ta õigusest aru ei saa, mõtlesin kooliõpetaja kohta.

Kodu kõneles Endel emale, kuis mina koolipoisiga kaklema läinud ja selle eest nurka pandud.

„Miks sa seda tegid?" küsis ema tõsiselt.

„Ta mõnitas Manni," vastasin.

„Jah noh, Manni küll, aga sina mõnitasid jälle ennast. Kunagi ei pea kurja kurjaga tasuma: sa jooksed nagu kull poisile külge — kas see ilus oli? Kas sina nüüd parem oled kui see poiss? Ei, nii ei tohi, niiviisi ei elata mitte. Meie peame õppima kannatama ülekohut, kui ka pisarad silmis ja veri küünte all — siis saame elust läbi! Vaata, et sa kunagi enam niiviisi ei tee!"

Imelik, et ka ema õigusest aru ei saa, mõtlesin.

Järgmisel sügisel pandi meid Endeliga mõlemad linna kooli. Endel oli ministeeriumi kooli lõpetanud. Mina küll olin seal olnud ainult ühe õppeaasta, aga vanemad tahtsid, et lapsed saaks „ühele poole," siis kergem koolitada. Meile üüriti linnas korter, ja vanaema tuli söögitegijaks. Nii tundsime endid seal nagu pooleniste kodu.

Mul oleks linnas olnud päris kena, kui ma mitte ei oleks tunnud kanget igatsust vanemate ja Manni järele. Mul seisis kaua meeles, kuidas Manni nuttis, kui mind linna saatma tuli. Mina ei saanud haleduse pärast sõnagi rääkida. Ikka ja ikka jälle kaelustasime teineteist. Isa ja ema vaatasid salliva näoga pealt. Viimaks pidime lahkuma.

„Armas isa," palusin, „pane Manni ka linna kooli, sa oled ju rikas."

„Ei, Theesi, nii rikas ma ei ole, et jõuaksin võõraid lapsi koolitada," vastas isa.

Mõtlesin tükk aega, kuidas leida pääseteed:

„Aga võta siis Manni isa omale sulaseks, siis saame suvelgi olla Manniga koos."

„Eks saa näha," sõnas isa.

See andis natuke lootust.

Linnas, uues ümbruses ja uute seltsiliste seas ununes Manni peagi. Siin oli kõik teisiti kui maal. Klassitoad suured ja ruumikad. Kooliõpetajaid oli mitu. Oli mees- ja naisõpetajaid, häid ja halbu. Õpilased olid kõik tütarlapsed. Nendega olin kaunis sõbralises vahekorras, aga niisugust sõpra, nagu Manni, ei olnud mul kunagi enam.

Endel oli õppimises laisk. Püüdis igal võimalikul ettekäändel raamatute juurest eemale pageda. Oli muretsenud enesele uisud ja suusad, ja pages — kui vanaema läks kööki — salaja eesuksest välja. Paari tunni pärast ilmus säravate silmade, punetavate palete ja jääkülmade kätega tuppa tagasi. Vanaema pahandas, mina noomisin, aga Endel ei võtnud sest kuuldavakski. Mitu korda pidin mina, ehk küll olin temast neli aastat noorem, tema kirjalikud tööd ära tegema, sest et ise jättis nad tegemata. Aasta lõpul oli minu koolitunnistus tema omast märksa parem. Aga kodu, veskis ja villavabrikus, seal oli ta esimesel kohal: tundis igat ratast ja kruvikest, oskas keerata neid kinni ja lahti, panna seisma ja käima. Isa vaatas healmeelel pealt ja ütles: Tööta poeg, ma ei tahagi, et minu tööstus peaks minema pärast minu surma võõraste kätte.

Endel istus igas klassis kaks aastat. Kuuendast gümnaasiumi klassist astus välja, ilma et oleks seda lõpetanud. Seletas isale, ta ei tahtvat üldse enam õppida, olevat koolielust kaelani tüdinud.

* *
*

Kaheksateistkümne aastasena lõpetasin gümnaasiumi ja käisin leeris. Olin ilus. Mu kael ja käsivarred olid valged

kui luige tiivad. Mu palged õhetasid nagu metsroosid, ja mu juuksed olid mustad nagu oktoobri öö. Kui langetasin nad kahes pikas, paksus pletis seljale, kaalusid nad mu pea tahapoole. Mitmed kooliõed olid mu peale kadedad. Uulitsal vastutulijad jäid seisatama ja vaatasid mulle järele. Kõige selle tõttu leidsin kooliõdede seas vähe poolehoidu. Siiski olid mõned ilusamad koondunud minu ümber. Seal oli naabri kihelkonnast kaks õde, Linda ja Silvia Võsu'd, kaksikud, kellel vend peremees, aga isa oma tingimustes oli nõudnud, et vend peab õdesid koolitama. Siis oli veel paar majaomaniku tütart — Aliide Triller ja Helene Meigas. Kõiki neid kutsusin oma poole leeripeole. Nad lubasid tulla ja kavaleere kaasa tuua.

Ema tahtis, et leeripidu saaks maal, minu isatalus ära peetud. Sellepärast sõitsime peale kirikuteenistust otsekohe vaksali ja säält raudteega maale. Sõitsime emaga kahekesi, teised pidulised lubasid tulla õhtuse rongiga. Seisin vaguni akna all. Oli nädal enne Jaanipäeva. Sirelid olid juba õitsenud. Iga tuulepuhangu järele pudenes sirelite õiekobarailt lillat õitevihma. Roosid ja kibuvitsad õitsesid täiel ilul, kuna jasmiinid avasid esimesi lõhnavaid õiepungi nagu mõrsja suudlusi. Oli ilus — ilus oli minu isakodu! Kallis kodupind, iial ei vahetaks ma sind lõunamaa lopsakate lillemetsade ega säravate värvikülluste vastu! Seal võib iga õie varjul varitseda madu, iga ettevaatamatu samm võib elu maksta, sina aga, kallis koduke, oled puhas ja süütu ja vaga . . . Korraga tärkasid mulle meelde lapsepõlve unistused: kaheksateistkümnendal sünnipäeval lendavad jääpurikad ja lumehanged õhku, hakkavad mirdid õitsema ja palmid kasvama . . . Jah, tõesti, mina olin puhtana ja süütuna seitsmeaastasest linnaelust tagasi tulnud, aga Manni? —

„Ema, kas sa tead, kus Manni nüüd on?“

„Missugune Manni?“

„Noh, ikka Tautsi Manni.“

„Ah see — need läksid juba neli aastat tagasi Lätimaale, vana Tauts Mart kõige naise-lastega.“

„Ja sa ei tea Mannist muud midagi enam?“

„Üteldi Lätimaal mehele saanud kellelegi — kellelegi — noh piimameierile.“

„Või Manni juba mehel!“

„Jah, Manni juba mehel, ja sinul ei ole veel peigmeestki,“ naljatas ema.

Ema nali halvas mu ülevat meeleolu.

Rong peatus. Isa oli vaksalisse vastu tulnud. Suudles mind ja andis mulle leerikingiks ilusa kuldsõrmuse.

Isa kingitus! Tahan seda eluaeg kalliks pidada!

Õhtu oli meil palju võõraid. Vanemate poolt oli kutsutud palju ümbruskonna rahvast, sugulasi ja tuttavaid. Vend sõitis linnast oma ja minu koolivendade ja õdedega. Oli palju noori inimesi. Ma ei tunnudki kõiki. Iseäranis nalja tegi mulle üks minu vanatädi, keda ma ka elus esimest korda nägin. Võttis minu käest kinni, viis mind kõrvale ja ütles:

„Kuule, laps, esimest õnne ei maksa ära põlata. Kas näed seal seda laua otsas istuvat palja pealaega ja pikkade vurrudega vanapoissi? Ta on valmis sind kosima. Mees on küll sinu kohta natuke vanapidi, aga kus koht — nagu mõni karjamõis: seitse hobust, viisteistkümmend lehma, nelikümmend lammast, kolmteistkümmend vanasiga, üheksa põrsast ja . . .“

„Ja see vanapoiss tahab mind kosida?“ takistasin tädi jutuvoolu.

„Ja, ja, tahab sind kosida,“ kinnitas tädi. „Aga pane tähele: esimest õnne ei tohi kunagi ära põlata, muidu tuleb pärast kibe kahetsus.“

Ülemeelne tuju täitis mind. Või minul juba kosilane! Vaevalt sain kirikust koju! Ja veel vanapoiss hulga lehmade ja põrsastega! Aga kuidas ära ütelda, et tädit ja kosilast ei pahandaks? Kosilast, kelle nimegi ei tea.

Tegin tõsise näo ja ütlesin:

„Hiljaks jäid, tädikene, olen esimese õnne juba ära põlanud.“

„Oled juba põlanud? Siis sul oli juba enne teine?“ küsis tädi.

„Jah, mul oli juba enne teine. Selle põlgasin ära ja ühes sellega ka oma õnne. — Nii siis — õnn on põlatud, õnnetust vastu võtta on aega küllalt.“

Nukralt läks tädi ära.

Tõepoolest — mina ei ole enam laps ega plika. Olen juba suur tüdruk. Minul käiakse juba kosjas.

Minu ette kummarduti, kaks lahket, halli silma vaatasid minu pääle, ja meeldiv hääl ütles:

„Preili Helvet, kas tohin paluda?“

Keegi oli mu siit kõrvalisest nurgast üles otsinud.

Tundsin teda. Kooliõde Aliide oli teda esitelenud mulle kui oma venda.

Tantsisime. Vaatasime teine teisele silma. Tantsisime natuke kauemini kui teised — ainult natuke kauemini, siis saatis mind tänades istmele.

Vend tuli ja tutvustas mind oma parema koolisõbraga, näitleja Peep Mäesaarega. Mäesaar oli ilus mees kõrge otsaesisega, rohkete ruugete juuste ja elavate pruunide silmadega. Rääkis kõlava hääle ja väga selge diktsiooniga.

Järgmise tantsu tantsisin Mäesaarega. Ta hoidis minu käest kõvemini kinni kui Triller ja ta käsi oli kuumem. Kui meie Trillerist mööda tantsisime, langes ta hallest silmist vaenulik pilk meie peale. Ma ei tea, miks see mulle lõbu tegi.

Endel lõbutses kooliõdedega. Ta jõi ühega veini kokku, kiitis teise silmi, kolmandale andis vaidlusel eesõiguse ja neljanda viis tantsima. Tõepoolest, tema oskas pidutuju tõsta!

Soovisin olla venna sarnane, aga ei saanud. Ma ei saanud kõiki korraga näha: nägin ainult ühte — kõige rohkem kahte.

Pidu lõpul rääkisin tükk aega lahkelt oma hallide vuntsidega kosilasega, kellel oli nii palju hobuseid, lehmi ja lambaid.

Järgmisel hommikul äratas Endel mind unest. Kõdistas haiseva lambavilla tutuga mind lõua alt. Päike oli kõr-

gel. Endel oli olnud juba veskikojas ja villävabrikus. Oli jahune ja lõhnas lambavillade järele.

„Kuule tüdruk, kes siis maal nii kaua magada tohib? Ei siin ole aega laiselda! Võta vikat ja niitma."

„Ma ei mõista niita," ütlesin aigutades.

Endel käis paar korda toas edasi tagasi. Võttis pesulaualt minu juuksenõela näpu vahele ja pani jälle tagasi.

„On ikka toredad tüdrukud, need Salu preilid," algas.

„Ah Võsud! Meeldivad nad sulle?"

„Peaaegu — iseäranis Linda."

„Nad meeldisid sulle eile õhtul kõik. Ma arvasin, et sa kõik korraga tahad kosida."

„Kas Linda lõpetas sinuga gümnaasiumi?"

„Jah, tal on ka kooliõpetaja kutse."

„Ütles, et tahtvat kuhugi kooliõpetajaks saada."

„Mõistetav: tal ei ole ju venna kodus midagi peale hakata."

„Kuule, Theesi," ütles Endel „näitleja Mäesaar oli sinust päris vaimustatud."

Kärbes lendas minu käele ja hammustas valusasti.

Punastasin.

„Näitlejate vaimustus!" sõnasin halvakspanevalt.

„Tõe sõna, ta ütles, et ta valmis oleks sind kosima."

„Ah, mis!"

„Nii, nii, näitlejast sina ei hooli. Aga kas tead, keegi ütles mulle, et see Triller või Traller ka sinu peale silma visanud?"

Punastasin uuesti, ei tea isegi miks — kärbes mind seekord ei hammustanud.

„Võid oma komplektile kolmanda veel juurde lisada — paljaspealise vanapoisi, kes meie isaga ühes leeris käinud."

„Hurraa: kolm kosilast korraga! No mis sa veel tahad?"

„Sa täna muust ei räägigi kui kosjadest — on vist enesel mõte kedagi kosida."

„Ära arvasid!"

„Või ära arvasin — kes su väljavalitu siis on?"

„On praegu veel valimata — ehk aitad sina valida."

„Ma ei taha ometi oma head venda nii tulipalavalt tanu alla panna."

Ema tuli ja kutsus meid sööma.

* * *

Oli sügis. Kured olid ära lennanud. Üle kõrrepõldude puhus uludes põhjatuul. Sadas juba mitmendat päeva külma vihma. Teed olid porised, inimesed tusased. Meie vaikses rahulises kodus kõndisid juba mõnda aega lahkhelid. Endel tahtis naist võtta. Isa ja ema ei olnud nõus. Neil ei olnud küll midagi Endeli väljavalitu vastu — aga nad ei pooldanud teda ka mitte. Endeli mõrsja oli minu kooliõde Linda Võsu. Ta oli saanud meie ligidale kooliõpetaja koha, sinnasamma, kus omal ajal Manni ja mina ehitasime õhulosse. Endel käis iga õhtu tema pool. Isa ja ema soovisid küll, et Endel oleks mõne hiilgavama partii teinud — sest Linda oli vaene — aga nad ei keelanud Endeli seepärast. Tahtsid, et Endel ei võtaks enne naist kui mina oleksin mehele saanud, sest et minu seisus siis palju madalamal järjel olevat, kui isa asemel vend majas valitseb. See oli nende arvamine. Endel aga tahtis jõuluks pulmi pidada.

Mul oli rõhuv ja piinlik tundmus. Olin venna õnnel teel ees, ei saanud seda kuidagi muuta. Mis teha? Kuhu minna? Oleksin Linda Võsu kombel võinud kuhugi minna lasteõpetajaks, aga ma ei sallinud lapsi. Nad olid mulle enamasti kõik vastikud peale mõne üksiku. Ja mis õpetaja ma siis oleksin? Kooliõpetaja peab lapsi armastama. Arm võidab enam kui hirm — aga kust sa võtad armu, kui teda ei ole? Nii siis, kooliõpetajat minust ei saanud.

Tegin kord juttu, et katsun kuhugi ametasutusse kirjutaja kohta saada, või kui muud ei saa, siis lähen mõnda poodi kassapidajaks, aga isa ja ema ei tahtnud kuuldagi. Meil olevat küllalt niipalju varandust, ütlesid, et ma võiksin eluotsani oma isakodus leiba süüa — armuleiba, lisas Endel tasakesi juurde.

„Mistarvis armuleiba? Theesil on meie varanduse peale sama õigus kui sinul, ja poole meie varandusega võib üks inimene kogu eluaeg lahedasti ära elada, kui ta just ei pilla."

„Aga kas Theesi siis niisugust elu tahab?" ütles Endel. „Ta võiks ju parem mehele minna. Mul on koolivend, ilus sirge poiss, tuleks igapäev Theesile kosja, kui teaks, et vastu võetakse.

Ta on ameti poolest näitleja."

„Ei, näitleja kätte meie küll oma lapse elu ei usalda," ütles ema, „Näitleja teenistus on tuule peal, täna on neil sissetulekut, homme mitte. Ja siis — see elu — mis nad seal kõik teevad! Ei, näitleja ei saa kunagi oma naisele ustav mees olla, kunagi ei saa enesele võimaldada õnnelikku perekonnaelu."

Isa oli emaga ühes mõttes.

Ja mina! Ma kuulasin pealt ja vaikisin — aga ma hammustasin oma huuled veriseks. Kes ma siis olin, et nad harutasid minu elust ja tulevikust, nagu mõnest masina värgist. Ma olin ju ometi inimene, Looja ülem loom, mul oli soe, tuksuv süda, mul olid tahted ja tundmused, mul oli selge mõistus ja elav mõttelend. Mina määran ise enesele tuleviku — armastan ma kedagi, siis lähen talle naiseks kui ta ka seakarjane või närukaupmees oleks. Sellega ei saa ma õnnelik olla?! Mis teavad nemad minu õnnest? — Olen oma valituga õnnelik ka siis, kui ta vaene, põlatud, alatu — kui ta isegi kurjategija oleks. Kui ta õnnetu ja mahajäetud oleks, kui elu talle ainult okkaid pakuks — siis sirutaksin talle käed vastu, trööstiksin, juhataksin, toetaksin teda. Muudaksin okkad õiteks ja kivid leivaks — ja oleksime õnnelikud kesk eluraskusi. Üksteise südames leiaksime varjupaiga, kuhu võiksime peitu pugeda elu marude eest — ja meie oleksime õnnelikud.

Nagu näha, tahab vend mind ruttu mehele panna, ja et praegu kohasemat kosilast ei leidu, siis pakub mulle seda näitlejat.

Olin Mäesaarega mõni aeg juba kirjavahetuses. Oli lõbus, meeldiv, teravmõtteline inimene, aga tema naiseks

saada, et meie mõtted, soovid, meie hinged ühineksid — ei, see oli võimata. Tundsin, et meie vahele mitmes asjas lahkhelid tekkisid — ja ometi on õnneliku abielu peatingimuseks see, et meie mõtted, soovid, püüded ja tahtmised sulaksid ühiseks olluseks.

Jõulu ajal olid Endeli pulmad. Pulmad olid toredad ja kestsid mitu päeva. Kui palju vasikaid, sigu ja lambaid tapeti, kui palju leiba ja saia küpsetati, õlut tehti ja viina toodi, seda ma enam ei mäleta, sellel ei ole ka üldse mingit tähtsust. Mäletan ainult, et need pulmad said mulle saatuslikuks. Pulmas oli palju koolivendi ja -õdesid, nende hulgas ka Johannes Triller oma õega. Ta tuli minu juurde, ulatas mulle käe, vaatas oma hallide silmadega otsa ja küsis lihtsalt:

„Mäletate mind veel?"

Ma ei tea, miks ma muud midagi ei mõistnud öelda kui: „Ja!"

„See on enam kui loota julgesin," ütles tasa.

Tahtsin ütelda, et ma meelitusi ei salli, vaatasin talle aga ainult tummalt otsa ja vaikisin.

Meile ligines Mäesaar, roos rinnas.

„Vabandage, preili Helvet," ütles ta kergelt kummardudes. „Teie vend on Teid minule pruutneitsiks määranud, palun kaasa tulla."

Kiire otsuse ilme lendas üle Trilleri näo.

„Kahetsen väga," ütles ta kärmelt, „olete hiljaks jäänud. Preili Helvet lubas praegu minuga pruutneitsina kirikusse sõita."

„Siis ei ole midagi parata," ütles Mäesaar oma pahameelt kerge naeratuse taha varjates. „Igalühel on iseenese üle kõigesuurem õigus otsustada."

Mäesaar läks.

Tõstsin silmakulmud kõrgele.

„Millal ma lubasin?" küsisin.

„Kui Teie rahul ei ole, siis minge ja ütelge Mäesaarele, et ma valetasin."

Ma olin rahul.

Läksin venna juurde.

„Määra Mäesaarele uus pruutneitsi," ütlesin kärmelt „mina sõidan Trilleriga."

„Ma ütlesin talle, et ta võib sõita Linda õe Silviaga," ütles Endel.

Kirikuteel sõitsime Mäesaarest mööda. Ta istus kahe habemiku talumehe vahel.

„Vaadake!" hüüdsin üllatatult. „Mäesaar sõidab üksi."

„Kas kahetsete?" küsis ta tasa.

„Ei," vastasin niisama tasa.

Pulmade järele läks Endel Taebla koolimajja naise juurde elama, aga ta ei olnud oma eluga kuigi kaua rahul. Kaebas igavuse üle: ei olevat midagi teha — häbi olevat naisele suppi keeta. Isa ja ema aga ei tahtnud valitsust käest ära anda: nad olevat liiga noored, neil hakkavat ka igav.

Mul oli halb. Tundsin, et mina olin siin tüliõunaks, ehk mulle küll keegi seda ei ütelnud.

Palusin isa, et ta Mõisina, mis teisel pool jõge oli, Endelile annaks.

Isa oli nõus.

„Jüripäeval asus Endel Mõisinale. Kuid ka seal ei leidnud ta rahuldust. Tema peahuvi keerles veski ja villavabriku ümber, seal talitasid aga isa ja ema nõrkematu jõuga.

Et täita lõhet vanemate ja venna vahel, otsustasin mehele minna, ehk ma küll heameelega oleksin veel mõni aeg neiupõlves elanud. Kihlasin ennast Trilleriga. Kas ma teda armastasin? Ma ei tea. Kas ma teda seekord nii armastasin, nagu olin seda enesele ette kujutanud? Kujutasin armastust mingi taevalise võimuna, kõrgena, puhtana ja pühana. Armastus pidi mägesid paigalt liigutama, mere sügavused tuleleegiks muutma, pidi meid endid inglivagadeks ja inglikujulisteks muutma. Armastus pidi ime olema ja imet tegema, pidi maailma paradiisiks muutma ja surmasügavusist lilled õitsema tooma. Kõike seda ei olnud. Istusime aias pingil. Tumedas suvetaevas paistis mõni üksik heledam täht. Hõbevalge kuu paistis läbi puu oksade ja õitsevad kirsid puistasid valget õitelund meie juustele. Meie jalgade ees lilli-

peenral laiutasid punased tulbid oma suuri õisi. Johannes tõmbas mind oma rinnale ja sosistas:

„Minu magus Theesi!"

Vastasin umbes midagi samataolist. Aga hea oli tema kõrval istuda, pead tema rinnale suruda ja läbi kuue tema südame tuksumist kuulda — oli ütlemata hea!

Viis nädalat hiljem olid meie pulmad.

Mäesaar pulma ei tulnud. Üteldi, et ta väljamaale reisinud ennast näitekunstis täiendama. Pulmapäevaks tuli tema käest õnnesoov: loksuv kana seisis vana saapatohlaku äärel, tema ümber asus hulk pisikesi poegi. Mind ta sellega ei haavanud.

* * *

Olin juba kuu aega uues kodus. Minu mehel oli linnas suur maja. Ise käis ta pangas ametis. Olime õnnelikud. Kui ta ametist koju tuli, oli mul sada väikest rõõmu valmis mõteldud, millega püüdsin lahutada ta tööst koormatud meeleolu. Tema omalt poolt puistas mind üle kallistustega ja hellustega. Olime väga õnnelikud.

Olime väga õnnelikud — selle kuiva sõnaga ei suuda kirjeldada õnne, mida tundsime. Seda ei saa sõnades üldse mitte seletada, seda peab ise tundma, ise läbi elama. Oleks mõni mulle seda enne ütelnud, ma ei oleks mitte uskunud, et inimene võib nii tugevasti teise külge kasvanud olla. Ma ei olnud enam vaba, iseseisev isik, vaid elasin ainult temale ja temaga. Oli ta heas tujus, siis tuli mulle kohe naeruline meeleolu: oli ta tõsine, muutusin minagi tahtmata tõsiseks. Läks ta hommikul ametisse ilma mind suudlemata, siis valutas mu süda terve päev. Talle meeldis sinine värv — kandsin igapäev sinise värvilisi riideid. Hommikuti, kui ta veel magas, käisin tasa ustest, et teda mitte äratada — olin harjunud vara tõusma. Hommikuti viisin ta voodi ette toolile värskeid lilli. Kui ta ärgates küsis, kust need lilled sinna saanud, vastasin kelmikalt, et neid on öösi vist muruneiud toonud. Tema lubas valvata — ja mõnikord

tabati lilleviija muruneid kinni ja ei pääsenud ilma suudlusteta. Kõige armsamad olid õhtutunnid. Teemasin sumises, laual põles lamp. Istusime teine teiselpool lauda. Mina tegin mõnda näputööd, tema luges armsa, meeldiva häälega mulle midagi ette. Mõnikord ei kuulnudki ma, mis ta luges — ainult hea oli kuulata ta häälekõla ja vaadata ta valgele, puhtale otsaesisele. Vahetevahel käisime tuttavate pool, ehk käisid tuttavad ja sõbrad meie pool. Olid lõbusad õhtud — aga kõige armsam oli ikka temaga kahekesi olla.

Helvetilt olid kõik lahkhelid kadunud. Villavabrikus ja veskikojas talitas jälle Endel jahuse kübaraga. Tööd oli seal neil isaga mõlemail. Lindast aga emale abilist ei saanud. Oli elanud liig kaua linnas, liig palju võõrdunud maa tööst ja talitusist. Istus, heegeldas või prodeeris, ja kui see igavaks läks, käis jõe ääres jalutamas. Ema laskis teda elada nagu ta tahtis. Ema oli veel küllalt noor, et ise kõik teha ja korraldada ilma abiliseta.

Paar kuud peale meie pulmi tulid ema ja Endel meile külaliseks. Olin väga rõõmus omakseid jälle nähes.

„Noh, tüdruk," — Endel nimetas mind ikka veel tüdrukuks, — „kuidas läheb?" küsis Endel, minu kätt raputades.

„Otsusta enese järele," ütlesin naerdes.

„Enese järele, hm!" Endel kortsutas otsaesist, lükkas siis käega üle juuste js istus toolile.

„No noh, teed nii vaevarikka näo, kas sa siis õnnelik ei olegi?" küsisin.

„Õnnelik, õnnelik," kordas ta, „see on nüüd niisugune sõna, mida ainult paar kuud pärast pulmi tarvitada võib. — Ei, ei, ära räägi vahele, ma ei ütle ju, et ma õnnelik ei ole, aga see on kõik nii teisiti kui enne ette kujutasin. Tead, kõigepealt sul puudub vabadus — sa ei saa enam minna kuhu tahad, teha, mida tahad, isegi mõtelda ei saa —"

„Kuidas ei saa — kes sind siis keelab?"

„Noh, oled, nõnda ütelda, alalise kontrolli all: kuhu lähed? mis sa teed? ära vilista! ära suitseta! ära kõnni

poriste saabastega! ära aja laual kõiki asju segi! jne. Ma ei laida ju Lindat — ta on tubli naine, ma armastan ju teda ka — aga peab ikka eesli kannatus olema, kui tahad heasüdameline naisemees olla! Ei tohi isegi vabalt mõtelda — kohe küsitakse: Mis peale sa mõtled?"

Võisin toolil istudes peeglist oma nägu näha. Olin kole kahvatu.

Kas siis nii? Kas mees ja naine ei ole siis ometi üks olevus? Kas võivad ühe hoolitsused teisele tülikaks muutuda? Võib olla on Johannesega just niisama kui Endeliga. See oleks hirmus!

Ema tuli sisse. Meie jutt pöördus teisale. Ema oli kõiksugu kompse ja kompsukesi kaasa toonud. Seal oli liha, mune, võid, mett, koort, piima, püülijahu jne. Ülepea kõike head ja paremat, mis oli Helvetilt saada.

„Ega teil siin linnas kivide pealt midagi võtta ole, muud kui olgu ikka rahakott näpu vahel," vadistas ema kompse lahti harutades.

Neil oli vähe aega. Villavabrikus oli masina rihm katki läinud ja Endel oli tulnud uut ostma. Tööstus seisis. Vaevalt läbesid lõunat süüa ja läksid jälle.

Enne ärasõitu kutsus ema mind kõrvale ja küsis!

„Noh, Theesi, kuidas tervis on?"

„Tervis?" kordasin arusaamatult.

„Nojaa — kas on lootust tuleviku peale?"

Punastasin.

„Ei, ema, kõik on vana viisi."

„Noh, aega on, aega on, mis siis nii kiirelt. — Lindal on varssi käes," ütles ema saladuslikult.

„Või nii — tervita teda minu poolt."

Vend ja ema sõitsid ära.

Mul oli, nagu oleks kare käsi segi raputanud kõik mu õnne ilutsused. Kas ei mõtelnud Johannes samuti kui Endelgi? Võib olla tundusin temale koormana, takistusena, olin talle kammitsaks jalus?

See oleks hirmus!

Sirged sõrmed pandi mu silmile ja lõbus hääl ütles:

„Kes armas?"

Vabastasin pea ja vaatasin tagasi!

„Johannes!"

„Noh, kui Johannes armas on, siis tee rõõmus nägu — aga nii: silmad punased — oled nutnud või?"

Raputasin pead.

„Sul on võõrad olnud?"

„Jah, käisid ema ja vend."

„Ja sa saatsid nad ära, ilma et neid mulle oleksid näidanud! Oi, oi, Theesi!"

„Neil oli nii vähe aega."

Raputasin enesest kurvad mõtted.

Ütelgu Endel mis tahab! Võib olla on ta ise süüdi, et ei mõista Lindaga elada. Meie Johannesega mõistame teineteist, kui ka kõik maailma võimud peaksid meie vahele tungima.

Jõuluks saime kutse Helvetile sõita.

Sõitsime.

Seal ootas meid üllatus: kurg kaotanud sügisel lõunamaale lennates väikese tütarlapse ära. Linda leidnud selle lumest. Nüüd taheti talle nimi panna.

Ristsed peeti esimesel pühal. Johannes, mina ja Linda õde Silvia olime vaderiteks.

Minu kätele pandi väikene tüdruk. Mind huvitas see väikene, kägisev olevus. Kui pisitillukesed sõrmed tal! Väike punane näoke tõmbus sadandesse kortsu, ümmargusest suust paistsid punased igemed, kõva kisa mattis ristija hääle oma alla.

Hakkasin teda õõtsutama üles-alla. Kisa ei vaikinud. Olin päris õnnetu. Ma ei osanud last vaigistada. Kisa ei vaikinud enne kui ristimise lõpul tuli Linda ja võttis lapse oma sülle. Kohe vaikis väike. Imelik võim on emal.

Lapsele pandi Linda õe nimi: Silvia. Linda oli mu kooliõde, aga Silviat tundsin vähe. Olin teda ainult mõned korrad näinud. Ta ei meeldinud minule. Oli pika, lopsaka kasvuga, leivakooriku karvaliste juustega ja hõredate, laiade hammastega. Liigutusis oli laisk. Ta püüdis meesterahvas-

tega rääkides juttu ikka enese isikule juhtida. Oli välja astunud viiendast gümnaasiumi klassist. Söögilaual istus ta Johannese kõrval, ja Johannes oli nii viisakas, et pakkus temale igast toidust.

Olime kõik jõulu vaheaja Helvetil. Endel ja Johannes käisid jänese jahil ja tõid kaks jänest koju. Järgmisel korral läks Silvia nendega kaasa. Seekord oli saak pool väiksem ja seegi oli Silvia lastud. Johannes rääkis suure imestusega kui osavasti ta sihtinud ja kui hästi lasknud. Minule jänese jaht ei meeldinud. Halb oli vaadata, kuidas vaesed süütud loomakesed surma hirmus sibasid ja kuidas neid hoolimatult surmati. Lõbustagu nemad endid sellest, kui tahavad — mina mitte.

Järgmisel päeval läksime võidu suusatama. Endel oli osav suusataja: lendas lahtisel lumel nagu suur lind. Meist Johannesega ei olnud suurt asja. Linda ei olnud veel nii terve, et oleks kaasa tulla võinud. Silvia ei mõistnud suusatada ja jäi koju. Endel lähenes eesmärgile, mina olin Johannesest natuke maad taga. Korraga kuulsin oma kõrval müdinat. Silvia oli isa tallist võtnud vana mära, istunud ilma sadulata kaksiti hobusele selga ja kihutas, nii et umbne lumi keerles. Natuke enne Endeli jõudis määratud kohale ja seletas naerdes, tema võitnud esimese võidu.

Johannes kõneles sellest kodu suure vaimustusega, nagu oleks Silvia kergemeelne temp mõni voorus.

Kolmekuninga päeval sõitsime linna tagasi. Kõik pühade vahe olin hirmul, nagu mõni ihnus, kelle rahakast seisab lahtiselt teiste silmi all. Linnas sain oma rahu jälle tagasi. Minult ei saa mu Johannest ometi keegi võtta.

Kogu talv möödus segamatus õnnes. Pean ma kirjeldama õnne silmapilke, mis olid nii armsad ja nii ruttu ära lendasid. Teistele tunduvad nad naiivena või igavaina, mulle on nad aga kuldse krihvliga südamesse kirjutatud, südamesse, mis pärast nii armetult puruneb.

Maikuul anti Johannesele kaks nädalat puhkeaega. Sõitsime Helvetile. Oli nelipühi laupäev. Päike oli veel kõrgel, kui jõudsime isatallu. Meie ei tahtnud toas olla,

vaid läksime jõe äärde kõndima. Sa armas vana jõgi! Kuidas uuenesid lapsepõlve mälestused tema kaldal kõndides! Näis, nagu oleks see olnud alles eile, kui sõkkusin temale rada ette, kust ta voolama peaks. Jutustasin seda Johannesele.

„Sa väike põikpea," naeris Johannes, „või isegi jõge tahtsid sa oma korralduste järele voolama panna."

Oli ilus õhtu. Noorte kaskede õrnrohelised lehed lõhnasid karskelt. Jõe tumedad lained kohisesid salapäraselt ja rahustavalt, nagu laulaks ema hällilaulu uinuvale lapsele. Rohelise plüüsina, millele tikitud punased ja kuldsed kirjad, laotus roheline heinamaa kullerkuppude ja hellerheinade ehtel laiali. Mu kodukoht oli nii ilus ja armas, Johannes nii kõrge ja kallis, et ohkaksin südame põhjas iseenesele:

„Jumal, olen ma nii suure õnne väärt, mis sa mulle jagad? Hoia teda mulle — suur Jumal taevas — hoia mulle minu õnne kauaks ajaks!"

„Kuula!" sosistas Johannes.

Ligidal puu otsas hakkas kägu kukkuma.

„Õhtul kukub õnne kägu," ütlesin naeratades.

„Ah, see tähendab õnnelist aastat?" küsis Johannes. „Noh rõõmustame siis, et meil õnneaasta ees seisab."

„Ma ei tahagi enam õnnelisem olla kui olen!" vastasin sosistades.

Korjasime sületäie lilli, murdsime mõne halja kaseoksa ja kõndisime käsikäes koju poole. Päike hakkas loojenema, õhtutaevas punas roosiliselt ja meie elutoa aknad läikisid nagu sula kuld.

See on käbilind — ilusaim mälestus minu elus!

* * *

Õue väraval tuli meile Silvia vastu. Johannes laskis minu käe lahti.

Isa ja ema rõõmustasid meie tuleku pärast — nagu lapsed jõulukingituse üle. Nad ei teadnud isegi, mil viisil oma headust meie vastu üles näidata. Isa viis meid villavabrikusse ja näitas, milliseid uuendusi ta seal ette oli võtnud.

Niikaua oli ema parimad toidud lauale toimetanud. Endel muretses jookide eest. Linda näitas uhkusega, et väikesel Silvial juba kaks hammast suus oli. Ta istus juba ja ajas lällutavat joru, mida ema õnnetundel pealt kuulas.

Peale sööki tehti meile avarasse elutuppa magamisase. Johannes aga ei tahtnud toas magada, olevat liig soe ja palju kärbseid. Ta tahtvat kord puhast maaõhku sisse hingata, mis olevat pehme ja soe nagu rôõsk piim.

Tehti siis magamisase meile õuel olevasse küüni, kus olid maguslõhnalised rohelised heinad sees. Heitsime kolmekesi küüni magama: Johannes, mina ja minu kõrvale Silvia, kes ka ei tahtnud toas magada. Rääkisime ja naljatasime poole ööni, kuna viimaks üksteise järele uinusime.

* *
*

Esimesed päikese kiired kuldasid küüni katust, kui silmad lahti lõin. Kuulsin ema häält, kes karjaaias lehmalüpsjate tüdrukutega rääkis. Armas oli ema hääl — tuletas mulle lapsepõlve meelde. Tõusin üles ja riietusin. Olime kõnelenud õhtul emaga, et ma aitan teda valmistada maitsevat munakooki hommikuse kohvi kõrvale. Silmitsesin Johannest. Ta magas raskesti nagu väsinud laps. Kui armas oli ta mulle! Puudutasin kergelt oma sõrmed ta punaseile huulile ja litsusin nad siis oma suule — nii suudlesin teda.

Ema oli rõõmus, et talle appi läksin, ta ise ei olnud raatsinud mind äratada. Ühisel nõul valmis tore kook. Maitsesime. Oli sulavmagus. Tahtsin ise pakkuda oma küpsetatud kooki Johannesele — muidugi ühes ka Silviale. Läksin paljajalu joostes üle muru. Päike oli kaunis kõrgel juba. Võis ehk olla kella kuue aeg. Tuul oli küüni ukse lükanud rohkem koomale kui mina jätsin. Liginesin tasa küüni uksele, et Johannes enne ei ärkaks kui ma ta kõrval olen — seal — mis see oli — Johannes ja Silvia — —

Tahtsin karjuda, aga häält ei tulnud. Oleksin leidnud Johannese surnuna küünist, ma ei oleks mitte rohkem tund-

nud hirmu, ahastust ja valu, kui nüüd. Seisin pilgukese tarretanult, nagu kivi, siis — põgenesin, nagu oleks hullud koerad mind taga ajanud.

Ema tuli köögi lävel mulle vastu.

„Jumala pärast, laps, mis sul ometi on, sa oled päris hall näost?!" hüüdis.

Tahtsin vastata, aga ei saanud. Värisesin ainult nagu külmastõves.

„Ütle ometi, mis sul viga on?"

„Ma — ma — kukkusin küüni läve ette laiale kivile ja lõin küünarnuki ära."

„Vaene laps, see pidi küll väga valus olema," kahetses ema.

„Jah, ema, see oli väga valus," vastasin südame põhjast.

Mul oli tüdrukupõlves väike tuba, mis oli ainult minu tarvitada. Selle oli ema nüüdki minu jaoks korda seadnud. Läksin sinna ja lukustasin ukse. Värisesin kaua kuivade silmadega. Viimaks tungis midagi tulikuuma mu silmist ja voolas pikkamisi mööda põski alla. See ei olnud silmavesi, mis kergitust toob, — see oli kibe mürk, nagu väävlihape, mis sõi ära kõik mu oleviku õnnetunnid ja põletas armutult tuhaks tuleviku lootused ja ilutsused. Ma ei saanud midagi mõtelda, kaaluda, järeldada, tundsin vaid seda üht, et nüüd oli kõik otsas.

Ema tuli ja leidis lukus ukse.

„Theesi, kas sa palju haiget said? Teised ootavad ja ei hakka ilma sinuta sööma," hüüdis ta läbi ukse.

„Emake, pai kallis ema, sööge ilma minuta! Mul ei ole praegu enam midagi viga, olen ainult unine ja tahan magada."

„Mis uni see nüüd peaks olema?" pomises ema ära minnes.

Mul tuli meelde teine õnnetu moment, mil ma siinsamas toas ütlesin Endelile, kes mind sööma kutsus, et olen kapist söönud. Siis arvasin, et ei ole ilmas õnnetumat minust, — aga hea vanaema muutis juba järgmisel hommikul

mu pisarad naeratuseks, — hea vanaema, kes nüüd juba neljandat aastat magas mullas.

Aga nüüd — ei ole ilmas võimu, kes võiks tagasi anda minu kaotatud õnne. Olen ja jään õnnetumaks õnnetute hulgast.

Kuulsin kõrvaltoas Johannese häält:

„Mis? Kukkunud? Kivi peale? Miks te seda ennem ei ütelnud? Võib olla on vaja tohter kutsuda — sai ehk raskesti haiget."

Siis koputas ägedalt uksele:

„Theesi, Theesikene, ava, mina olen!"

Johannese häält kuuldes hakkasin uuesti värisema.

Ma ei suutnud vastata ega paigalt liikuda.

Siis kuulsin ema häält:

„Tule ära, Johannes, Theesil ei ole midagi viga, tahab ainult magada."

Sammud kaugenesid.

Mu mõtted hakkasid töötama — pikkamisi, üksikasjaliselt, piinliku teravusega. Mis saab — mis nüüd saab? Johannest, minu Johannest, keda austasin ja armastasin nagu ebajumalat, keda usaldasin nagu iseennast — seda Johannest ei ole enam — jääb järele vilets, alatu põlgtuse väärt olevus. Aga mis pean nüüd tegema? Võimata on teda endiselt armastada ja kalliks pidada — samuti, nagu on surnuid võimata ellu äratada. Pean talle esimesel juhusel vastu viskama süüdistuse? Ja tagajärg oleks leppimine, ehk täielik lahkuminek. Aga kuidas oleks niisugusel juhusel leppimine üldse võimalik? Siis peaksid tulema pisarad, etteheited, tõotused ja vanded. Aga ma ei salli pisaraid, ma ei taha etendada haledat ja armast osa. Mäletan, et juba lapsena arvasin paremaks ennast ennem surnuks teha kui karjuda. Ja andeks anda, unustada, selleks olen liig kangekaelne, liig sügavatundeline, kui et võiksin unustada valu, mis mind ussina närib. Aga lahku minna, ennast täiesti vormiliselt lahutada lasta temast? Tulen jälle tagasi Helvetile ja elan siin üksi? Teen, nagu ei oleks Johannest olnudki — ehk suudan pikkamisi teda unustada? Inimeste

silmis, muidugi, kaotaksin iga lugupidamise: lahutatud naine! Aga mis hoolin inimeste lugupidamisest? Nad ei saa mulle tagasi anda tolmukübemekestki mu kaotatud õnnest. Ja nad ei tahakski seda teha! Aga isa, ema, vend? Kuidas mõjuks see nende peale. Ma halvaksin oma isa ja ema terve elutöö Hommikust õhtuni on nad tööd teinud, rühmanud ja vaeva näinud, et võiksid saavutada oma lastele õnnelikku, rahulist elu. Nad tahaksid näha mänglevaid lapselapsi — ja nüüd korraga tuleb nende oma laps tagasi, murtuna ja õnnetuna — lootusetult õnnetuna. Kas suudan valmistada oma vanemaile säärast muret? Ja Endel? Tema muidugi ei näeks seda hea meelega, et jälle Helvetile elama asun. Ei, ennem olen juba üksi õnnetu kui et teisi ka kurvastan, kuna ma oma seisukorda sellega väga vähe parandan.

Johannes — jälle otsisid mõtted teed tema juurde. Arvasin, et võin tema hingest lugeda kui lahtisest raamatust, et temal ei ole saladusi minu ees, nagu minul seni ei olnud mingit peidetavat mõtet tema ees. Nüüd pidi see muutuma: nüüd pean varjama tema eest seda, et olen kaasteadja tema saladustes. Võiksin talle hea olla õena — naisena, kõige oma südame tulise kirega ei saa ma teda iial enam armastada!

Aga vahest ei olegi Johannes nii suur süüdlane, võib olla kannatab samuti nagu minagi. Võib olla eksis ta mind kosides, leidis alles Silvias oma ideaali ja ei ole mind iial ennem armastanud. Astusin peegli ette. Kui mitu korda oli ta minu juukseid, silmi ja suud suudelnud, kui mitu korda oli ta mind kõige hellamate nimedega nimetanud, isegi laulu oli ta luuletanud minu sünnipäevaks, kus ülendas mu öömusti juukseid, koidukarva palgeid ja säravaid tähesilmi. Ütles, et ta iial ei saa olla õnnelik minuta — nüüd teadsin halastamatu selgusega, et see oli vale, halastamatu selgusega teadsin seda!

Kuidas võis ta Silviat enamaks pidada minust? Silvia ei ole sugugi ilus oma lodeva kehaga ja häbematu naeratusega näol. Hoopis selle vastu: inetu on ta oma paksude himukate huulte ja paljaste käsivartega, mis tuletavad

maksavorste meelde. Aga võib olla otsustan tema üle armukadeduse seisukohalt. Teda võib siiski armsaks pidada, nii armsaks, et tema pärast minu vastu truudust murtakse. Ja iluduse mõiste on ju nii laialine: iga hing loob enesele ideaali, milles ta ilutseda võib, kuna kaine kõrvaltnägija ei leia selles mingit ilu. Oli ju Endelgi avaldanud mitu korda selle üle imestust, miks ma Johannest Mäesaarest enamaks pidasin. Johannesel olevat ju nii harilik, igapäevane nägu, kuna Mäesaar paistvat oma iluga juba kaugelt teiste seast välja. Jah, seletamata on inimeste tundmused!

Paar tundi oli möödunud. Johannes tuli ja koputas uuesti.

„Jumal, anna mulle jõudu, suur Jumal, anna mulle nüüd jõudu enese üle valitseda!“ palusin.

Johannes tuli sisse, rõõmus ja lahke nagu alati.

„Noh, Theesi, kas uni juba ära ei lähe? Igav on ilma sinuta.“

Või „igav“ on ilma minuta!

„Ma ei ole päris terve,“ ütlesin sängi heites.

„Ema ütles, sa olevat kuhugi kukkunud. Kas palju haiget said!“

„Ainult vähekese!“

„Näita käsi siia!“

„Mis sa tast näed — seal ei ole märkigi!“

Johannes võttis minu käe ja lükkas varuka üles. Tema käsi oma käsivarrel tundes hakkasin värisema.

„Aga sa värised ju! Sa oled ikka tõesti haige! Kui kahju! Nemad seal — Endel oma kaasaga ja Silvia otsustasid jõele õngitsema minna. Ma tulin sind ka kutsuma.“

„Õngitsege peale ilma minuta — mina täna ei saa!“

„Ei, kui sina haige oled, ei lähe mina ka. Tahad, loen sulle midagi ette?“

„Pole vaja, mul ei ole ju midagi suuremat haigust — ainult natuke peavalu.“

Johannes kattis mind hoolikalt tekiga kinni ja läks.

Olin õnnetuist õnnetum.

Järgmisel päeval läksin teiste seltsi.

„Aga õeke, sa näed välja nagu oleksid hauast üles tõusnud!“ ütles Endel.

„Nägin und, et olingi hauas,“ ütlesin vägisi naeratades.

„Ega naiste haigused nii pea parane,“ ütles Linda.

„Jah, naiste haigused ei parane nii pea,“ kordasin.

Silvia tuli ja alustas minuga kõnelust. Pöörasin talle selja. Oli mulle jälgim kärnkonnast.

Kui Johannes õhtul mind kaelustas, oli mul tundmus, nagu peaksin uuesti suhu võtma väljasülitatud sülge.

Kaks nädalat hiljem sõitsime linna tagasi.

Silmitsesin Johannest, kui ta lahkudes andis Silviale kätt. Paljuütlev pilk lendas ta silmist Silvia omisse.

Tundsin valu ja pöörasin pea kõrvale.

* *
*

Linnas hakkasime endiselt elama, ja ometi oli kõik teine. Kuhu olid jäänud kõik ilutsused ja õnne unistused? Kadunud, ära lennanud, nagu kured soojal sügispäeval. Johannes kinkis mulle sünnipäevaks kleidiriide — vaatasin vaevalt selle peale, kuna enne oli lilleoksakene, mis tema näppude vahel olnud, mulle kallis.

Ühel õhtul, mil teemasin sumises ja meie kahekesi laua juures istusime, ütles ta:

„Kas sa ei leia ka, Theesi, et meie junres on kõik nii vaikne — nii väga vaikne?“

„Igatsed vist kuhugi mujale,“ ütlesin enesevalitsust kaotades.

„Mujale?“ Johannes vaatas mulle täiel pilgul otsa. „Kuhu peaksin ma igatsema? Ei, mitte selles ei seisa asi. On hoopis midagi muud: meil peaks laps olema, Theesi, laps, kes teeks elavaks oma kilkamistega need vaiksed toad ja sunniks sinugi tõsised huuled naerule. Ma leian, et isegi sina oled viimasel ajal liig vaikseks ja tõsiseks muutunud.“

Võib olla, oli Johannesel õigus. Kui meil oleks väikene poisikene või tüdrukukene, kes paneks oma väikesed valged käekesed mu kaela ümber ja suudleks mind oma roosi-

huultega — võib olla oleks mul siis kergem, ehk oleks lapsearmastus mulle tasuks kaotatud mehearmu eest.

Järgmisel päeval olin rahutu. Miks hoolitseb Johannes minu eest? Miks paneb tähele, kas ma olen rõõmus või kurb? Hoolitsegu parem oma Silvia eest. Aga kes ütleb mulle, et ta seda mitte ei tee. Võib olla on ta Silviaga alalises kirjavahetuses, võib olla on neil salajased kohtamised — temast võib nüüd kõike uskuda!

Teadsin, kus Johannes hoidis oma kirjutuslaua võtme. Omasin selle ja avasin lauasahtli väriseva käega, nagu mõni taskuvaras. Miks otsisin veel uusi tunnistusi? Teadsin juba isegi kõik.

Ma ei leidnud armu kirju, ei Silvia ega kellegi teise naisterahva omi. Olid vaid kviitungid ja arved ja muidu mõned tarvilised dokumendid. Taga sahtli nurgas oli kägarasse pigistatud rohutäht Johannese nimele, välja antud paar kuud enne meie pulmi.

Pöörasin mõttetult rohutähel teise külje. Rohul oli iseäralik nimi: „606."

„606" — mis rohi see on? — mõtlesin eneses. Ei ole ennem kunagi trehvanud nägema rohu nime, mis oleks kirjutatud numbritega.

Siiski — mäletasin nagu läbi une, et olin kuski ajalehes silmanud mingisuguse haiguse vastu kuulutatud rohtu „606".

Järgmisel päeval läksin arsti juurde, näitasin talle rohusedelit ja küsisin:

„Missugust haigust arstitakse selle rohuga?"

Arst vaatas sedelit, raputas pead ja silmitses mind tükk aega.

„Missuguses vahekorras olete isikuga, kelle nimele see rohi kuulub," küsis ta vastuse asemel.

„On üks minu onupoegadest," vastasin punastades.

„Annan teile nõu selle onupojaga läbikäimises ettevaatlik olla. Teie onupoeg põeb haigust, mis on väga kange külgehakkamise jõuga."

„Aga ta on ju praegu terve!"

Arst raputas jälle pead.

„Ei, ta ei ole terve, ehk see Teile küll nii näib. On ta naisemees?"

„Jah."

„Millal ta abiellus?"

„On juba üle aasta."

„Siis kahetsen tütarlast, kes sai ta abikaasaks."

Nagu kuum veri voolas mul üle selja.

„Miks see tütarlaps siis nii kahetsemisvääriline on?"

„Sellepärast, et ta iial ei saa tunda puhast ja rikkumatut emarõõmu."

„Miks mitte?"

„Lapsed, kes talle sellest mehest sünnivad, surevad kas enne sündimist ehk varsti peale seda."

„Ja elama nad ei jää?"

„Võib ju juhtuda, kui viis aastat haiguse algusest mööda ehk kui ema terve on, aga — ma ei võiks vastutada nende terviselise seisukorra eest."

„Tähendab — nad ei saa iial tervet ega tugevat last?"

„Ei, kui nad ka otsekohe ei päri isa haigust, siis langevad nad kidura tervise tõttu mõne muu haiguse, näiteks tiisiku või närvihaiguse ohvriks. Tihti tuleb ka ette, et laps kasvab tervelt üles kuni kahekümne aastani — ja jääb siis äkisti hullumeelseks."

„Aga see on ju hirmus!"

Arst nikutas pead.

„Jaa, jaa, se on hirmus!"

„Aga kuidas nimetatakse seda — seda kurja haigust?"

„Õige, just kurjaks tõveks nimetatakse teda. Arstid ütlevad ka lühidalt: sifilis."

Veerand tundi hiljem astusin ühe kuulsama naistearsti juurde.

Arst oli noorepoolne meesterahvas. Viisakalt päris minu soovi järele. Palusin vaadata, kas mu kehaehitus lubab sünnitada terveid ja tugevaid lapsi. Ühtlasi palusin otsust oma terviselise seisukorra üle.

Arst silmitses mind pisut aega sõnalausumata. Vististe käis tal seda laadi haigeid harva.

Siis pani mulle ette mitmesuguseid küsimusi, katsus mu veresoont, kraadis mu ihusoojust, mõõtis mingisuguse riistapuuga mu puusade laiust ja ütles, tema ei leidvat mingit takistust, miks ma ei võiks sünnitada terveid ja tugevaid lapsi.

Lahkusin, pea täis kurbi mõtteid.

Mis ma täna kuulsin, käis mul üle jõu — purustas viimase toe, millele nõjatasin. Olin ikka mõtelnud — lapsest saadik enesele ettekujutanud — et saaksin mehe, kes oleks valge leht. Valge, puhas pidi ta olem, määrimata maailma mustusest ja porist. Unistused muinasjutu printsist olid kainenenud eluseltsilisele Johannese kujul. — Kibe, mõru naer tõusis mu huulile. Olin saanud eeskujulise printsi — mehe, kes oli pärinud juba poissmehepõlves kõiksugu kahtlasilt olevusilt haiguse, millel hirmsad tagajärjed! Tundsin enesegi määritud ja rüvetatud — kellele hoidsin ennast valge lehena? Oleksin võinud olla sama määritud, sama langenud kui tema, siis vähemalt ei oleks kummalgi tarvis olnud teha teisele etteheiteid.

See mõte jäi nagu haamriga naelutatud mu ajju. Jah, tema sarnane olla — see ei ole veel hiljaks jäänud. — Kui tasuksin kätte, kui tasuksin halastamata kätte! Silm silma ja hammas hamba vastu! Tema ei pruugiks seda teada, nagu ei tea ta sedagi, et kõik ta kõrvalekaldumised on kirjutatud tuliste tähtega mu südamesse. Aga ehk leiaksin siis m i n a rahu! Ehk sunnib mind mu süü suurus leplikult vaatama tema eksituste peale, ehk võiksin andeks anda ja unustada, ehk võiksin teda armastadagi veel!

Tema tahab last, kelle naer paneb toad rõkkama ja minu huuled naeratama. Aga kas suudab laps — tema laps —, kes surmale määratud, seda korda saata? Muret ja leina, ahastust ja südamevalu tuleks juurde — muud ei midagi! Aga kust saan lapse — terve, tugeva ja elujõulise? Ma ei julgenud edasi mõtelda.

* * *

Kohtasin linnas käies kogemata näitlejat Mäesaart.

Oli üllatatud mind jälle nähes. Kaua hoidis mu kätt ja vaatas säraval pilgul mulle otsa. Ta olevat juba mõni nädal väljamaalt tagasi ja praegu kohalikus teaatris näitejuhiks.

Küsisin, kas ta ei võiks mulle ilulugemises õpetust anda.

Ta viskas imestava pilgu minu peale, oli aga siis kohe nõus.

See tegevat talle palju rõõmu, ütles.

Määrasime järgmise päeva peale aja, mil Johannes oli pangas.

Läksin määratud ajal.

Mu süda ei olnud rahul: tuksus nii kõvasti, et kartsin, möödaminejad võiksid seda kuulda.

Viimaks jõudsin kohale.

Mäesaare korteri ukse ette jõudes tuli mõte, kas poleks mõistlikum, kui ümber pööraksin ja tagasi astuksin. Juba tahtsin teostada seda, kui Mäesaar avas ukse. Olevat mind ammu oodanud, ütles.

Mäesaarel oli kena, ruumikas korter. Laud vaid oli koormatud näitemängu osadega ja ajalehtedega, ja põrandal vedelesid paberossi otsad.

Alustasime õppetundi — kuid edu ei olnud. Olin kartlik nagu tütarlaps, kes esimest päeva kooli viidi. Viimaks viskas Mäesaar raamatu kõrvale, võttis minu mõlemaist käsist kinni, vaatas mulle otsa ja ütles mind esimest korda sinatades;

„Ütle, Theesi, oled sa nüüd õnnelik, nii õnnelik, nagu ma seda omast tühjast südamest sooviksin? Ma kahtlen selles!"

Ma ei tea, kas ma punastasin, aga ma ei lausunud sõnagi.

„Sa ei ole õnnelik? Arvasin seda, teadsin seda juba ette. Räägi, Theesi, puista oma süda tühjaks ja tea, et:

See vaikse, kindla rinna na'al
sa leiad koha igal a'al,

kus silmist valu pisara
võid julgelt ära pühkida,“
deklameeris Mäesaar.

See tundus nii teatraalsena.

Rääkisin talle kõik.

„Vaene Theesi, mis sa kõik oled pidanud kannatama!“ ütles Mäesaar minu pead silitades.

Ära tulles olin rahutum kui enne. Õhtul olin Johannesele haruldaselt hea. Johannes ütles, et ta pole mind kaua enam sellasena näinud.

Käisin veel paar korda Mäesaare pool — siis ei läinud sinna enam. Mäesaar kutsus, palus, vannutas.

Ütlesin, ta mõtelgu selle kõige kui kurja unenäo peale — unenäo peale, mis kunagi enam ei kordu.

Kui ma viimast korda tulin Mäesaare poolt koju, tundsin hirmsat hingepiina. Tundsin, et oli sündinud midagi koledat, midagi paratamatut, mida enam võimalik ei olnud heaks teha. Mõtlesin, et selle järeldusel taevas kokku rullub nagu paber, ja maa sügavusest tõusevad tuleleegid üles, mind hirmsas vihas ära neelates.

Midagi sellesarnast ei sündinud. Päike paistis heledasti sinisest taevast ja harva keerutas mõni tuulehoog uulitsalt tolmu üles. Kohutavad tuleleegid mässasid ainult minu rinnas.

* * *

Olin eksinud, kibedasti eksinud, kui arvasin, et — ise süüdlane — suudan unustada teise süüdi. Ühe ussi asemel närisid südames nüüd kaks. Kui ma kord lapsena maksin Manni eest koolipoisile kätte, jäi mu süda rahule. Tundsin, et olin õieti teinud, kõige noomimise ja karistuse peale vaatamata. Nüüd aga tundsin täie selgusega ema sõnade kibedat tõtt:

„Parem on ülekohut kannatada kui ülekohut teha!“

Tundsin, et olin muutunud tühipaljaks, väärtuseta olevuseks. Tundsin, et elugi on tühine ja paljas. Mistarvis

elada süüga koormatult, valutava südamega? Kui hää on, kui enam midagi ei tunne ega tea! Elu on muutunud mustaks — öömustaks, ei ole lootust, et ta veel kord heleneb!

Viimasel korral Mäesaarest lahkudes võtsin laualt klaasikese morfiumiga ja peitsin ta oma kleidi tasku. Mäesaar ei pannud seda tähele. Nüüd võtsin klaasikese ja silmitsesin teda. Klaasikesel oli irevil hammastega surnupealuu, asetatud ristamisi pandud sääreluudele.

„Sina annad mulle rahu," sosistasin klaasikesele ja tõstsin ta pikkamisi oma huulte poole.

Äkitselt tõmmati klaasikene minu käest ja virutati läbi lahtise akna hoovi, kus ta tuhandeks killuks pudenes.

Oled sa hulluks läinud?!" hüüdis Johannes ehmunult.

Kohmetasin. Et ka nüüd just tema pidi tulema!

„Miks sa seda tegid!" küsis minu üle kummardudes.

„Ma ei taha enam elada!"

„Miks? Olen mina selleks põhjust annud?"

„Ei, ei, mitte sina — aga mul on nii halb ja raske — kui sa teaks kui raske mul on!"

Nuttes langesin Johannese rinnale. Johannes suudles mu silmist pisarad.

„Rahustu, kallim!" ütles. „Ma tean, sa oled alati üksi, ei lähe kunagi inimeste sekka — minagi saan väga vähe viibida sinu seltsis — see mõjub masendavalt närvide peale. Edaspidi tahan su eest rohkem hoolt kanda. Tõota, et sa seda kunagi enam ei mõtle teha!

Lubasin.

„Nii. Ja nüüd pane ennast riidesse: täna õhtu läheme teaatrisse."

„Ei, ei, mitte sinna!" hüüdsin hirmuga.

„Tõesti? Kui rikkes su närvid on! Homme viin sind arsti juurde. Aga täna läheme kinno."

* * *

Järgmisel päeval viis Johannes mind kõigest vastuseismisest hoolimata arsti juurde ja tuli ise ka kaasa. Arst üt-

les, ei olevat midagi kardetavat: meil olevat lootust varapärija peale, ja niisugusel korral olevat naisterahvas sagedasti hüsteeriline — muud ei midagi.

Johannes säras õnnest.

Õhtul valmistas väikese pidu tulevase auks, kus kostitas mind paremate söökidega ja jookidega. Iga õrnuse avaldus tema poolt minu vastu sünnitas mulle valu. Ma ei võinud vastata ta hellusi. Vaikisin tummalt ja — kannatasin.

Ühel õhtul ütles:

„Tead, Theesi, ma tunnen ennast nagu uue inimese olevat. Nüüd on mu elul siht — eesmärk, mille eest tahan tööd teha ja võidelda — meie laps. Kas sina ei tunne sedasama?"

„Umbes küll, vastasin.

„Aga tead," rääkis ta edasi, „ta peab olema tütarlaps, terve ja ilus nagu sina — ja kas tead mis me talle nimeks paneme?"

„Ei tea!"

„Theesi!"

„Kas mitte Silvia?" vastasin.

Ta vaatas teraselt minu peale ja vaikis.

Teine kord ütles:

„Laps, kes meile sünnib, peab ainukeseks jääma. Teisi ei tohi mitte enam tulla, siis ei saaks meie neid tarviliselt kasvatada. Ta peab kasvama külluses ja oma annete ja hariduse poolest välja paistma teiste seast. Võimata on mõtelda palju lapsi, kes virelevad näljas ja puuduses."

Sagedasti mõtlesin: mis ta siis teeks, kui teaks, et lapses, keda ootab, ei ole tilkagi tema verd.

Ema tuli linna ja jagas kuhjaga heasüdamlikka õpetusi: kuidas olema, mis tegema, mida sööma pean. Ise oli seal juures nii rõõmus ja erutatud, nagu oleks mitu aastat nooremaks läinud. Isagi oli saatnud sõna, et kui sünnib poeglaps, siis peab lapsele pandama tema nimi — Annus.

Naeratasin nukralt nende huvide üle. Kui nad teaksid — kui nad ainult teaksid, mõtlesin.

Raske aeg jõudis kätte. Karjusin kolm ööd-päeva hirmsa valu käes. Viimaks panid tohtrid mind magama. Kui jälle ärkasin, tundsin, nagu oleksin pääsenud mingisugusest raskest, jälgist, rüvetavast koormast, nagu oleksin jälle karske ja puhas neiuna.

Mu voodi ees seisis võõras naisterahvas valges põlles.

„Jumal tänatud, hädaoht on mööda. Teil on poeg sündinud — kaalub üksteistkümmend naela."

Ta tõi ahju kõrval olevalt laualt pisukese valge riiderulli, kust paistis välja punane näoke.

„Vaadake kui ilus laps!"

Uurisin hirmuga ta näojooni. Kui ta on ärakiri Mäesaarest?!

Hingasin kergemalt. Väikesest ei võinud keegi aru saada, kelle nägu ta oli. Ta nägu oli üleni punane, pisitillukene ja krimpsus. Väikene ümmargune suu otsis süüa. Kui armas ta oli! Tahtsin teda sülle võtta, aga ämmapreili ütles, ma ei võivat ennast liigutada.

Tuli Johannes, kahvatu ja väsinud, õnnelik naeratus huulil. Vist ei olnud maganud kõik need ööd, mil ma valu käes vingerdasin. Suudles mind lugematuid kordi juustele, silmile ja suule. Siis võttis ämmapreililt lapse, suudles teda ja ulatas ta näokest ka minu huulile.

Oleksin võinud õnnelik olla, kui ma mitte ei oleks tunnud valusat torget oma südames.

Ema tuli ja tõrjus kõik teised minu voodi eest kõrvale. Ta tahtis ise mind talitada seni kui terveks saan. Kui ta minu haigeks jäämisest oli kuulnud, oli ta kohe linna sõitnud, jättes kodused toimetused Linda hooleks. Ta külvas mind üle oma õpetustega ja hoolitsustega.

Püüdsin päeval teiste nähes olla rahulik, aga öösel, kui olin üksi, tulid piinavad mõtted kui kaarnaparv mu kallale. Miks ei võinud ma olla õnnelik, vaadata rahuliku südamega oma lapsele silma, nagu iga teine ema? Miks pidin omandama emarõõme ohakaist ja kibuvitsust, mis peksid mind veriseks? Missugune paha vaim andis mulle nõu minna Mäesaare juurde?

„Üks silmapilk õnnelik olla, kaalub üles terve eluaja," sosistas mulle Mäesaar teataval korral.

Aga olin ma siis seda? Olen ma iialgi olnud õnnelik Mäesaare seltsis? Ei kunagi! Olin tunnud ainult hirmu ja vastikust — muud ei midagi.

Oh, kui võiksin — kui võiksin teha kõik olematuks!

Aga laps — tasuks mulle mu kannatuste eest, on terve — tugev laps.

Johannes mulle seda anda ei võinud.

Nutsin sagedasti ööseti, nii et padjad said märjaks. Kui ema leidis, et padjad märjad, ütlesin, et pillasin kogemata joogikruusist vett padjale. Arst tuli ja imetles, et ma nii pea ei parane, ehk küll tema arvates olid selleks kõik eeldused olemas.

Viimaks paranesin niikaugele, et võisin sängist tõusta ja lapse eest hoolitseda. Ema sõitis maale tagasi. Johannes tahtis lapsehoidjat võtta, aga ma ei tahtnud, et Johannes kannaks lapse pärast mingisugust erakordist kulu. Ütlesin, et see mulle rõõmu teeb — ise kasvatada ja hoida oma last.

Lapsele lasime ristimisel panna minu venna nime: Endel.

Laps oli terve ja kosus jõudsasti. Kui leidsin ta suust esimese hamba, kinkis Johannes mulle kulduuri. Üheksa kuu vanuselt kõndis ta juba ja ütles „papa" ja „mamma". Oli naljakas ja armas. Kui läksin ta voodi juurde, peitis ta pea teki alla, lükkas siis ruttu teki pealt ära ja naeris, nagu kõlistaks keegi hõbehelmeid.

Johannesele sirutas juba kaugelt käed vastu, kui see tuppa astus, ja hüüdis:

„Papa, sülle!"

Johannes võttis lapse sülle, laps pani käekesed ta kaela ümber ja ütles:

„Papa, laula!"

Johannes kõndis ja laulis, kuni laps jäi magama.

Ma ei võinud seda pealt vaadata ja läksin ära kõrvalolevasse tuppa.

* * *

Meile tuli uus üüriline. Oli üksik tütarlaps naaberlinnast. Ta nimi oli Eerika Vilkmann. Oli kahvatu näoga ja sihvaka kehaga. Ta juuksed olid kollased nagu valminud odrapõld ja silmad hallid, nagu Johannesel. Kui nad kõrvuti seisid, sarnanesid nad väga üksteisele. Oli tõsine ja mõistlik — mitte sugugi Silvia sarnane. Oli lõpetanud keskkooli ja otsis kohta. Johannese abil sai ta pangas koha.

Mulle meeldis see tütarlaps. Saime häiks sõbruks. Ta hoidis ja kallistas väikest Endeli. Istusime õhtu videvikul — kui Johannest ei olnud kodus — tundide kaupa ja kõnelesime ühest ja teisest. Johannese kojutulekul läks ta ära.

Õhtupoolikuil, kui olid ilusad ilmad, võtsime Endeli vankriga ja sõidutasime linna puiestikku. Seal istusime varjulisele pingile ja vaatasime pealt, kuidas laps sirutas käekesi roheliste lehtede poole üles.

Kord, kui jälle istusime lapsega puiestikus, sammus meist mööda Mäesaar. Ta vahtis enese ette maha ja näis olevat sügavasti mõttes. Silmi üles lüües märkas meid. Väikest vankris nähes lendas hele puna üle ta näo ja otsaesise.

„Tere, proua Triller," ütles mulle kätt ulatades. „Saab Teid ka üle hulga aja näha, nagu — nagu kuldraha. See väike siin vankris on vist küll Teie laps?

„Ja, see on minu laps," vastasin.

Ta. silmitses teda hoolega, nagu tahaks oma mälestusse panna üksikult iga lapse näojoont.

„Milline meeldiv laps! Kas Teie, armuline proua, ei võiks mulle lubada selle lapse pilti?"

Vastasin midagi, mis ei olnud „ei" ega „ja". Laps, nähes võõrast nägu nii enese ligi, hakkas kartma, tõmbas huuled kõveraks ja ütles poolnutul:

„Mamma, Endel tahab papa juurde!"

Mäesaare huuite ümber tekkis kibe joon.

„Vabandage, proua, et eksitasin last. Elage hästi!"

Ulatasin talle vaevalt sõrmeotsad. Ta sammus kiirelt minema, nagu oleks tal tagaajajad kannul.

Mis ta võis küll tunda?

„Kes see oli?“ küsis Eerika.

„Üks minu venna koolivend!“

„Ta armastab vist küll väga lapsi?“

„Ja, ta armastab väga lapsi.“

Johannes ja Eerika läksid igal hommikul kahekesi seltsis ametisse ja tulid koos tagasi. See näis mulle loomulik. Töötasid ju samas ametasutuses.

Ühel õhtul kõneles Johannes:

„Tead, Theesi, siia linna on tulnud suur tsirkus — seda peaks vaatama minema! Mis Teie arvate, preili Vilkmann?“ pööras ta Eerika poole.

„Mina lähen siis, kui Teie ka tulete,“ ütles Eerika.

Ma ei saanud aru, kas see oli üteldud meie mõlemi või ainult Johannese kohta.

Nad vahetasid kiire pilgu.

Nagu elekter lendas silmast silma.

Püüdsin teel raadio kinni ja aimasin kõik.

Et vastu tulla nende soovile, vastasin:

„Minge kahekesi, ma ei või väikest Endeli üksi jätta.“

„Kas ma ei kutsuks lapse juurde majahoidja naist,“ ütles Johannes.

„See on võõras, Endel kardab teda,“ vastasin.

Nad läksid.

Johannes tuli koju öösi kell kaks.

Tasa võttis ennast riidest lahti ja läks kikivarvul oma sängi.

Hommikul küsis:

„Kas sa kuulsid, kui koju tulin?“

„Ei kuulnud,“ vastasin.

Oli mõni päev hiljem. Johannes oli peale lõunasööki kohe välja läinud. Ka Eerika ei tulnud. Õmblesin Endeli särki. Niiti nõela tagant lõpetades leidsin, et niit oli otsa saanud. Oli juba hämarik. Johannest ei olnud veel tulnud. Läksin paluma Eerikat, et ta oleks niikaua lapsele seltsiks, kuni niiti toon.

Koputasin uksele.

Vaikus.

Koputasin uuesti.

Kuulsin kahinat ja tasaseid jalaastumisi. Litsusin käe ukse lingile. Uks avanes.

Eerika ja Johannes seisid teine teiselpool lauda. Eerika korraldas oma juukseid, Johannes seadis kaelasidet korda.

Värisesin tahtmatult.

„Vabandage," ütlesin Eerika poole. „Tahtsin Teid paluda — aga nüüd on ehk Johannesel aega tulla lapse juurde. Ma tahan vähekeseks linna minna."

Johannes tuli.

„Miks teie ei vastanud, kui koputasin?" küsisin.

„Mina ei tea, miks Eerika ei vastanud. Oli siis minul õigus kedagi sisse kutsuda?" vastas Johannes tusaselt.

Sel õhtul võisin kallistada last ilma südame piinata.

Järgmisel päeval kinkis Johannes mulle sinisest siidist kleidiriide.

* * *

Seekord — kui Johannes omas Silviat — otsisin talle vabandavaid põhjusi. Arvasin, et ta oli eksinud mind kosides ja tunneb teatavat hingelist kokkukõla Silviaga. Aga nüüd Eerika? On see võimalik, et inimene võib nii mitut armastada? Ei, see ei ole armastus, mis puhas ja püha, — see on armastus sõna kõige halvemas mõttes — õnnetu kirg, mida nimetatakse kõige inetumate sõnadega. Ja selle kire ohver on Johannes — on seda olnud ammu enne kui ta mind tundis. Sellele on ta ohverdanud enese ja oma järeltulijate tervise, ja see võib mullegi saada saatuslikuks. On Johannes praegu terve? Pealtnäha küll, aga see on vaevalt usutav, sest arstid ütlevad, et ei tohi abiellu astuda enne viit aastat. Nüüd on Endel vaevalt kahe, ja kaks kuud enne meie pulmi tarvitas Johannes rohtu „606." Arstis ta ennast täiesti terveks? Või puhkab kuri idu varjatult tema veres,

et teataval korral uuesti esile tungida, hävitades teda ennast ja teisi.

Aga kui kõneleksin temaga? Kui küsiksin järele: kuidas on lugu tema haigusega? Kui ütleksin, et tean kõik, ja heidaksin talle ette, et see oli andeksandmatu kuritöö, võtta naist surmaidusid kehas kandes? Kuid mis võidaksin seega? Saaksin ma olevat olematuks teha? Võib olla sünniks midagi hirmsat. Vast surmaks ta enda või minu. Või peaksin lahkuma? Aga olin jõudnud ammu äratundmisele, et oleksin temast lahutatult õnnetum kui praegu. Ja veel — võisin ma kohtumõistjana üles astuda enesele kätt südamele pannes? Tundsin praegu veel selgesti kui rängasti olin eksinud tarvitades vanasõna: silm silma, hammas hamba vastu! Õiglane tunne nõudis, et teda süüdistades peaksin esile tooma enese süü. Aga seda ei teeks ma iial! Ennem laseksin enesel keele suust ära hammustada! Ütleme, omaksin üliinimliku jõu: aru nõudes tema süüst, tunnistaksin üles enese süü. Mis oleks selle tagajärg? Paneksin Johannese südamesse närima ussi, mis ei sure? Ja laps? Nii, nagu Johannes teda praegu armastab, nii vihkaks ta teda siis! Ta oleks talle elav meeldetuletus ta ema süüst. Meie elu muutuks põrgupiinaks, mille all peaks kannatama ka süütu laps. Ei, ei, jäägu kõik endist viisi! Kõigist pahedest on tumm vaikimine ometi kõige parem!

Johannes oli viimasel ajal muutunud murelikuks. Ütles, ta polevat päris terve ja käis viimasel ajal tihti arsti juures. Kui küsisin mis tal viga, andis põiklevaid vastuseid. Ta närvid olevat liiast tööst koormatud, polevat midagi kardetavat, ma võivat päris rahulik olla, varssi olevat jälle kõik korras.

Need vastused ei rahuldanud mind. Tema äraolekul sorisin kord jälle tuttava kirjutuslaua sisu. Leidsin uue rohutähe „606." Tähel seisis Johannese nimi ja ta oli kirjutatud kaks nädalat tagasi.

Ehmusin, nagu oleksin kodukäiajaga kokku puutunud. Halb oli. Ja hirmus oli. Olin hellitanud eneses ikka lootust, et Johannes on ehk nüüd juba täiesti terve. Ja korraga ümberpöördult. See mõjus nii, nagu oleksin põlevasse majja

kukkunud, millest pääsu ei olnud. Suits mattis mu hinge kinni. Ja tuli kõrvetas. Tundsin, et mul pääsu ei ole, et pean lämbuma, kõrbuma, söeks põlema sellesse majja. Ei ole pääsu, ei ole võimalik kaugele hoida „onupojast", nagu arst soovitas!

Ühtlasi asus mu südamesse piirita haleduse tunne Johannese vastu: mis peab ta vaenekene küll kannatama põdedes söövat haigust ja seda minu eest varjates! Ma ei süüdistanud teda. Äärmise vägevusega tulid mulle meelde Õnnistegija sõnad: ärge mõistke kohut, et teie peale kohut ei mõistetaks!

* *
*

Eerika püüdis end minu eest kõrvale hoida. Tuli väga harva meie poole, vabandades ajapuudusega. Ma ei tarvitanudki tema seltsi, oli nagu kergem hingata, kui teda ei näinud.

Johanneses märkasin muudatust. Tegi sagedasti Eerika kohta teravaid ja haavavaid tähendusi, nii et olin sunnitud teda mõnikord kaitsema. Ametisse läks ta alati kas enne ehk pärast Eerikat, aga mitte kunagi enam tema seltsis. Murdsin mõttes pead: mis pidi see tähendama? Tahtis ta sellega mulle puru silma puistata, või oli talle Eerika tõesti vastumeelseks läinud? Varssi leidsin seletuse. Ühel päeval toodi meile kiri. Ümbrikku avades leidsin kaardi, millel seisid nimed:

Eerika Vilkmann
Oskar Kure
kihlatud.

Tundsin, nagu oleks mägi langenud mu südamelt. Iial ilmas ei olnud ükski kiri mulle valmistanud nii palju rõõmu kui need kaks nime: Eerika Vilkmann — Oskar Kure. Kuidas võtab Johannes seda teadet vastu, mõtlesin rõõmsa üllatusega. Või teab juba? Ta ei teadnud. Kui ta ametist koju tuli, ulatasin talle rahuliku näoga kaardi. Johannes

võttis kaardi ja luges tuttavat nime. Käsi, mis hoidis kaardi, hakkas värisema. Ta näo üle lendas tõmmu puna. Siis viskas ta kaardi lauale, astus akna alla ja vaatas välja.

„Tunned sa Eerika peigmeest?“ küsisin vähe aja pärast.

„On keegi narr postkontorist. Sellega nad viimasel ajal käisid ikka kahekesi. — Pole midagi ütelda: saab paras paar!“

Sel päeval olin jälle rõõmus üle hulga aja.

Nägin, et Johannes kannatas, aga tema kannatus oli magusaks salviks mu südame haavule.

Kui ta järgmisel õhtul kuulis Eeerika häält, kes läks rõõmsalt kõneldes oma peigmehega meie uksest mööda, tõusis järsku toolilt ja läks kõrvalolevasse tuppa. Nähtavasti ei kannatanud ta kuulda nende rõõmsaid hääli.

Õhtul, kui olin uinutanud lapse magama ja ise vahtisin lahtiseil silmil vaikselt pimedusse, kuulsin, et ta nuttis. — Või nii südame külge oli talle kasvanud Eerika! See oli siiski midagi enamat kui ainult juhuline kirg!

„Nuta kallike,“ mõtlesin vaikselt. „Õpi sinagi jooma pettumuste mõrudast karikast — sinu valu on mulle suureks kosutuseks!“

Aga ma ei saanud olla ikka nii halb. Niipalju kui sundisingi ennast rõõmustama tema kurbuse üle, mul hakkas Johannesest kahju. Tahtsin teda lohutada, aga kartsin, et mul ei ole selleks võimu.

Hakkasin teda ümbritsema mesinädalate hellusega. Püüdsin iga väikse asjaga talle näidata oma armastust. Johannes oli sõnavaikne ja mõttes. Pani ta tähele mu hoolitsevat hellust?

Ühel õhtul, kui ta jälle istus vaikselt oma kirjutuslaua taga ja kritseldas paberile mõttetuid konkse, astusin tasa ta juurde, panin käe ta õlale ja ütlesin:

„Johannes, sa töötad liig palju, oled jäänud kurvameelseks ja vaikseks. Niiviisi rikud oma tervise! Kas sa ei tahaks kuuks ajaks ennast ametist lahti võtta ja kuhugi puhkusele sõita?“

„Ja sina hoolitsed minu eest? Kas sul ei ole siis ükskõik, olen ma rõõmus või kurb, terve või haige?" vastas kibedalt.

„Sa tead, et mul siin ilmas ei ole muud kui sina ja — Endel!"

Johannese silmad läksid niiskeks.

„Kuldne Theesi," ütles mind tuliselt suudeldes. „Niikaua kui sina mul oled, ei puudu mul midagi siin ilmas!"

* * *

Mõni nädal hiljem tundsin oma terviselises seisukorras teatavaid muutusi. See oli halb uudis. Mõtlesin kaua selle üle järele. Ma saan lapse, millele surm juba emaihus on peale vajutanud oma pitseri. Hirmuga tulid mulle meelde arsti sõnad, mida ta tolkorral sifilise haigete järeltulijate kohta ennustas:

Nad pärivad isa haiguse, kas juba enne ehk varssi pärast sündimist. Saavad nõrgad, haiglased, kidurad. Võib isegi ette tulla, et elavad paarikümne aastani rahuldavas tervises ja jäävad siis närvihaigeks — värvikamalt üteldud — hullumeelseks.

Ja see nõrk, kidur, suguhaige, hullumeelne laps on minu oma, on minu enese liha ja veri — sellega osa minust enesest. Iial ei saa ma näha tervisest õitsevat rõõmsat näokest, iial kuulda ta elujõulist hõiskamist. Ema õnn, ema rõõm, ema uhkus oma lapse üle — jäävad mulle võõraks. Jäävad järele vaid häda ja südamevalu. Milleks on seda tarvis? Kas ei oleks tuhat korda parem kui ta üldse ei näeks selle ilma valgust? Ehk oletame: ta saaks üle kuidagi moodi pärandavast haigusest ja kasvaks suureks — aga pärandaks isa kire, oleks õnnetu eluaeg ja teeks teisi õnnetuks. Jah, igal juhul on ta Kaini laps: vanemate needmine lasub ta peal. Kui saaks, kui saaks teha olematuks ta sündi! Aga mil kombel? Olin kuulnud, et on emasid, kes hävitavad oma lapsi enne sündimist. Minu meelest olid nad alati hirmsad ja jälgid. Peaksin nende sarnaseks

saama — oma lapse, võib olla enesegi mõrtsukaks? Peaksin koormama oma süüle lisaks ka veel veresüü? Aga kas oleksin käesoleval juhul siis lapsetapja? Ta sureks ju ikkagi peale mitmekordseid piinu, mis ta peaks siin elus kannatama? Aga mõrtsukas oleksin siiski! Mäletan, et lugesin kord ammu juttu, kus arst andis haavatud mehele, kelle surm oli kindlaks tehtud, mehe mitmekordsete härdate palvete peale kihvti, et päästa teda mõnetunnilisest hirmsast valust. Arst esines siin heategijana — aga mõisteti viieks aastaks sunnitööle, nagu oleks ta mõrtsukas. Nii otsustas ilm — säärased olid seadused. Aga arst oli siiski heategija, kes kaastundmuse pärast lõpetas mehe hirmsa valu. Mina aga peaksin pealt vaatama oma lapse hirmsat ihulist ja hingelist häda, oleksin süüdi selles, et olen toonud niisuguse viletsa olevuse ilmale, et talle elu olen annud kiratsemiseks — elu, mille vastu surm oleks ainult heategu? Kas ei oleks siiski parem, et ta kaob enne, kui näeb selle ilma valgust?

Olin nii raskeis mõtteis, et ei kuulnudki, kui Johannes sisse astus.

„Mis sa siin nii sügavasti mõtled?" küsis.

Vaatasin ta peale. Oli tervem ja värskem kui harilikult.

Teatasin talle oma seisukorrast.

Johannes kahvatas. Vististi olid talle arstid seletanud, kuidas ta järeltulijatega lugu on.

„See ei ole meeldiv uudis," ütles oma otsaesist hõõrudes. „Mitte sugugi meeldiv!"

Vaikisin.

Johannes kõndis paar korda toas edasi-tagasi, jäi siis minu ette seisma, tahtis nagu midagi ütelda, ei saanud aga hakkama.

Uuesti kõndis edasi-tagasi ja ütles viimaks nagu sunnitult.

„Sa ei pea pahandama, Theesi, aga see peab nii olema — meie ei või mitte omada enam uusi perekonna liikmeid!" Viimaseid sõnu rõhutas.

Imelik, olin ise kõik aeg mõtelnud umbes sedasama, aga kuuldes neid mõtteid Johanneselt tekitasid nad mu südames ägeda protesti. Tundsin põlgtust Johannese vastu, nii et oleks võinud teda lüüa.

„Vilets," mõtlesin, „sul ei ole ega saagi olema perekonda, selle eest oled ise küllalt aegsasti hoolitsenud!"

„Kuidas ma seda pean mõistma?" küsisin rahulikult.

„Kui vana ta on?" küsis Johannes vastuse asemel.

„Saab varssi kolm kuud."

„Siis on paras aeg teda olematuks teha."

„Olematuks! Mil kombel?"

„Nojaa — linna ääres elab vana naine, endine ämmaemand. Sa lähed sinna, ütled, et oled ennast külmetanud, kõneled terviselisest rikkest, ja tema aitab sind. Annab sulle natukene rohtu ja seab su terviselise seisukorra jälle endisele järjele."

„Kust sa seda kõik nii selgesti tead? On sul mõnikord tarvet olnud tema abi järele?"

„Lollus! Seda kõneles mulle üks minu naisemehest sõber."

Iial ei olnud Johannes mulle vastikum kui praegusel silmapilgul.

„Hea küll, sina soovid siis, et ma peaksin oma eluga niiviisi riskeerima," ütlesin jääkülmalt.

„Mingit riskeerimist ei ole. Oled päeva paar sängis — see on kõik."

„Ja sina tahad, et ma lapsetapjaks, et ma mõrtsukaks saaksin!" hüüdsin tulivihaselt.

„Ära ennast ärrita, Theesi, last ei ole ju veel olemas, on ainult teatav tervise rike, see korraldatakse ära ja muud ei midagi. Ei maksa olla ikka nii haiglaselt õrnatundeline! Hea küll! Oletame, et kõik läheks teatavas korras edasi. Endel on veel väike, meile sünniks teine laps, järgmisel aastal kolmas j. n. e. Osa sinu kaasavarast on juba ära tarvitatud — jääb järele ainult veel talu, mille rent toob väga vähe sisse. Minu teenistusest ja maja üürist jatkub vaevalt meie ülespidamiseks, pealegi pean ma maja sisse-

tulekust teatava osa oma mehelolevale õele saatma — nii oli minu surnud vanemate tahtmine. Millega kasvatame siis hulka lapsi, millega toidame, katame, koolitame neid? Nad kiratseksid ja nälgiksid mõni aeg ja sureksid viimaks ikkagi puudulikkude elutingimuste kätte nagu palju vaeste inimeste lapsi."

„Ah, Johannes, ma palun, jäta mind rahule — mu pea valutab!"

„Hea küll, mõtle homseni ja sa näed, et mul õigus on."

Johannes läks teise tuppa.

Hull mees — mõtlesin — tahab hävitada oma verd, et võõral verel oleksid tema kulul lahedamad elutingimused. Aga see on talle paras! Kes käskis teda kihvtitada juba varajases nooruses oma verd, nii et sealt nüüd elujõud on kadunud ja seal vaid surmaeod pesitsevad! Hea küll! Võtan vastu tema ettepaneku ja lähen! Niisugune mees ei ole väärt, et talle järeltulijaid sünniks. Ja kui ma surma saan — seda parem mulle ja temale: mina pääsen vaevast, tema saab vabaks — kasu mõlemal.

Mõtlesin kaua tol ööl, aga mu mõtted olid pimestatud vihast. Johannes ei hoolinud minust, ei hoolinud oma lihast ja verest — tahtis tappa meid, ära hävitada ilmast. Kaudselt oligi seda juba teinud. Tapku! Hävitagu! Elu ei ole seda väärt, et maksaks elada! Püüdsin selles asjas kõik süü veeretada Johannese peale.

Järgmisel päeval viis Johannes mind teatava vanamoori ukse ette ja pööras siis ise tagasi. Viskasin veel pilgu — viimase pilgu, nagu ma ise arvasin, talle järele, enne kui astusin sisse surma valda. Ja nüüd surma eel — tundsin, et Johannes oli mulle sama armas ja kallis, kui meie pulmapäeval. Armastasin teda, olin teda ikka armastanud — kõik need pikad aastad, mil vaevlesin mure ja südamevalu käes. Mulle tuli meelde, mis olin kord neiuna lubanud: armastaksin teda ka siis, kui ta oleks vilets, alatu, kurjategija! Elu on seda tõestanud. Armastus tema vastu ei lasknud mind temast lahkuda — ehk enesele küll ette tõin muid põhjusi. Jah, igavene, kustumatu on armastus!

Astusin vanaeide juurde sisse. Ta ei näinud küll nii kuri ja hirmus välja, nagu muinasjutu nõid, aga minu meelest oli ta see.

Tegi mulle haiget, nii et pidin mitu korda kiljuma. Hirmus oli! Kole! Oli nagu pigistaks ta raudsete sõrmedega mu elavat südant. Lõpuks andis mulle mingisugust musta rohtu, mida käskis kodu veel tarvitada.

Astusin puruhaigelt uksest välja. Mu sisemus oli nagu tuld täis. Süda pööritas. Oksendasin.

Mulle ligines Johannes. Nähtavasti oli mind oodanud. Johannese abil jõudsin suure vaevaga koju. Kodu algas hirmus verevool. Kukkusin minestanult põrandale.

Kui jälle ärkasin, olin kohalikus naistekliinikus. Ümberringi lamas palju haigeid: mõned surnukahvatu näoga oiates, teised, tervemad, juba naeratades. Eeskojas kuulsin kõnelevat kaht teenijat tüdrukut:

„Toodi jälle uus haige?"

„Jah!"

„On ta tüdruk?"

„Ei, naine; mees ise tõi."

„Või naised teevad aborti!"

„Jah, naised ka — neid on siin praegu üle kahekümne. Täna on toodud neli tükki juba."

„Häbematud inimesed, hukkavad hingekesi ja tulevad siis siia põdema!"

Tüdrukute kõne kaugenes.

Tundsin, nagu oleks mind tulise oraga torgatud.

Mu kõrval voodis lamas paks mustaverd naisterahvas, heasüdamelise näoga. Nähes, et avasin silmad, hakkas rääkima:

„Olete esimest korda siin kliinikus?"

Jaatasin.

„Esimene sünnitamine — see on raske; sellepärast oli Teil surnu nägu peas, kui Teid siia toodi. Mõtlesin — ega see küll elama ei jää. Tohtrid võtsid lapse ära."

„Ei — tea."

„Ära jah võtsid — Teid oli magama pandud — ma kuulsin, kui nad rääkisid. Kahju küll — esimene laps!“

„Mul on kodu poeg kahe aastane.“

„Ah poeg on? — siis ei ole viga. Mul ka kaks poega kodu — aga teate — mul on see aasta juba neljas abort.“

„On see võimalik?“

„Jah . . . iga kolme kuu tagant . . . Mis teha, oleme noored inimesed — ja vaesed oleme — kaks last on juba . . . Kuhu sa selle laste karjaga ikka lähed?“

„Kas tervis peab vastu?“

„Esiti ei olnud vigagi, aga viimasel korral arvasin küll, et suren: silmade ees läks kõik mustaks, nõrkesin ära. Esiti piinas süda kangesti, et teen kurja ja . . . aga nüüd ei ole enam midagi, olen juba harjunud, mõtlen: mis sest elustki saab? Kellele neid vaeseid lapsi vaja on —“

Pigistasin silmad kinni. Tundisin jälkust iseenese ja kogu ilma vastu.

Põdesin neli nädalat kliinikus, siis lasti mind koju. Endeli hoidmas oli majahoidja naine. Oli pika kasvuga vanapoolne naisterahvas, igatahes üle viiekümne. Rääkis maheda häälega ja nimetas Johannest ikka „meie härra.“

Ema ei teadnud mu haigusest midagi.

Endel tuli mulle vastu räpaste kätega. Ta silmad punetasid ja suunurgas oli tal väike haav.

Kallistasin Endeli.

„Vaene laps, missuguseks oled jäänud! Mis oleks saanud sinust siis, kui ema oleks surnud?

Endel pani pisikesed räpased käekesed kõvasti mu kaela ümber ja hüüdis:

„Mamma, armas mamma!“

Suudlesin teda hellalt.

* *
*

Ma ei saanud oma endist tervist enam kätte. Tundsin väsimust ja söögiisu puudust. Õhtuti piinas mind peavalu. Vahete vahel vaevas mind palavik.

Haavakene Endeli suunurgas paranes ära, aga ka laps oli haiglane, nuttis sagedasti ja ainult harva naeris veel nii, nagu oleks kõlistatud hõbe helmeid.

Johannes oli hea, nagu alati. Kannatas kõik meie haiglased tujud ja viibis sagedasti meie seltsis.

Eerika oli vaheajal, kui olin kliinikus, mehele läinud oma postiametnikule. Saatsin neile toreda õnnesoovi kaardi.

Oli mõni päev enne jõulu. Tuul ulus ja lund tuiskas terve päev. Johannes ei olnud veel koju tulnud. Tuul ulus ikka kõvemini. Istusin akna all ja hoidsin Endeli süles, kes täna oli iseäranis rahutu. Vaatlesin keerlevaid lumepilvi.

„Mamma, kuidas papa koju saab?" küsis Endel kartlikult.

„Küll ta ikka tuleb!" vastasin.

Koputati uksele.

Sisse tuli joodiku voorimehe naine alt keldri korterist. Käes hoidis määrdinud raha.

„Ärge pange pahaks, proua, et julgesin tulla. Tulin üüri maksma. Näe, juba kahe kuu üür maksmata, mõtlesin — viskavad viimaks veel uulitsale, kuhu siis hingega lähed. Vanamees muud kui joob ja tõmbab tüdrukutega. Olen mina vaene küll hädapäevi näinud! Kas Teie härra ei olegi kodu?"

„Ei ole veel tulnud."

„Jah, Teie härra on küll üks kuldne inimene: ei tema joo ega mängi kaarda. Ei ole temal kunagi rahast puudus. Tulevad praegu jõulud ja kallid ajad — ei tea kui kalleid kingitusi prouale ja noorhärrale ostab? Näe, eile ostnud majahoidja naisele poest ilusa kleidiriide, minu vennatütar oli näinud.

Mu süda seisis vist natuke aega.

„Jah, ma ise käskisin teda osta," sähvasin ruttu.

Vanamoor vaatas vilksti minu peale.

„Nojah, või Teie käskisite, mina mõtlesin, et härra ise — Teie ikka räägite kõik isekeskis ilusti läbi. — Ei minu vanamees ütle mulle kunagi, kuhu läheb, või mis teeb.

Nii jah, võtke siis Teie üüriraha vastu, mul supp tulel — head õhtut siis!"

Vanamoor läks.

Mõttetult vahtisin aknast välja, kus tantsisid tuhanded lumeterad üles alla.

Johannnes tuli, rõõmus ja lahke nagu ikka.

Suudles Endeli ja tahtis mindki suudelda. Ütlesin, et mul hammas valutab ja pöörasin pea kõrvale.

Järgmisel päeval oli Endeli keha üleni punaste plekkidega kaetud.

Arvasin, et lapsel on leetrid. Ma ei olnud haigusi palju näinud, ega saanud neile vahet teha. Kartsin, et Endel nüüd sureb. Valu, kibedam ja lõikavam kui kõik endised, täitis mu hinge. Palusin põlvili Jumalat, et ta mitte ei tasuks kurja kurjaga, et ta jätaks mulle mu ainukese — mu Endeli

Johannes vaatas sõnatult pealt mu heitlusi. Viimaks tuli ta minu juurde, silitas tasa minu pead ja ütles pehme häälega.

„Ära ahasta, Theesi, sind ei või Jumal nuhelda, sina oled puhas ja süütu. Kui Jumal üldse nuhtleb, siis nuhelgu ta ainult mind!"

Johannes tõi lapsele tohtri. Et ma ise ka olin pikemat aega olnud haiglane, siis lasin ka ennast ühtlasi läbi vaadata.

Tohter vaatas meid mõlemaid hoolega läbi ja ütles, meil olevat ühine haigus, mis pikemat arstimist tarvitseb. Ütles, et tal tarvilist rohtu käepärast ei olevat, kirjutas rohutähe ja käskis apteegist tuua. Meie aga ei võivat seda tarvitada, tema ise pritsivat seda meile vere tõmbsoontesse. Võtsin sedeli ja silmitsesin rohu nime. Seal oli selgete numbritega kirjutatud

„606"

Rohi, mis mulle ja Endelile kirjutati, oli „606." Ma ei minestanud ära, ei läinud hullumeelseks, lugedes neid numbreid: „606". Ainult jalul ei suutnud seista, mu põlved värisesid ja pidin laskuma voodi äärele, millest punaselaiguline laps mulle vastu naeratas. Võimata on kirjeldada mu

tookordseid tundmusi. Isegi pärast, aastate järele, nöörib terav valu mu südame, kui mulle meelde tuleb too kohutav silmapilk. Säärane tundmus võib olla mõrtsukal, kui talle surmaotsus kuulutatakse, säärane tundmus võib olla laevameestel, kes vajuvad põhja ühes hukkuva laevaga, säärane tundmus võib olla poliitikasüüdlaseil, kui sammuvad värisevate põlviga viimasele teekonnale, ja niisugune tundmus võib olla emal, kelle silma all torkavad toored sõjamehed oda ta süütu lapse rinda ja siis tõstavad verest tilkuva oda, et seda emale enesele suruda südamesse. Inimesed, kes ei ole kannatanud seda kõike, ei suuda enestele ette kujutada mu tookordseid tundmusi.

Nüüd oli kroonitud mu elu viletsus! Kõik oli otsas! Kui ma ainult tunnistada oleksin võinud, et kõik on otsas — kui oleksin võinud omaks tunnistada selle troostita lõpusõna — aga ei! Ees seisis veel pikk, pikk lootusetu viletsuste rida mulle ja mu lapsele — lapsele, kelle hääks olin ohverdanud oma hinge puhtuse, et talle saavutada tervet ja tugevat verd.

Ma ei minestanud ära, ei läinud hullumeelseks, vaikides ulatasin rohutähe Johannesele, kes ennast apteeki minekuks oli riidesse pannud. Johannes vaatas rohu nime, muutus näost surnukarvaliseks ja astus siis raskesti ohates uksest välja.

* * *

Mida oleks mul veel juurde lisada? Ma ei ole veel vana, aga mu juuksed on juba hallid. Kui laman pimedal ööl lahtiseil silmil oma asemel, tulevad mineviku mälestused nagu helmeread mu silmi ette: ühed heledad ja kuldsed, teised uduhallid, kolmandad öömustad. Otsustasin neid iseenese tarvis üles kirjutada. Paberi lehtedel saab minevik jälle elavaks — neid kirjutades elan uuesti läbi mineviku õnned ja valud. Kui keegi peaks lugema neid ridu, siis näeks ta elu halluses palju minusarnaseid, kes elu võitlusis mitte võitjaks ei jää, vaid langevad ja kokku varisevad.

Õnnelikud kaasõed — ärge mõistke meie üle kohut!

SISUKORD.

Nugis. 5
Vabanaine 29
Minu naine 47
„606“ 83